čeština doma a ve světě

ročník III.

ČESKÝ JAZYK

NADACE
PRO
LINGUA
BOHEMICA

PŘI KATEDŘE
ČESKÉHO JAZYKA
FILOZOFICKÉ FAKULTY
UNIVERZITY KARLOVY

Vydává čtyřikrát ročně
Filozofická fakulta UK v Praze, centrum pro DeskTop publishing
(grafické zpracování Drahomíra Marešová),
v nákladu 400 výtisků

Redakční rada:
Jaroslav Bartošek, Naďa Bayerová, František Fröhlich, Milan Jelínek,
Zdena Palková, Vladimír Smetáček, Alexandr Stich, Dušan Šlosar,
Ivan Vyskočil, Jiří Žáček

Redigují členové katedry českého jazyka FF UK:
Ivana Bozděchová, Ondřej Hausenblas, Eva Hošnová, Karel Kučera,
Alena Macurová, Jiří Rejzek,
Ivana Christová a Barbora Karlíková (technické pracovnice),
Josef Šimandl (výkonný redaktor a typograf),
Oldřich Uličný (vedoucí redaktor)

Adresa redakce:
Katedra českého jazyka FF UK, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1;
tel. 248 111 26, linka 210

Text zpracován převážně v editoru WordPerfect.

Ilustrace: Jana Randáková

ISSN 1210-9339

Cena jednoho výtisku: tuzemská 23 Kč; zahraniční 6,90 $ — 11,90 DEM

Objednávky z ČR i ze zahraničí vyřizuje
ediční oddělení FF UK, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
tel. 248 111 26, linka 298

Objednávku lze zaslat také faxem na zahraniční oddělení FF UK (248 121 66)
nebo pomocí E-mailu (ivana.bozdechova@ff.cuni.cz)

Motto první:

Řekněte mi, kdo dnes čte? Žijeme v době second handu informací. Nikdo nezná originál, ale každý diskutuje o tom, co se o originále říká.

Tohle jistě řekla už spousta velikánů dneška; my jsme to zachytili z úst Martina Nezvala v roce 1993.

*Věříme, že naši **čtenáři** jsou jiní, že **čtou**. Tématem tohoto čísla je*

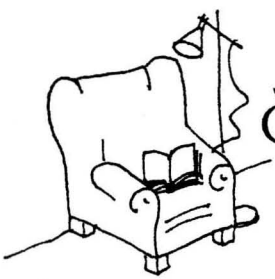

Jak číst? Čeho si při čtení všímat?

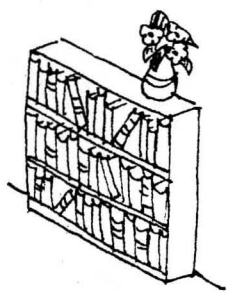

Motto druhé, jemuž nelze upřít postmodernost, neboť je to citovaný citát citátu:

Samuel Taylor Coleridge, anglický básník, od jehož narození uplynulo dvě stě a něco let, napsal: „Čtenáři se dají rozdělit do čtyř tříd:

1. **Houby,** *které absorbují všechno, co čtou, a mohou to vrátit téměř ve stejném stavu, jen trochu zašpiněné.*
2. **Přesýpací hodiny,** *které nezachycují nic a spokojí se tím, že knihou procházejí jen tak, jako by jí měřily čas.*
3. **Síta,** *která zadržují jenom sraženiny a kaly ze čtené tekutiny a jsou s to vracet tyto pevnější substance téměř ve stejném stavu, jen trochu zašpiněné.*
4. **Diamanty Mogulové,** *stejně cenné jako vzácné, kteří mají ze čteného prospěch a (odrážejíce, lomíce a obohacujíce to) umožňují druhým získávat prospěch ještě vyšší.“*

Miroslav Holub, K principu rolničky, Melantrich Praha 1987, 112n.; odstavcování a zvýraznění je redakční

*O tom, jak číst literární texty, existuje literatury dost — a to i přes výhradu, že jazykovému organismu literárního díla v nich nebývá věnováno pozornosti zrovna nadbytek; proto budou mít poznámky k literárním textům v tomto čísle zastoupení, ale ne převahu. Našemu časopisu jde totiž spíše o vnímavé čtení čehokoli: třeba i nápisů na obalech pracích prášků (viz ČDS 3/94). Jsme totiž přesvědčeni, že jazykem se člověk **projevuje** v každém **jazykovém projevu**.*

-red-

Šlapali jste parket v Alfě v roce 1962?

Žofka pomalu obsazená, sága provokativně čučej na pódiu a tak se jen čeká, až k nim dojde dech. Lumumba zatáh komplet vlezný a usedáme do naší rezidence poblíž parketu.

S dopadem na židli merglím kolem sebe, nó u plotu zas stojej davy starších vokounů, co šetřej střelivo a hned pod nima Astráci, Luxoráci, a nad námi parta z Ticháče a Barikádníci. Takže voučetně nás Alfáků je zlatej výběr Prahy po kupě, což dává tušení, že končí čásek dovolenejch a začíná zas šlapačka. (...)

A přesně v tenhle moment sága dostaly dech a mně se hned začínaj zvedat prsty u nohou. Mrkám na Škebli, ta hned láme krk a dem na to. Zásadně šlapu parket hned první kolo se Škeblí, a nebo taky s Malajkou, což je Luxorácká jednička, jinak v Alfě dvojka. Přece si hned neříznu ňáký kulhavý lážo, protože to vám pak bubenickej nedělá kotel radosti, ale zoufalství. A to nekvákám vo bolesti v kyčlích, když máte někomu dělat lokomotivu! No a vůbec, ať mně někdo vysvětlí, jak tyhle spící vagóni můžou mít ňákou tu jundu ze života! To je jasná páka, jinak se to votlouct nedá.

Šlapem s packama dole a pěkně si držim vingl, páč u holandska potřebuje tělo drobátko dejchat. Vovčák s páskou na ruce čmuchá, jestli nedáme packy hore, protože tak voni jedině poznaj holanďáka a hned tě vedou z parketu, jenže my zmákli novej styl a vrtíme to spodem, no a je tichá voda. Jako endku ten Malinův ansámbl, jinak odborně řečeno švédák, strčil „Bona sera, siňorina" se Zelenkou — teda musim říct, že to v žádným pádě neni náš alfáckej Gotík, ale jinak švédák jede, takže kotel radosti šlapem až po vokraj, jenom musím dávat majzla na ty packy dole, protože v tom eště nejsem úplně doma, chce to eště ňákej čásek.

(Josef Novotný, *Alfa '62;* ze souboru próz *Brejk z kruhu,* Praha 1991, s. 11-35)

Vysvětlivky (pokud je jich třeba; a nezaručené!):
sága — saxofony; *zatáhnout vlezný* — zaplatit vstupné;
merglit — rozhlížet se; *vokoun* — kibic, nezúčastněný divák;
střelivo — peníze; *šlapačka* — docházka do práce;
lámat krk — přikývnout; *vagón* — pásek, chuligán;
vovčák — pořadatel, hlídač; *endka* — koncová, závěrečná skladba taneční série

Odpověď na otázku tohoto čísla „Čeho si všímat při čtení?" může mít mnoho různých podob, z nichž každá bude určitě jednostranná a zjednodušující; a samozřejmě vždy bude záležet hlavně na tom, jaký text čteme. Pokusím se naznačit určitou posloupnost kroků pro interpretaci takových textů, jako je ten, z něhož pochází výše uvedená ukázka: čeho bychom si tedy měli postupně všímat, co v textu identifikovat?

1. U textu, který je nám předkládán jako text literární, v knižní podobě atd., bychom se jistě měli zajímat především o jeho umělecké kvality, estetickou hodnotu. V současné době však čím dál tím víc vznikají pochybnosti o tom, co vlastně je literatura, co je a není umění, co patří do tzv. krásné literatury, a hranice jsou tu značně nezřetelné. Podobné pochybnosti v nás pravděpodobně probudí i text J. Novotného. Pak máme — zvlášť pokud jsme jazykovědci, bohemisté, či aspoň zájemci o jazyk a o češtinu — možnost soustředit se hlavně na **jazykovou** stránku, na výrazové prostředky užité v textu. Tehdy pochopitelně půjde jen o dílčí, specializovanou interpretaci; v tomto případě skutečně — řečeno se Susan Sontagovou — „interpretace znamená, že se z celku díla vytrhávají určité prvky". Chováme-li se při interpretaci literárního textu především jako jazykovědci, postupujeme vlastně v souladu s pragmatickým názorem Richarda Rortyho, že interpretace je užití díla k určitému účelu, podle potřeb konkrétního interpreta. Domnívám se však, že takové počínání může někdy být ospravedlněno charakterem samotných textů — takových, jako je text J. Novotného a některé další.

2. Na první pohled jsme si všimli, že náš text není po jazykové stránce neutrální, nevýrazný, ale naopak nápadný, silně aktualizovaný. Jsou tu však jazykové prostředky nástroji umělecké stylizace, „ozvláštnění", které by bylo přímým nositelem estetické hodnoty? Autorská stylizace tu jistě nechybí: je však paradoxně založena na snaze o autenticitu, o zachycení přirozeného **mluveného** projevu.

3. I při tomto určení interpretovaného textu máme stále ještě mnoho možností, kam jej zařadit a co na něm dále sledovat. V současné či nedávné literární produkci se setkáváme s mnoha texty psanými více nebo méně **„nekonvenční češtinou"** (srov. *Šmírbuch jazyka českého. Slovník nekonvenční češtiny* od P. Ouředníka). Jsou mezi nimi texty s nespornými literárními kvalitami, např. díla B. Hrabala, J. Škvoreckého, *Striptease Chicago* J. Nováka aj. Jsou mezi nimi texty z undergroundové sféry (typu Pelcova *A bude hůř...*), jejichž „antijazyk" je motivován nonkonformitou, sociální a politickou rezistencí, odporem ke všemu oficiálnímu, snahou o vytváření alternativního světa. A jsou mezi nimi i texty, které zůstávají na periferii literárního dění: už kdysi mezi ně patřila třeba *Balada z černýho asfaltu* J. Kutíka, a patří mezi ně i náš text. V celém tomto spektru jsou časté texty charakteru vzpomínkového, deníkového apod., které svou osobní výpovědí přímo volají i po jazykové autenticitě a neučesanosti: vzpomeňme např. na *Cestopisy* M. Knížáka nebo na cestopis J. Svobody *Autostopem kolem světa 1-4*, psaný extrémně kolokviální

češtinou a realizovaný takřka fonetickým přepisem mluvené češtiny. (Srov. o tom P. Mareš, *Seděl sem na tý skále...*, Čeština doma a ve světě 2/1994, s. 96-97.)

4. V dalším kroku si všimneme toho, jaká je vlastně ta „nekonvenční čeština", která vnáší do psaného textu příznačné rysy mluveného projevu. Pokud by šlo o běžnou podobu obecné češtiny, jakou dobře známe z vlastního dorozumívání v neoficiální sféře, nepoukazoval by tento jazyk nijak zřetelně k určitému místu ani času. Pokud by bylo užito nářečí, poukazoval by text jasně k určitému regionu, sotva však k určité době (i když jde jen o relativní neurčitost — i obecná čeština, i dialekt se nepochybně v čase mění, vyvíjí). Jazyk našeho textu však zachycuje — jistě aspoň do jisté míry věrně — mluvu skupiny lidí přesně vymezené dobově, místně, věkově i sociálně: je to mluva pražské mládeže 60. let (srov. i název prózy *Alfa '62*), a to spíše nižší sociální vrstvy mládeže, která se bavila na tanečních čajích v kavárně Alfa a dalších pražských podnicích. Povšimneme- li si pozorně užitých jazykových prostředků, zjistíme, že jde o dost bizarní směsici obecné češtiny, expresivních výrazů, vulgarismů, jakéhosi nadčasového obecného slangu (interslangu) a zejména specifického **slangu** (ev. až argotu).

5. Připomeňme si, že máme před sebou **původní český** text. Všichni jsme si odnesli a odnášíme jedinečné čtenářské zážitky z překladů — zejména z americké literatury — psaných do značné míry nekonvenční češtinou; na počátku této řady asi stojí překlad Salingerova *Kdo chytá v žitě*, jsou tu další práce manželů Pellarových, ale i J. Zábrany, J. Kořána a dalších překladatelů. Pokud bychom měli před sebou **překlad**, získala by naše interpretace další dimenzi: bylo by na místě všimnout si toho, jaký ekvivalent překladatel zvolil pro nespisovný útvar použitý v originálu, jaký je vztah mezi prostředky užitými v originálním textu a nekonvenční češtinou textu přeloženého.

(Tady můžeme na okamžik odbočit a zastavit se u otázky, či spíše pseudootázky: jsou z hlediska národní literatury významnější díla jazykově méně výrazná, méně osobitá, která lze bez problémů přeložit do jiných jazyků a jejichž poměrně neutrální jazyk příliš nezastarává, takže mohou najít velice mnoho čtenářů? Nebo bychom si měli více vážit děl, která jsou jazykově výlučná, jejichž umělecká hodnota je bezprostředně vázána na kvality jazykové, ale která jsou díky tomu v zásadě nepřeložitelná a jejichž publikum je daleko více omezeno — tj. i časově, generačně?)

6. Novotného text působí velmi autenticky; zřejmě se pohybuje v poloze jazykového (a nejen jazykového) realismu až naturalismu; svádí k tomu, abychom jej chápali opravdu jako **záznam,** jako věrné zachycení dobové mluvy. Na druhé straně však jde o psaný text a o výtvor autora s jistými literárními ambicemi, který zdaleka nemusí předkládat jen syrový obtisk někdejší jazykové skutečnosti. Próza byla navíc vydána až po mnoha letech a my netušíme, zda si autor v roce 1962 psal třeba deník, pořizoval zápisky, zachycoval i jazyk svých vrstevníků... Možná se jenom po letech pokusil o vzpomínku na mládí, o rekonstrukci — i dobového slangu? Je tedy otázkou, nakolik můžeme takovémuto literárnímu textu připisovat jazykově **dokumentární** hodnotu.

Ostatně lze vůbec čerpat údaje o mluvené češtině z textů psaných? A může se vůbec literární text aspoň někdy stát zdrojem excerpce pro lingvistické účely?

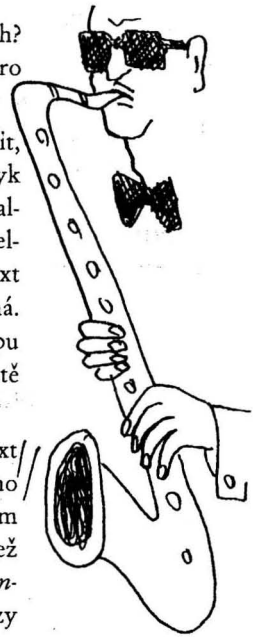

7. Přes toto dilema, které nemůžeme nijak jednoznačně vyřešit, jde u *Alfy '62* zřejmě o text—jazykový skanzen, který uchovává jazyk určitého období. Pro generaci pamětníků může představovat nostalgickou vzpomínku, i pro ně však už asi bude místy těžko srozumitelný; mladší generace pak už sotva rozluští tuto jazykovou šifru, text pro ně nebude dostatečně sdělný, jeho působivost bude omezená. Z těchto důvodů asi nezbyde nic jiného, než chápat text tohoto typu jako jazykový „dokument" a přistupovat k němu spíše jako k hodnotě **jazykové, sociologické a kulturně historické.**

8. Při takto zaměřené interpretaci mj. oceníme, že text neuchovává jen určitý specifický kód, jazykový útvar, ale jeho prostřednictvím i řadu zajímavých dobových **reálií.** Je tu především velká skupina výrazů spojených s tancem, s „dobovými tanci". Mládež v Alfě a dalších kavárnách tehdy tančila (resp. *šlapala*) hlavně *holanďáka (holandsko);* s tímto tancem a jeho figurami jsou spjaty výrazy jako *packy hore/dole, dvojotočka (dvojče);* a do tematického okruhu tance patří i spojení *držet si vingl* (= roh tanečního sálu), *říznout ňáký kulhavý lážo* (vybrat si nešikovnou tanečnici) [1], *dělat někomu lokomotivu* (muset partnerku při tanci postrkovat, usměrňovat). *Astráci, Luxoráci, Alfáci, Barikádníci* — tato univerbizovaná pojmenování nám zachovávají názvy hlavních pražských tanečních středisek, k nimž v 60. letech patřil i *Ticháč* (žižkovský hotel Tichý) a *Žofka* (Žofín). A největším idolem nonkonformní mládeže, která tehdy „šlapala parket" na čajích v těchto kavárnách, byl zpěvák familiárně nazývaný buď *Kája,* nebo *Gotík* (ostatně si můžeme snadno spočítat, že mu v roce 1962 bylo pouhých 23 let).

9. Zdá se tedy, že k periferním literárním textům tohoto druhu můžeme přistoupit i jako ke zdroji informací o době a dobovém jazyce (byť i reprezentovaném periferním útvarem). Asi není zbytečné snažit se zachovat i obraz takových lokálně, dobově i sociálně omezených útvarů „nekonvenční češtiny". Historické reálie mizí z naší paměti a s nimi jejich názvy — zejména periferní jazykové prostředky svázané třeba jen s určitou etapou našeho života, s určitým prostředím, činností... Tyto výrazy nám **texty-skanzeny** konzervují; umožňují nám tak uchovat podstatnou část naší sociální i intimní zkušenosti a bránit nebezpečí ztráty paměti. Při interpretaci takovýchto textů je tedy vhodné všímat

[1] anebo *zatančit si ploužák?* (pozn. red.)

si, jaké pomíjivé hodnoty konzervují — ať už spíše kulturně historické, nebo spíše jazykové.

10. A přece, stále se vrací pochybnost: můžeme literární text pokládat za věrohodný zdroj jazykových dat? Jazyk je přece vždy — i u umělecky méně zdařilých textů — komponentem celkového tvaru, určité atmosféry... Máme tedy vůbec právo s literárním textem takto zacházet? Odpovězte si sami — u tohoto textu, i u všech dalších podobných. Interpretace jakéhokoli textu zůstane vždy dobrodružstvím, a záleží na nás, čeho si všimneme a kterou z otevřených možností použijeme.

Jana Hoffmannová

Gramatická rozmlženost básnického textu

U literárního díla uměleckého máme jiné požadavky na jeho sdělnost než u textu věcně sdělného. Básník smí překročit leckterou normu, přes kterou se my ostatní nemůžeme odvážit. Naše čtenářské úsilí o nalezení celistvé interpretace všech částek i celku díla se pak stane zdrojem estetické libosti.

Příkladem textu, v němž čtenář chvíli tápe nejen o významech slov, ale také o slovních tvarech a slovosledu, může být báseň Jana Skácela *Kdo koho v lese má* ze sbírky *Proč ten ptáček z větve nespadne:*

Kdo koho v lese má

Srneček srnku doprovází,
parůžky rozhrnuje mlází.

A jistě stojí za zmínku,
že bez růžků má maminku.

Srnečka zase malinká
má srnce místo tatínka.

Jeleni, nezlobte se na ně,
za ženy mají jenom laně.

Je paradoxní, že v básni, která se obsahově zaměřuje na vyjasnění vztahu „kdo koho má", tedy na obsahy vyjádřené dvojicí 1. a 4. pád (nominativ + akuzativ), se vyskytuje tolik míst, kde pádová homonymie nutí čtenáře neustále zvažovat chápání syntaktických vztahů ve verši:

První verš je jasný, ve druhém verši však můžeme tvar *parůžky* pochopit i jako 4. pád a *mlází* jako pád první, podmětový — mlází srnečkovi rozhrnuje parůžky... Pak ovšem podmětem slovesa *rozhrnuje* není *srneček*. Anebo je tvar *parůžky* 7. pádem, a nikoli 1. pádem množného čísla, jak by se dalo očekávat, kdyby věta-verš měla začít také podmětem jako verš první a kdyby báseň nebyla ve spisovném jazyce (leckdo by pro instrumentál očekával tvar *parůžkama).* Proto pak sloveso *rozhrnuje* vyjadřuje činnost srnečka, nikoli parůžků. Tvar *rozhrnuje* by ovšem mohl být také přechodníkem.

Ve čtvrtém verši slovosledná inverze *že bez růžků má maminku* mate čtenáře jinak: *bez růžků* není příslovečné určení k *má*, nýbrž přívlastkem k *maminku.*

V pátém verši bychom očekávali vzhledem k nadhozenému vztahu „kdo koho", že tvar *srnečka* je akuzativem k slovu *srneček* z prvního verše, o němž dosud byla řeč. Je to však nominativ ženského rodu. Výraz *místo tatínka* je také syntakticky dvojznačný: jde sice vlastně o předmět k eliptickému „má na tom místě, kde by měla mít tatínka, nějakého srnce", avšak my zároveň s tímto pochopením větné konstrukce musíme odvrhnout falešnou interpretaci „toho srnce má jistá srnečka, místo co by ho měl tatínek". Kromě toho však můžeme verš začít číst také takto: „srnečka má místo jediného tatínka spoustu srnců", tvar *srnce* totiž může být také 4. pádem množného čísla.

V posledním dvojverší jsou vztahy skoro jasné, ale přece jen: rozkaz *nezlobte se na ně* by mohl platit nikoli pro čtenáře, ale pro jeleny, jenže pak by další verš nedával smysl. Anebo zájmeno *na ně* mohlo odkazovat nikoli k jelenům, ale k laním. Bylo by možná navíc zajímavé, jak snadno by se dala proměnit perspektiva pohledu na partnerský vztah. Prohodit 4. a 1. pád, místo „za ženy" napsat „za muže" a od typicky maskulinního přístupu přejít k feministickému: „Jeleny, nezlobte se na ně, za muže mají jenom laně."

Tvarová homonymie je ovšem pro češtinu běžná. Máme však dobrý důvod na ni poukázat právě v této Skácelově básni: ať už byl autorův záměr jakýkoliv, ať už jeho jazykový cit a tvůrčí schopnost fungovaly spíše vědomě, nebo spíše nevědomě, **výstavby smyslu díla** se zde tvarová homonymie nepochybně účastní. Je v markantním protikladu k obsahovému úsilí o vyjasnění „kdo koho má"; ona tuto identifikaci dokonce znesnadňuje, mj. tím, že působí podvědomě, v rovině automatizovaných jazykových prostředků. Čtenář, který tuto tvarovou a syntaktickou nejanost překonává, získává o to hlubší estetický zážitek.

Snad bude pro někoho výzvou, aby vyzkoumal na svých žácích, jak by vyzněla interpretace celé básně i jednotlivých míst v hlasitém přednesu. Nebylo by marné porovnat dvě skupiny: jednu, kterou na nejednoznačná místa neupozorníme, druhou, ve které žáky necháme víceznačná místa předem najít a objasnit. Při zvukové realizaci patrně přijdou na sporné interpretace žáci obou skupin. Je však otázka, jak si s nimi poradí a pro kterou se sami rozhodnou. Pro nezkušeného učitele češtiny je to příležitost k tomu, aby se naučil nevnucovat žákům právě tu svou interpretaci, pro učitele zkušeného je to pole, na kterém se dá předvést, jak důležitý pro pochopení každého detailu je ve struktuře smysl celku.

Ondřej Hausenblas

Jak číst — rady staré sedmdesát let

V roce 1924 uveřejnil spisovatel (a také knihovník) Jiří Mahen Knížku o čtení praktickém *(Brno, St. Kočí, 121 s.), „praktickou příručku o praktickém čtení" pro každého, která chtěla dát návod, „jak to má čtenář provádět, aby skutečně hodně myslel, pozoroval a — tvořil" (s. 6-7). Mohou jeho rady něco přinést i dnešnímu čtenáři? Získávají aspoň trochu archaického půvabu? Posuďte sami z několika ukázek:*

A číst se má ovšem pořádně!
Číst si někdy sám nahlas, aby člověk slyšel „myšlenkové oblouky" v knize!
Nehltat stránky!
Slyšet slovo a verš. (Říkat si ho v duchu hlasitě, pateticky.)
Nezvykat viděti ve všem obyčejnou frázi a obyčejnou větu!
Mít úctu k tečce, čárce, středníku a odstavci!

Rozumět slohu znamená:
Vědět, že slova jsou hodnoty a nikoliv značky.
Nemást si sloh s vervou nebo „temperamentem".
Pochopit, že slohem rozumíme *výrazovou harmonii ve slovech*, a tedy tu harmonii hledat!
Pozorovat, jak sloh tvoří obrazy, dává myšlence výraz, barví ji, jak spisovatel sám pracuje a hledá.
Tříbit na slohu i svůj vkus, svou lidskou trpělivost! (s. 59-60)

I obyčejný čtenář má se snažit státi se výše informovanou a instruovanou bytostí. Nejlepší začátek: jít po věcech, které mne skutečně zajímají. Je třeba, abych se zajímal o své věci v četbě ze stanoviska i morálního, ale hlavně ze stanoviska sebe samého jako „člověka" (osobnosti). Nejlepším čtenářem je nakonec jistě ten člověk, kdo hledá neustále nový a nový model pro svou tvůrčí schopnost. (s. 62)

Nákup knih:

Doporučuje se, aby každý dobře vybíral, než koupí. A lépe vybírat doma než v krámě. Proto je dobře ukládat si ceníky knihkupeckých firem, zatrhávat si v nich věci, které se nám zdají nutnými pro naši práci a naše vzdělání. Jinak si také zapisujeme novinky na zvláštní lístky, které si ukládáme stranou (...).

Dobrým rádcem čtenářovým může být knihkupec, který je nám přítelem. Lepším rádcem je revue, která mne informuje, kterou jsem si předplatil, aby mne informovala o mých věcech. Nenaběhnout hned na každou senzaci, která se inzeruje v novinách! Nevěřit slepě v úsudky kritiků, z nichž jeden je moralista, druhý poživačný duch a třetí konjunkturní jezuita. Nehrát si na pokorného školáčka ve škole! Naším učitelem je život! (s. 67)

-pm-

Bohumil Hrabal uvádí: Pražské pavlačové anekdoty
(Pražská imaginace 1994)

Název připomíná slavný Hrabalův výbor pražských fantastických povídek. Pavlačové domy patří k literárnímu obrazu Prahy stejně neodmyslitelně jako tajemná zákoutí starých paláců, zšeřelých kostelů, křivolakých uliček a židovského hřbitova; mají svůj životní obzor a styl, svůj jazyk a své příběhy. Bohumil Hrabal tento výbor poprvé uspořádal koncem šedesátých let a v roce 1980 jej zařadil jako kapitolu *Sešívané anekdoty z let 1929-1934* do svazku *Domácí úkoly a literatura*. V roce 1986 vyšel jako součást strojopisné knihy *Pražská ironie* v edici Petlice. Tiskem vychází poprvé. Jako zdroj průvodních ilustrací uvádí Pražská imaginace časopis *Šejdrem*. Odkud byly převzaty vlastní anekdoty, v knize nestojí.

Poznání světa za pavlačí (a za hospodou) zprostředkuje hrdinům anekdot najmě škola. Jak je jim takové poznání platné, dokládá následující:

> Otec Nohýl byl pro špatný prospěch svého syna volán do školy. Domů přišel děsně naštvaný, hned sháněl klacek a pustě zuřil: „Víš, že nevíš, kdy byla bitva na Bílý hoře, to bych ti vodpustil, že jakživ nevíš, kdy se píše Y a I, to bych ti taky vodpustil. Ale za to, že nevíš, že asymptomy hyperboly protínají větve hyperboly v plus minus nekonečnu, za to vo tebe, ty žumpo jedna, přerazím tenhle klacek!"

Můžeme jen hádat, zda tvar *asymptomy* místo správného *asymptoty* je tiskařský šotek v knižním vydání, v Hrabalově přepisu či v časopisecké předloze, anebo zda jde o *symptom* toho, jak moc záleží pavlači na kuželosečkách. Pavlačový žák touží po jediném: učitele deptat. Nezřídka se mu to daří:

> Táže se pan učitel: „Nohýle, skloňuj podstatné jméno Japonec." — „Japonec, typonec, onponec, myponci..." Pan učitel za týden nechal pozdravovat z koridoru, co jsou ty zuřivý.
>
> Pan učitel vysvětluje funkci parního stroje: „Na obrázku vidíme rám R, na něm válec V a v tom píst P. Nad válcem V je komora K a níže se pohybuje šoupátko Š. Co už zase chceš, Nohýle! — „Sím, pane učitel U, pusťte mě na záchod Z." Pan učitel sebou mejknul a lejou mu baldriánový kapky do ucha U.
>
> „Řekni mi, Nohýle, jak se jmenuje ten, kdo pase ovce?" — „Sím, kůň!" — „Jakpak to tak?" — „Sím, pane učitel, dyť se přece zpívá *Pásli ovce valaši*."

Spolupráce pavlačového žáka se školou je krajně podezřelá:

> Za přítomnosti pana školního inspektora zkoušel pan učitel žáky. Odpovědi byly celkem uspokojivé, a tu se pan učitel obrátil na pana inspektora a pošeptal mu: „Teď vyvolám nejhloupějšího žáka ze třídy!" A hlasitě pravil: „Které je hlavní město Itálie? Řekne nám Nohýl!" — „Sím, Řím!" roztrhl Nohýl pana učitele, který překvapen správnou odpovědí,

podíval se udiveně na pana inspektora. Pan inspektor se rozkatil: „Ten žák je nejen hloupý, ale i drzý a zřejmě hřeší na to, že je dnes první apríl."

Na druhé straně ani autorita učitele se nemá moc o co opřít:

Pan učitel jel s celou třídou na podzimní výlet do Pyšel. Ve vlaku se tázal žáků: „Jaké i se, hoši, píše ve slově Pyšely?" — „Sím tvrdé." — „Nó, to bych zrovna neřek," povídá pan učitel. „Sím, ba jo, já to vím určitě." — „Ticho, Nohýle, nebudeme se hádat a v Pyšelích si naschvál dáme pozor, jak to bude vyvolávat konduktér, jakýpak hádky?"

Svérázná logika se pak uplatňuje i mimo školu:

„Tatí, je takovej reflektor drahej?" — „To máš tak. Von kdyby to byl jen tor, tak to nic není, to by bylo laciný. Ale dyš von je flek a re, tak vono to holt příde štyřikrát tak draho, víš?"

Příznačná je i jediná anekdota v knize, kde padne zmínka o četbě:

Přišel do universitní knihovny Josef Nohýl a dí: „Sím, tatíček prosí vo ňákou srandu ke čtení."

Hrabal ve své předmluvě charakterizuje spisovný jazyk, jímž pavlač rozhodně nemluví, jako jazyk sociální skupiny „lidí, kteří kromě kuchyně mají ještě dva pokoje, balkon a zahrádku", kdežto „kazové prostředí činžáku přenáší kazové kvality i do jazyka." Z vlastních anekdot hlavně vidíme, že pavlač vnímá spisovnost jako povyšování se a navíc jako nepřirozený jazyk, ve kterém se *lautr* nic nedá pořádně vyjádřit. Kdo v ní zůstává, je směšný, kdo chce dát průchod svým citům, musí z ní ven:

Rozčílil se strašně pan Guth-Jarkovský na Josefa Nohýla a chtěl mu říct: „Ty smrade blbej!" Avšak vzpomenul si včas na své dobré vychování, které uplatňoval i na dvoře republikánském, a zvolal na Josefa Nohýla: „Ty zápachu nechytrý!"

Nohýl se ve třídě pral a s žáky si sprostě nadával. Vletěl do třídy pan učitel a napomínal je: „Ale ale, hošíčkové, copak to děláte? Jakpak to mezi sebou mluvíte? Co by tomu řekl váš tatíček, kdyby vás slyšel tak mluvit? Jestli vás eště jednou uvidím, holoto, tak dostanete každej pár přes držku, až slítnete pod lavici, pacholci mizerný."

Pavlač nerozlišuje spisovnost versus nespisovnost, ale *nóbl* a *póvl* slova:

Šel starej Nohýl těžce nadranej z hospody. Tak ale nadrndĕnej zase nebyl, aby nevěděl, co ho doma čeká. Vzal tedy s sebou jednoho štamgasta a povídá: „Koukejte, pane oficiál, já přídu domů a vona mně stará bude nadávat, že sem vožralej. A vy pudete se mnou a budete to hned dementovat."

Křičela tudle paní Nohýlová na sousedky: „Vy trajdy! Vy ste mi pěkný. Stříkáte na mýho starýho nenápadně kořalku, dyš de domů, a pak vo ňom říkáte, že byl vožralej. To se ví, že to neodpovídá pravdě, ale dobře to vyvolává veřejný mínění, že jo!"

Už jsme poznali Pepíčka z obecné školy i jeho otce. Jmenují se oba Josef Nohýl — pěkně se spisovným Ý. O matce Nohýlové Hrabal v předmluvě pateticky prohlašuje, že „každým dalším průserem roste do lidské krásy, probourává se k tomu, co je ve skutečnosti člověk. Má v sobě něco z domovnic, ...které jsou mučednice pravdy." Leč i ona v pavlačovém bytě spoluvytváří prostředí, ze kterého „manželé a otcové ne že chodějí, ale musejí chodit do hospody, aby si uchovali mozek před zhroucením".

Starej Nohýl jak dostane v sobotu peníze, tak se vožere jako duha a to ho maj dycky v noci na policii. Choť jeho starostlivá si tam pro něj chodí a je jí ochotně vydáván, neboť slavná policie ví, že mu nikdo nedovede dát krásnějších pár přes držku než jeho choť. Je půlnoc. Starej Nohýl není doma. Paní Nohýlová vstává mrzutě z postele a nastupuje obvyklou cestu na policii. S pláčem: „Prosím, pane inšpektor, je tady zase starej?" Nabídl zdvořilý inšpektor židli, na hodiny kouk a povídá: „Eště né, ale čekáme ho každou minutu."

Ostatně s domovnicemi, pro Hrabala „mučednicemi pravdy", se to má takto:

„Pámbů zdravíčko, pane Nohýl, šťastnej a veselej Novej rok vám přeje domovnice!" — „No tak tady mají pětikačku." — „Děkuju poníženě, vašnosto. Jó, abych nezapomněla, estli ten váš Josef mi bude čmárat po schodech a voni jeden starej kořalo, esli nebudou po sobě stahovat vodu, pak jim tedy udělám Novej rok, že na to do smrti nezapomenou!"

Josef Nohýl? Ilustrace přetištěná Pražskou imaginací (op. cit. s. 29) z časopisu Šejdrem

O čem vyprávějí pavlačové anekdoty? Jak dědeček přespal ve škarpě pod chodníkem — a ona to byla stružka veřejného záchodku; jak otec se synem našli v matčině kredenci moc príma kořaličku — a maminka pak marně hledala tu kyselinu benzoovou na čištění skvrn; jak syn dospívá, aby nevyhnutelně reprodukoval prázdný život svého otce... Pavlač je duchovní obzor. Je chudá, ale netrpí hladem. Trpí prázdnotou, leč tento chronický hlad její obyvatelé již dávno přestali cítit. Jaký rozdíl oproti anekdotám židovských ghett, která znala hmotnou bídu daleko větší! Pavlač nemá a nemůže mít rabínskou moudrost. Nezná duchovní rozměr života, ba co hůř! něco takového vůbec neuznává. Duchovno, které pro ni zastupuje sprostý pupkatý katecheta, dokáže nanejvýš tak prostořece rozdělit na 3+5 písmen. Ghetto mluví — obdivně i kriticky — o Židech, kteří z něho unikli a někam to dotáhli, pavlač se předem posmívá všemu, co přichází zvenčí; z duchovní bídy jejího světa není úniku. Jediná

anekdota nehovoří o někom, kdo by její obzor překonal, jediná anekdota nehovoří kladně o světě za pavlačí. *Das Mütterchen hat seine Griffe*[2].

Co je na Hrabalem vybraných pražských pavlačových anekdotách pražské? Jistě, zní v nich pražská vobecná čeština, nikoli brněnský hantec, ale až na kolorit popíjených alkoholů se jejich svět nijak podstatně neliší třeba od Paříže, jakou popisují Zola nebo Céline. Odlišný je přístup Hrabala literáta i soucit Hrabala člověka, ale to je hodnocení zpracovatele, nikoliv materiálu. Příznačně české pak je na oněch anekdotách, že se uplatnily v dobové politické satiře, ztělesňujíce hlas zdravého jádra národa.

Tomáš Hoskovec

O vulgárnosti v jazyce a v psýše, jakož i o Babičce Boženy Němcové

V Nedělních Lidových novinách z 25. 6. 1994 přetiskla prof. J. Janáčková a redaktor T. Čechtický část textu zvaného *Vulgární Babička*. Pramenem byl německý bohemistický sborník věnovaný Boženě Němcové. Jde o výplod známý mezi puberťáky i dospělými nonkonformisty, přesycený pornolalickými a koprolalickými výrazy a pornografickými situacemi. Není v intencích našeho časopisu tento nevkusný text přetiskovat: zájemci ho buď znají z dob zeleného mládí, nebo si mohou ukázky a reakce čtenářů na něj přečíst v citovaném a v dalších červencových číslech Lidových novin. Připomeňme jen začátek textu, kde je síla sprostého výrazu oslabena frazeologizací: „Na Starém bělidle bylo lautr hovno co dělat". LidN však také uveřejnily už 22. 1. 1994 seriózní rozbor „češtiny vulgární" z pera prof. M. Jelínka. Literární noviny pak v č. 46/1994 (17. 11.) přinesly stať Patrika Ouředníka s názvem *Sláva hovnům* (K jednomu aspektu Gargantuy a Pantagruela). Autor tu dokonce uvažuje o nutnosti najít „průsečík jednotlivých modelů" (asi jazyka, nebo snad komunikace), který by umožnil „vzájemně komunikovat" — snad různým subkulturám, snad „roztříštěným stylistickým a formálním prvkům" — není to zcela jasné. (Na článek P. Ouředníka jsme reagovali v LitN 48/1994).

Jazyková vulgárnost se však dostává do širších souvislostí, jako je nejen společenská morálka, ale i pojmy jako důstojnost člověka, smysl vyměšování a plození, obecněji pak vztah prostředku a cíle, vztahy liberalismu a konzervatismu v kultuře obecně a v užívání jazyka zvlášť. Zajímavá, ale otřesná by byla i perspektiva, k níž by nás mohl v této oblasti dovést totální liberalismus. A co si myslit o duševní a duchovní kompetenci nejen autorů

[2] Franz Kafka o Praze: *Ta matička má své drápky*, tj. nepustí nás (z korespondence)

textů typu Babičky vulgaris, ale hlavně jejich editorů, redaktorů novin apod.? Základním hlediskem je tu ovšem elementární vkus.

Vkus je záležitost povýtce subjektivní, hodně záleží na výchově, na struktuře osobnosti a společnosti, na jejích minulých i aktuálních hodnotových vazbách aj. Redakční „čin" Lidových novin je ovšem symptomem doby, projevem přirozeného chaosu popřevratového období i záměrně pěstovaného vzrůstu entropie v kulturní a duchovní oblasti. Dnes u nás vedle pozitivních a rozumných činů, slov a myšlenek vzrůstá i intelektuální oportunismus k negativním jevům, k duchovnímu chaosu a destrukci. Rukopisy poznamenané šílenstvím a psychopatií, které by dřív (a nejen za totality!) normálně vzdělaný literární redaktor hodil do koše, slaví úspěchy. Aby se vyřádili všichni, hlásí se o slovo i literárněvědní obdivovatelé pornolálií a koprolálií. Nastala snad záchodová éra nejen české literatury, nýbrž i literární vědy?

Samozřejmě, mnohé je dědictvím dob minulých. Prof. Janáčková není jediná, kdo obdivuje strhávání z piedestalu a provokativnost vůči „nedotknutelnému, posazenému na nebesa". Avšak radikalismus je v evropském kontextu nemoc raného mládí a z revolucionářů se s věkem stávají nejlepší radní. Zdá se, že u naší humanisticky orientované inteligence proces vystřízlivění trvá déle, nekritická oslava undergroundové literatury (a dokonce jejího jazyka, který by mohl být podle některých zdrojem oživení jazyka spisovného) je toho důkazem. Ne, nejsem smýšlení rigidního ani jako člověk, ani jako čtenář či lingvista. Jde mi jen o to, aby se nechutnost, slaboduchost a nevkus nevydávaly za hodnoty zasluhující publikace a dokonce literárněvědního bádání; relevantním vědním oborem by tu byla nejspíš psychiatrie.

Z psychopatologie je totiž známo, že pornolálie a koprolálie (tabuové jazykové výrazy a promluvy týkající se pohlaví a vyměšování) jsou vysoce frekventovány u osobností jakkoliv psychicky postižených nebo nezralých: jde o dětství, pubertu i senilitu, psychopatii i duševní poruchy, opilost, stavy po poranění mozku i projevy nádorových onemocnění atd., ale i o symptomy permanentní sociální deprivace aj. Zdravý a zralý člověk sdílející evropskou kulturu, žijící v rodině, citově ani sexuálně nestrádající, má k porno- a koprolálíím vztah zcela jiný. Obvykle jich užívá jen v silném afektu, tj. šetří si je, protože si je vědom jejich terapeutické funkce při stresové situaci, při těžké práci, ale i např. jako koření v uvolněné společenské konverzaci apod. Účinnost funkčně užitých *-lálií* spočívá totiž v jejich inherentních jazykových vlastnostech: všechny tyto výrazy jsou nadány jakousi primární ošklivostí, až hmatatelnou ohavností, odporností, nízkostí fyzikální i psychickou a především — výraznou agresivitou. Kdo nevěří, ať zkusí. Srovnáme-li původní text Babičky B. Němcové s příslušnými pasážemi blasfémie uveřejněné v Lidových novinách, můžeme pozorovat, jak příslušné dvojice jazykových prostředků odrážejí dvojice pocitů čtenářských: na jedné straně úsměv, na druhé škleb; podobně pohoda — křeč, opravdovost — faleš, vřelost lidských vztahů — vulgární popis

pudů apod. Komu se to zdá příliš subjektivní, nechť zkusí test objektivnější. Nahraďme v textu tzv. Babičky vulgaris porno- a koprolálie odbornými výrazy, nejlépe latinskými. Agresivita ohavnosti je náhle oslabena, zbývá agresivita blasfémie, tématu, děje a způsobu myšlení. A proč že se dají použít tyto výrazy i pozitivně? Záleží jistě na kontextu, na charakteru mluvčího a na mnoha dalších okolnostech; z jazykovědného hlediska jde o jev zvaný dysfemismus, známý např. z láskyplného oslovení *ty potvoro.*

Jak známo, v beletrii se jazykových prostředků využívá v umělecké stylizaci. Mohou naše porno- a koprolálie, kterým jsme přisoudili agresivitu a všeobecnou ohavnost, snést funkci prostředku estetického působení? Všimněme si aspoň letmo dvou textů věnovaných témuž tématu, Švejka Haškova a Vaňkova. Zatímco Haškovy vulgarismy jsou přesně dávkovány a zřetelně využity pro účely estetické, je Vaňkův text v tomto ohledu trapně prvoplánový, jeho *-lálie* mají v textu dominantní postavení a nepozvednou se nad dokument o chování člověka v zátěžové situaci. A tzv. Babička vulgaris? Ta má s literaturou společné jen to, že je vulgární parodií velkého literárního díla. Vysoká frekvence pornolálií a koprolálií tu jistě ukazuje k prvoplánovosti na jedné straně, ale na straně druhé má tento text snahu pomocí agresivních jazykových prostředků spolupůsobit jako negativistický, destruující faktor pošlapávání ideálu. Na věci nic nemění argument prof. Janáčkové: „vždyť dneska máte něčeho podobného plné umění! Říkáme tomu postmodernismus." Dřív bylo umění „plné" socialistického realismu, a literární věda zase plná jeho oslav. Že by v případě postmodernismu síla zvyku? Nejdřív náš vzor Východ a sovětští literární vědci, nyní náš vzor Západ a někteří němečtí bohemisté? Dal bych přednost zdravému rozumu a dobrému vkusu. Proč že bychom měli najednou „tento pohled", tj. přístup paskvilní Babičky, znát a dokonce „musíme (!) ho brát vážně"? Srovnávat sprostou hospodskou parodii, jíž nepochybně Babička vulgaris je, s Radokovou filmovou úpravou, jak to činí prof. Janáčková, je sice velmi „postmoderní", ale kulhající stejně jako paralela se zneuznáním Seifertovy Písně o Viktorce někdejšími mocipány. Dnes máme svobodu, oficiálních odrážtacích míst není, zato leckde chybí odpovědnost a vkus.

Když přemýšlím o obsahu obratu *zrada intelektuálů*, napadá mi pro české prostředí hypotéza, že naše „pokroková inteligence" 20. stol. mívala možná pocit, že se příliš odrodila lidu, z něhož vzešla, a tak se mu to snažila a snaží vynahradit. Jednou je to podpora socialistických myšlenek, jindy pospisovňování prvků jazyka běžně mluveného, jindy zase obhajoba, ba až oslava „lidové" vulgární mluvy. Takovýto přístup je však zcela vadný: „lid" od inteligence očekává — aspoň zatím — právě myšlenky ušlechtilé až vznešené. Být příslušníkem elity vyžaduje ovšem intelektuální předpoklady, vůli k pozitivnímu a pokoru. Místo duchovního altruismu se nám však dnes dostává od některých vzdělanců a manažerů jejich myšlenek spíš neodpovědnosti, myšlenkového chaosu a inklinace k negativismu. Chaos je také živnou půdou šílenství, ke kterému svět spěje (M. Černoušek). Závažné však také je, že snaha o zprofanování lidské tělesné

intimity může být zneužita totalitaristy, kteří — nemylme se — stále čekají na svou příležitost: člověk zbavený intimity, rodinných vztahů, člověk bez soukromí a s jednotným vkusem, pokud možno vulgárním, je snadněji manipulovatelný. Lidé, kteří si váží sami sebe a myslí na budoucnost, by se měli začít bránit.

Oldřich Uličný

Musí vulgární být nízké?

Co o mém charakteru a vkusu vyčetl prof. O. Uličný z několika mých vět v nedělní příloze letních Lidových novin, nechť zvažují jiní. K tomu mi nepřísluší se vyjadřovat. V časopise češtinářů FF UK cítím potřebu říct něco o odborném pozadí mého postoje k textům typu Babičky vulgaris.

Nesouvisí s německou bohemistikou, tu znám zatím jen nedostatečně, ale — když už —, tedy s Rusem M. M. Bachtinem a s jeho konceptem karnevalu, karnevalizace kultury, s představou lidové smíchové kultury.

Parafráze Babičky, která u nás koluje už hodně přes půl století, jak napsali mnozí čtenáři Lidových novin a spěchali mi ze své paměti sdělit blízcí kolegové z fakulty (svá ohniska má tato vulgární zkratka spíš v zábavách intelektuálů než v polepšovnách), náleží do profesního pole folkloristů. Ale literární historik, který se zajímá o životnost klasických děl, nemá myslím právo ani projevy takto „nízké" a rouhavé ignorovat, natož zavrhovat. V novinách jsem v letním čase za folkloristy zaskočila a mohu jim předat fascikl pozoruhodných dopisů k věci.

Parodie, travestie a blasfémie všeho druhu fungují jako čilý katalyzátor literárního vývoje a činitel literárního života. Znám parodie Vrchlického na Březinu, jiných na Její pastorkyňu G. Preissové a opět jiných na Rok na vsi bratří Mrštíků atd. Okolnost, že zrcadlo smíchu a převracení vážného v nevážné působilo po celé poslední půlstoletí u nás nanejvýš ztajeně (a trestalo se tresty nejpřísnějšími), ochromila myslím naše rozlišovací schopnosti a naši toleranci k tomu, kdo se vysmívá a kdo zesměšňuje.

Zdá se mi, že je nejvyšší čas to napravovat.

Jaroslava Janáčková

K Vaňkovu Švejkovi (pozn. red.)

Zjev je to záhadný a podezřelý; ve všech učebnicích cizích jazyků najdete jen salónní slova, výrazy jen nejslušnější a věty té nejvybranější společenské konverzace. Mezinárodní styky deputací a delegací při výstavách a kongresech jsou hotovými krystaly zdvořilosti v řečech, které jako svatební kytice uvity jsou ze vzácných, šlechtěných a ušlechtilých slov, která mluví o samých věcech vysokých, ideálních, poetických a idylických.

Slova, kterými se dorozumívá a jichž užívá lid, v žádné učebnici nenajdete, ale první, co se naučí cizinec z cizí řeči, když přijde do země, kde je domovem (sic), *jsou nadávky a klení. Je to stará zkušenost a setkáváte se s ní na každém kroku. Kdo byl měsíc v Itálii, neví za půl roku, jak se řekne „víno", ale „porco Dio, porco Madonna" nezapomene do svého hrobu. Kluk chodí v třetí třídě do němčiny a nezajímá ho tak, jak se německy řekne: „Musím být rodičům vděčný", jako to, jak by řekl: „Ty smrade, polib mi šos."*

Nedivme se proto Švejkovi, že jeho slovník ruštiny byl poněkud jednostranný, omezuje se na předměty denní potřeby a pak na nadávky, které naučil se vyslovovat s náležitým akcentem, aby neztratily na šťavnatosti tím, že vyslovuje je neruská huba.

Pokud má náš čtenář (navzdory tomu „sic") dojem, že předchozí text je naší redakční poznámkou, pak nechť zví, že je to text beletristický: Karel Vaněk, Švejk v ruském zajetí a v revoluci 1, s. 195 (Československý spisovatel, Praha 1991).

Je skutečně otázka, zda by ve vulgarismech nebyl s postupem textu přitvrdil sám Hašek: neboť s postupem války a s postupem do nitra širé země ruské dozajista nepřibývalo špalírů s fábory, ale spíš všelikých věcí pro silný žaludek. Nepůsobí tak zcela nevěrohodně, poklesne-li nadporučík Lukáš od *Švejku, vy dobytku* k *Ty svině, Baloune, kams dal špekbuřt!* (cit. dílo, hned s. 10): tak promlouvá u Vaňka táž postava, ze které válka odřela stavovskou noblesu rakouského důstojníka.

Pověst Vaňkova dokončení mi po stránce vulgarismů připadá horší než sám text *(fama crevit eundo, non legendo)*[3]; zejména v dnešním literárním kontextu už dávno nemá čím pohoršovat. Daleko nestravitelnější jsou páně Vaňkovy rozklady v začátcích kapitol, z nichž jsem jeden ocitoval: že ruší místo a čas, to by nevadilo tolik, jako že ruší vypravěčskou perspektivu, kterou se Vaněk snažil — ale právěže jen snažil — převzít po Haškovi; neubránil se mentorování, jakkoli tu a tam snad trefnému.

Jinou povážlivou věcí je Vaňkovo zacházení s ruštinou *(vót člověk obrazovaný, holubčík* ap.): aspoň pro toho, kdo ctí jazyk a vnímavost k němu, odmítá degradaci jazyka na pajazyk a kollárovsky cítí, že *sám jazyka kdo hoden, jazyky zná vážiti každé.* Harcovníci proti rusifikaci si ovšem nad těmi hrůzotvary mnou ruce, jak ten Vaňkův Josef Švejk zůstal i v Rusku pěkně Čechem. Spíš čecháčkem. Dodejme ovšem, že vztah Haškova Josefa Švejka k rakouské němčině (a vztah českého čtenářstva k němčině Švejkově) je téhož druhu a zcela zapadá do švejkovského kréda: zabydlet a ... vybydlet? polidštit? Vyberte si — anebo pochopte obojí.

Josef Šimandl

Jak se v Nových knihách skládají slova do vět

S postmoderním esejistickým stylem je to jako se čtvrttónovou a šestinotónovou hudbou: stejně jako se v ní snažili uplatnit mnozí distonující muzikanti, tak i v pokusech inspirovaných všeobecnou tvůrčí svobodou (bez odpovědnosti) se ve slovesných projevech tohoto typu najdou tak zřetelné projevy neumětelství, až by člověk plakal. Nebo se smál. Časopis Nové knihy není v této naší rubrice zastoupen poprvé. Tentokrát v č. 7/95, s. 12, se Jan Suk vyslovil, že Komenského Poutník z Labyrintu „neshledává ... žádný smysl na této zemi". Ano, jistě mu vypadlo slovíčko, jde určitě o „smysl života", ale není zábavné představit si Poutníka jako ufouna, který vnímá svět jinak než Pozemšťané, a nemůže proto mezi lidmi sobě přijatelné smysly „shledat"? Prosím, mohlo jít o přehlédnutí nebo tiskovou chybu, ale co tohle: „(stařec) Kráčí bezútěšnou krajinou s holí v ruce, v otrhaném šatu, *samá kost a kůže, a neustále mluví k sobě i k druhým*". Říkáme totiž obvykle *„ten kluk je samá ruka, samá noha, samý smích, samá zábava, samá krev"*, ale na druhé straně je přijatelné jen *to je holka krev a mlíko* a *stařec kost a kůže!* O způsobech nutného přestylizování směšně vyznívajícího „mluvení k sobě i k druhým" raději pomlčím. A tak to jde dál a nafouklé bubliny „neotřelých spojení" se v Sukově textu střídají s poněkud otřelejšími, vybydlenými obraty. Srov. (o bratřích Čapcích): „Josef bude nakloněn filozofičnosti a lyrice, zatímco *Karel*

[3] Původní latinská sentence zní *Fāma crēscit eundō;* její význam a původ najde čtenář v publikaci **Moudrost věků. Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení.** Svoboda, Praha 1988 [1], 1993 [2]. Obměněná podoba znamená: *Pověst narostla obíháním, nikoli čtením.*

bude opisovat hvězdný kruh evropského humanismu. Tam, kde Josef *uvízne v jemném předivu básníka,* vydá se Karel vstříc nebezpečenstvím intelektuálství". Obrat „jemné předivo básníka" obsahuje pěkný, byť atypický homonymní genitiv adnominální: 1. upředl si básník něco sám a pak v tom uvízl?; nebo 2. byl tam jiný básník, který upředl past na Josefa?; nebo že by 3. každý básník byl vybaven nějakým předivem, např. jako netopýr radarem? Ale ne, vždyť si přece domyslíme, že jde o „jemné předivo poezie" nebo pod.!

Zaumnost je někdy moc nebezpečná, a Jan Suk její šalebné vábivosti neodolává ani v syntaxi. Podařila se mu dokonce i nejedna nepravá věta hlavní, srov. „Čapkova Kniha o kulhavém poutníkovi vyšla v roce 1936 *a* její autor měl za sebou řádku děl psaných společně se svým bratrem Karlem ...." Je nad slunce jasnější, že připojení druhé věty spojkou *a* je v psaném textu nenáležité (v mluveném se snese) a že by měla být nahrazena např. výrazem *kdy, když už* nebo pod. Tato autorova lhostejnost k významové výstavbě vyšších větných celků i celého textu není ojedinělá. Ještě tedy jednu lahůdku: „Čapkovo košaté dílo (!) nesnese nálepek. Může být osočováno (?) z přírodního panteismu nebo z *návratu k pohanství, souznívá* s novodobým kultem přirozenosti tím, jak bojuje se vším umělým a vnuceným". Je zřejmé, že bezespoječné připojení druhé věty v souvětí k větě první mělo být opět nahrazeno buď připojením příčinným: „... k pohanství, protože/neboť souznívá ...", nebo odporovacím souřadným: „..., avšak souznívá...".

Kéž by Nové knihy byly ke svým čtenářům milosrdnější! Tiskařský šotek se o zábavu postará i u dobře zredigovaných textů — však to známe i z praxe našeho časopisu.

Oldřich Uličný

Inventura jedné literární kritiky

Je dost těžké napsat něco nového o básníkovi, jehož poetika je tak vyhraněně nápadná, že se snadno pozná z jedné strofy, z jednoho verše, a jenž je po léta s urputnou vytrvalostí zaťat do několika svých „osudových" témat; tím spíš, pokud se o tom všem ví a už mnohokrát se o tom psalo. Je vůbec těžké pokoušet se básně „převyprávět" a navíc si klást za cíl, aby výsledek byl rovněž poetický a vznosný.

Nad následujícím výběrem obratů mohou stálí čtenáři literárněkritických rubrik popřemýšlet, která z těch ozvláštnění jsou inovace a ze kterých se už stala klišé; tak jako tak se zdá, že celková stylizace jazykového ozvláštnění kritiky už dávno klišé je — klišé přinejmenším šaldovské. Čtenáři občasní ať si vyzkoušejí, zda si pod oním „krásnem formulací" lze představovat i sdělovaný obsah (promiňte, podlehl jsem předloze: ať si vyzkoušejí, zda je těm formulacím rozumět); a budiž řečeno, že takový pohled by neškodil ani četným kritikům budoucím, například ještě studujícím.

dobou svého vzniku se vkliňuje — v dramatických interakcích se prostupují prostory — krajina jazyka — v hloubce svého bezčasí ukotvoval nepomíjivé kódy života — riziko ztráty kontinuity — zrušení této kontinuity — změtená beztvarost — propad do chaosu — jsou přenášeny po vodivé ose otec-syn — mravní destrukce podtlakového „zrouhaného světa" — básníkovy úzkosti o všechno jsou samozřejmě v lecčems i přesažné — nezprostituovaná mluva (za tu jsme všemi deseti!) — *pouhým vyslovením světa z vět skutečně vstával, rodil se, právě byl — mezní, osudově záchranné chápání jazyka — mezní, emočně vypjatý, expresívně příznakový charakter jeho jazykových a stylových prostředků — evokovat hraniční vypjatosti — sugerovat emoci přímo hmotou jazyka* (!) — *fyzická hmatnost a zvukový vztlak — vypjatost konkrétního detailu — tektonický plán básně — proměny dramatických temporytmů — zápasů o holobytí — extrémní napětí na luku básníkovy obrazivosti — arteficiální slovní „šmak" — „utlačující" přesnost celkového básnického sdělení*

Tato kritika vyšla pod názvem *Šiktancovy obrazy „zrouhaného světa"* v příloze Lidových novin *Národní 9* dne 5. 11. 1994. Zajímavé je, že její autor Rudolf Matys je ve výrazu svých vlastních básní střídmý.

-man-

Sladkokyselá Francie aneb Kečup je príma

Je zjevné a přirozené, že novinář, resp. dopisovatel či zpravodaj nemůže beze zbytku obsáhnout témata, která je mu dáno komentovat. Zobecnění a zjednodušení je ovšem jedna věc, nepodloženost a nepravda druhá. Poté, co Jaroslav Formánek komentoval v *Respektu* několik událostí francouzské politické scény (v období loňských voleb do Parlamentu tak načrtl českým čtenářům naprosto chaotický obraz institucí a jednotlivých politiků, okrášlený příznačně oním nejoblíbenějším českým ponaučením, které můžeme bez obav shrnout do věty ‚všichni jsou to debilové'), vydal se na lov do hájemství společensko-kulturního. V letošním čísle z poloviny dubna nám nabídl úvahu o navrhovaném dekretu francouzského ministra kultury ohledně užívání francouzského jazyka. Návrh, který otevřeně kontruje sílící přítomnosti angličtiny v běžném životě Neangličana, předpokládá povinnost podniků i institucí, ať domácích či zahraničních, působících na francouzském

území, používat francouzštinu jako oficiální jazyk a bránit se tak čím dál rozšířenějšímu zvyku omezovat se toliko na angličtinu. V návrhu jsou modelově zmíněny některé konkrétní aplikace, z nichž Jaroslav Formánek uvádí tři:

1) návrh (...) nařizuje (...) uzavírat veškeré smlouvy pouze ve francouzštině;
2) určuje tuto řeč za jediný oficiální jazyk (...) konferencí, jednání a vědeckých kongresů, jež proběhnou na francouzském území;
3) veškeré výrobky dovážené do Francie mají být povinně opatřeny názvem, návodem k použití, záručními podmínkami (...) ve francouzštině.

Ad 1): Jaroslav Formánek se mýlí, domnívá-li se, že smlouvy mají být zapsány ‚pouze ve francouzštině'. Zákon předpokládá, že budou *rovněž* ve francouzštině.
Ad 2): Jaroslav Formánek se mýlí, domnívá-li se, že ‚jediný oficiální' znamená totéž co ‚jediný'. Zákon předpokládá, že se na konferencích a kongresech bude hovořit *rovněž* francouzsky.
Ad 3): bez komentáře.

No admittance

Jaroslav Formánek má právo s podobnými návrhy nesouhlasit. Osobně mi nepřipadají tak zatraceně od věci; nechápu, proč by mi neznalost cizího jazyka měla bránit v pochopení smluvních závazků, znemožnit mi účast na konferenci či dozvědět se, jak mám uvést do chodu svůj fungl nový počítač. Rovněž nechápu, proč by na mě na vnitrostátní letecké lince měli z ampliónu sprechtit pouze anglicky (a co když se nepřipoutám a upadnu? aha?), proč bych si na francouzské výstavě nemohl přečíst název obrazu, který mě zaujal, proč bych si měl ve své vlastní zemi rozbít hubu v hotelu jenom proto, že nevím, co znamená ‚no admittance to unauthorized persons', krátce jakým právem se po mně chce, abych se ve svém volném čase učil cizí jazyk, když raději hraju kuličky. (Podotýkám, že uvedené příklady jsou zcela nefiktivní.)

Jaroslav Formánek svůj rozčilený výlev proti návrhu zákona komentuje o něco dál slovy: *Soudného člověka ihned napadne otázka: Má něco takového zapotřebí země s jednou z nejstarších a nejbohatších kultur světa?* A sám si odpovídá: *Jistěže nemá.* Podle Jaroslava Formánka je tedy francouzská vláda sdružením nesoudných blbců, skrývající za svými perfidními návrhy zákonů *letitý francouzský komplex vůči anglosaskému světu.*

A le, opakuji, Jaroslav Formánek má nárok na vlastní názor. A to přesto — budeme-li velmi tolerantní —, že jaksi a priori aplikuje na francouzštinu parametry poděděné z české historie a zaměňuje tak charakter a historickou roli obou národních jazyků. Co je však nepřípustné, jsou scestné a matoucí polopravdy, jimiž svůj názor podkládá, ono množství drobných a méně drobných nepřesností a posunů, roztroušených po celém článku. Pro ilustraci:

Francouzská akademie nebyla *už v roce 1635 pověřena dozorem nad respektováním francouzštiny,* nýbrž kodifikací spisovného jazyka v zemi, v níž se hovořilo několika tucty

navzájem nesrozumitelných dialektů. Pokud by tomu ostatně bylo tak, jak píše Jaroslav Formánek, a jednalo-li by se vskutku o jakýsi ideologický ‚dozor', rozpadla by se pisateli vlastní argumentace, když o něco dále zdůvodňuje návrh zákona projevem frustrované ex-velmoci — pokud by ovšem nechtěl aplikovat svůj argument i na 17. století.

...banální řeči o ohrožení kultury, často slýchané z úst politiků, kteří sami zápolí se spisovným vyjadřováním...

Ohrožení národních kultur (jakožto i problémy vyplývající z ideové koncepce kosmopolitismu a uniformizace kulturních modelů), odbyté v článku pěti slovy, tvoří téma stovek rozličných sociologických a společensko-kulturních statí a představuje patrně jedno z nejsložitějších společenských témat druhé poloviny dvacátého století. Nevím, co má Jaroslav Formánek přesně na mysli ‚banálními řečmi'. Osobně mi připadají intelektuálně podnětné. Co se pak týče zmíněného ‚zápolení se spisovným vyjadřováním', poslouchal jsem po tři následující večery velmi pozorně projevy místních politiků, ale žádnou chybu jsem nepochytil. Což samozřejmě nic neznamená: byli zrovna ve formě. Z úst *českého* novináře mi každopádně podobný postřeh přišel nadmíru veselý.

Paradoxy a Cyril Smolík

Jasným paradoxem odhodlaného tažení proti všemu anglosaskému je i fakt, že právě Francouzi patří mezi největší evropské konzumenty dovážené anglosaské kultury, počínaje akčními filmy a sítí MacDonald's konče.

Toto tvrzení umožňuje Jaroslavu Formánkovi poukázat na ‚pokrytectví' francouzské vlády a vytvořit paralelu k *onomu českému: Němce rádi nemáme, marky nám však nesmrdí.* Jinými slovy: spěte klidně, krajané, svět nám nemá co dávat lekce.

Háček je v tom, že informace je dokonale scestná: Francie je zemí, kde se pije nejméně coca-coly z celé západní Evropy, Francie je zemí, v níž je promítán nejmenší počet amerických televizních filmů z celé západní Evropy a Francie je jedinou zemí z celé západní Evropy, kde *Jurský park* nebyl v loňském roce nejnavštěvovanějším filmem. To vše by měl Jaroslav Formánek vědět, neboť to vím já, prostý čtenář tisku a podřimující televizní divák. Ale na druhé straně — co potěší více českého čtenáře než právě nějaký ten ‚paradox'? Pokud by Jaroslav Formánek připustil opak, musel by si položit otázku, proč tomu tak je, proč Francouzi nepijí coca-colu a nechodí na *Jurský park.* A případně se zamyslet i nad oním rozšafně a blahovolně zmiňovaným kulturním protekcionismem (ach, ti burani!) — který nicméně umožnil francouzské kinematografii být v současné chvíli jedinou evropskou kinematografií schopnou produkovat vlastní velkofilmy (a druhořadě pak platit např. filmy polské, české, pákistánské či vietnamské), který nicméně umožnil francouzským režisérům debutovat v televizi a francouzským zpěvákům v rozhlase, který nicméně umožnil francouzským architektům zúčastnit se velkých státních konkursů (z nichž takřka žádný nevyhráli, neboť tam až vliv *úzkoprsých a věčně podrážděných*

nacionalistů zřejmě nesahá), protože obdrželi subvenci, která jim umožnila zaplatit terénní výzkum — aj. atd. apod.

Stoletá rivalita s Anglií a zášť vůči Spojeným státům, pěstovaná minimálně od konce druhé světové války, se tu kloubí s ješitností vlastní každému ublíženému národu.

Rivalita s Anglií netrvá ovšem sto let, ale minimálně devět set, alespoň přidržíme-li se obvyklé historické reference, tj. vpádu Normanů do staré saské otčiny a kulturního imperialismu, které v ní nastolili. Co se týče od konce války trvající ‚zášti vůči Spojeným státům', jde o blábol hodný dědiců Cyrila Smolíka blahé paměti.

***Pozn. red.** pro mladší čtenáře: Cyril Smolík byl v letech normalizace zahraničním komentátorem Čs. televize v Západním Německu. Proslul. Jak, to je z kontextu zřejmé.*

Kečup a nazírání na svět

Francouzský antiamerikanismus je reálným jevem francouzského kulturního života, jehož zdroje a projevy sahají nikoli do čtyřicátých, nýbrž přinejmenším do dvacátých let tohoto století. Specifičnost francouzského antiamerikanismu je vysoce zajímavým jevem — právě proto, že nejde pouze o uraženou ješitnost, kterak se domnívá Jaroslav Formánek, ale o cosi hlubšího, co by při troše snahy o analýzu začalo vypovídat o podstatě kultury jako takové. Neboť kulturní konfrontace je podmínkou všeho intelektuálního rozkvětu, a vzájemná podrážděnost i fascinace, kterou vůči sobě Francouzi a Američané pociťují, je nositelkou netoliko konfliktů — ať si Jaroslav Formánek zalistuje poválečnou americkou prózou, abychom zůstali v jazykové oblasti. A v rozporu s jiným pisatelovým tvrzením je Paříž stále ještě jedním z ‚pupků světa', jak diplomatickým, tak kulturním — jakkoli se jí pupek za posledních šedesát let smrskl. V kulturní oblasti jsou o tom ostatně nejpevněji přesvědčeni právě Američané, organizující v Paříži za hříšné peníze filmové a divadelní předpremiéry. A kteří by se patrně nadmíru podivili, kdyby si mohli přečíst další Formánkovu úvahu:

Požádáte-li při večeři mezi pařížskými intelektuály o Heinzův kečup, je vaše reputace vážně ohrožena. Tady někde spočívá rozdíl v nazírání na svět.

Neboť i zde se Jaroslav Formánek mýlí: nejde o rozdíl v nazírání na svět, nýbrž v nazírání na gastronomii. A kydá-li si Jaroslav Formánek v pařížských restauracích na svůj *tournedos de saumon au romarin* kečup, dosahuje opačnou cestou téhož efektu, jako by si v Benešově na nádraží kydal na chlupaté knedlíky kaviár.

Pro úplnost

Návrh (mezitím přijatý) jazykového zákona na ochranu národního jazyka a jeho uživatelů by byl sám o sobě nosným a zajímavým námětem k obecnější úvaze o postavení jazyka v tom kterém národě. Způsob, jakým zpracovává daný námět Jaroslav Formánek, svědčí však v lepším případě o nevybavenosti, v horším o potřebě pohladit si vlastní, v daném případě národní ego. Je to mechanismus starý jako svět: čím důkladněji pomluvíme souseda, tím lépe se budeme cítit ve vlastní kůži. Český národ má nadto na pomluvy jakýsi šestý smysl, neobyčejně propracovaný a vyvinutý, křupanství povýšené na *art de vivre*. Neboť v Česku se pomlouvá jaksi mimoděk a věc, které se v rámci téže logiky bodrý český lid zpravidla štítí nejvíc, je otevřená polemika. Pojem ‚pomluva' chápu v neprávnickém, obecném slova smyslu: ‚nepravdivá zpráva o někom, kleveta, insinuace'. Nezáleží tudíž tolik na tom, zdali pomlouváme z prospěchářství, z honby za efektem či z čiré hlouposti, a prospěch, který ze své pomluvy vytěžíme, může mít hrubě rozdílný charakter; zde je řeč o prospěchu psychologickém, jinými slovy o odbourávání vlastních komplexů.

Problém Formánkovy novinářské praxe (který se pohříchu neomezuje na komentovaný článek) je o to ožehavější, že *Respekt* je v současné době pravděpodobně nejlepším českým politickým týdeníkem, navzdory relativně slabší zahraniční rubrice, s níž se potýká od samých počátků. Není důležité, zda s názory vyjádřenými v *Respektu* souhlasíme čili nic; zásadnější se mi jeví skutečnost, že dokázal zavést a udržet nový styl, že naprostá většina článků je podložena fakty a že — a v tom možná spočívá tajemství úspěchu — se nebrání osobnímu tónu a interpretacím dotyčných fakt, tvoře tak sympatickou a potřebnou výjimku v obsesní honbě za dokonale fiktivní ‚objektivitou', jíž zhusta podléhají ostatní politická periodika. Jde tedy o týdeník *angažovaný* (neboť slova nemohou za konotace, která do nich vložil ideologický kretenismus uplynulého půlstoletí), a zaplať pánbůh za něj. Avšak ‚osobní tón' je nadmíru křehkou koncepcí a skrývá v sobě neskonalé nebezpečí, že bude pisateli sloužit za záminku k osobním *výlevům*.

Konečně pro úplnost: nedomnívám se, že dotyčný návrh francouzského ministra kultury je nejšťastnější řešení daného problému; být poslanec, hlasoval bych proti.

Patrik Ouředník, Paříž

Poznámka k polemice

Patrik Ouředník ve své polemické stati názorně ukazuje, jak ošidné může být, když si novinář, dopisovatel či zpravodaj (v tomto případě Jaroslav Formánek) nepozorně přečte

určitý text (v tomto případě návrh francouzského jazykového zákona) a na své posunuté interpretaci založí česky bohorovný komentář.

Patrik Ouředník však ve své polemické stati zároveň nechtěně ukazuje ještě jinou věc, která se váže k tématu tohoto čísla ČDS. Jde o to, že v české — byť z Paříže vedené — polemice zpravidla nestačí upozornit na protivníkovy chyby a uvést je na pravou míru; z protivníka je třeba nádavkem udělat trhací kalendář a vylíčit ho v odpudivých nebo šaškovských barvách. Lze to udělat například tak, jak to dělá výše otištěná polemika: výrazově přitvrdíme a prohlásíme, že náš protivník si kydá kečup na tournedos de saumon au romarin *(což asi sotva odpovídá pravdě) nebo že považuje francouzskou vládu za sdružení* nesoudných blbců *(místo abychom střízlivěji řekli, že podle jeho názoru* francouzská vláda v případě jazykového zákona šlápla vedle).

Když už neumíme polemiky věcně psát, navrhuji, abychom se je naučili aspoň věcně číst — tj. abychom se naučili věnovat pozornost argumentům, nikoli cingrlátkům, která jsou na ně navěšena a která mnohdy dokážou i oprávněné kritice dodat nepříjemnou pachuť.

Karel Kučera

Aféry

se teď v masmédiích přetřásají týden co týden — a spolu s tím se vyhraňuje i význam slova *aféra*. Podle slovníku Holubova-Lyerova neznamená *aféra* nic víc než *případ;* avšak údaj „z francouzského *avoir à faire*, tj. mít co dělat (s nepříjemnou věcí)" obsahuje informaci, že zatímco francouzské *mít co dělat* mohlo původně být s *čímkoli*, přejatá česká *aféra* není jen tak nějaký *případ*, ale případ *nepříjemný:* tento významový prvek (tzv. sém) obsahují i české *oplétačky*. Klimešův slovník uvádí: *nepříjemný, pohoršlivý a senzační případ, skandál.* Ještě blíže dnešku je výklad ve Slovníku cizích slov Encyklopedického domu: *případ, skandál; zveřejnění události vyvolávající pohoršení, vyšetřování, zájem masmédií.*

Hřebík na hlavičku však, zdá se mi, trefil Karel Steigerwald, který v jediném článku přinesl hned dvě zdařilá vymezení:

> *Aféra není příběh faktu, nýbrž mravů a záchrany mravů. Hlavním kladným hrdinou aféry je karatel a nápravce. Aféra je základní pícninou přežvýkavého tisku a záchrana mravů je loukou, kde to seno roste. Kdo jeví sklon k představě, že všude je nějaká lumpárna, aféry miluje a také především pro ně jsou psány. Běda tomu, kdo si plete aféru s fakty. Ukroutí si hlavu nad ničemností světa.*
>
> *Tisk není ani hlídací pes politiky, ani nápravce mravů či všemocná záruka svobody. Tisk je obchod s informacemi a jako každý obchod přizpůsobuje se svým zákazníkům. Kromě dobrého zboží má na krámě také šmejd. Ale*

pozor: i šmejd bývá dobře zabalen a osvědčeným obalem je právě morálka. Aféra je takový produkt: rozbalte škatulku rozhněvané počestnosti a uvnitř, hle, najdete nic. (...) To nic ovšem aféře neuškodí, ta žije z vlastních zdrojů. Proto také aféra nemá žádný konec a žádné rozhřešení. Po použití mizí. Pozor tedy na obaly, pozor na mravy, na jejich ochránce, na horlitele. Kdo ví, co mají v krabičce zabaleno.

V morálce zabalený šmejd, LidN 15.10.94, s. 5

Pane Steigerwalde, tuto vaši píci přežvykuji s chutí.

Josef Šimandl

(Co můžeme od novin čekat, o tom srov. též Jaroslav Bartošek, Publicistika jako hra a podpora naděje, Tvar 7/1995, s. 1 a 4.)

Nedaří se vám usnout za novinami plnými afér? Pak je tu náš

hajaja

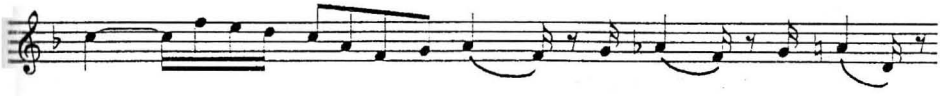

Česká exportní banka, jeden ze dvou článků budoucí státní podpory našich vývozců, dostala licenci. To sice na zahájení její práce nestačí, neboť je třeba ještě schválit zákon o pojišťování a financování vývozu se státní podporou, nicméně systém podpory exportu tak stanul už jenom na krok od své prozatím definitivní podoby.

Ondřej Lér, LidN 28. 1. 95, s. 5

(Ještě nespíte? Tak dobře.)

Milé děti. Byl jednou jeden systém. Ten systém měl podobu. Podoba to byla definitivní, ale jenom prozatím. Systém byl od své vlastní podoby na krok vzdálen. Umíte si to představit? Dobrou noc.

-dl-

Pozvánka do kina

(...) Násilí ve sdělovacích prostředcích — no fuj! Prásk, prásk, áááá. A kdyby jenom tohle! Když ale dva dělají totéž, není to totéž, někdy je to ale úplně něco jiného (ale úplně). *Quentin Tarantino* (tak jak jste vydejchali *Pulp Fiction*, bejbata, co?) a *Oliver Stone* (to je ten, no, jak řeší vietnamský syndrom, nebo symptom?), zkrátka, tihle dva to udělali dohromady. Filmík je to teda, hou, hou. Prostě *Takoví normální zabijáci*, hm? Ale k věci, děti. Je to příběh dvou masových vrahů (ježišmarjá, néé, to je jenom jakóóó), kteří se díky novinářům a publicitě, kterou jim ti trapáci (novináři-vlčáci) dávají, no, tak tihle masoví kruťáci se přes noc stávají televizními hvězdami. A kdo za to může, no, schválně, co? Tak tohle všechno a ještě něco (jako vždy) uvidíte v kinech (ááááááá), mnoho zajímavých filmových postupů (ccccccccc) a technik (ůůůůůůů) (...).

V měsíčníku McKino, *leden 1995, objevil* *-pm-*

Jsme připraveni vychutnat starý text?

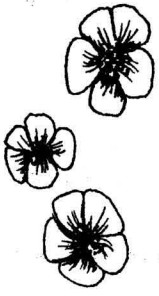

Nastalo jaro. Paprskem výše vystupujícího slunce rozhřití sněhové, řečišťata vysoko naplňujíce, s hlukem k bezednému se ubírali moři; probuzené bylinky z roztáté země svých zelených vystrkovali hlaviček; ptactvo vesele pělo; z duší však našich tří vroucně se milujících všeliká blažená spokojenost daleko prchla. Svojstan dobře pozoroval, že příteli drahému bez Radomiry nemožno žíti; umínil tedy sobě jemu nepřekážeti v štěstí, nýbrž tajně, kam ho oči povedou a nohy ponesou, se odstraniti — a Dalmir jsa přesvědčen, že ušlechtilá dívčinka jedinou na celém světě blažeností, ano i nebem Svojstanovi se stala, z té příčiny a s týmž oumyslem i způsobem jako šlechetný přítel jeho prchnouti, do válečné hrůzy zaběhnout a tam smrti sobě vyhledati jest umínil; spanilá pak milenka, obou lásku a šlechetnost pozorujíc, nemohla se rozmysliti, aby jednoho vyvolila, a tak druhého až k smrti zarmoutila; a starostlivý otec, nad jejich ctností co anjel strážce opatrně bdě, ouzkostlivě očekával konce. Posléze dozrál šlechetný umysl jinochů, a náhodou jedné chvíle se ustraniti uzavřeli. I vyzvali se vespolek do liskové besídky, opodál na příkré skále ležící, z které utěšený výhled jak do tichého údolí, tak na strašlivé, věčným ledem pokryté hory se rozvinoval. Na mechovitém kamení jsa podepřen, seděl nalevo Stojstan, ruku Radomiřinu na své srdce tiskna, ano zdlouha, mocně však bijíc, prsa mu roztrhnouti hrozilo a z oka, tejnou zoufalostí do tmavé propasti obráceného (z které přes skály se valící proudové vzhůru hlučeli), horké do nesmírné hloubi hojně kanuly slze. Vpravo seděl Dalmir, rukou milenky drahé jsa obvinut, a žžavou tvář i vyprahlé oči ohněm milosti do rouha jejího tiskl. Radomira pak

s nevyslovitelně truchlivou toužebností patřila na jasný a mezi horami z tmavé hlubiny velebně vycházející měsíc. Ouzkostlivá jakási tíseň tak se jejich utrápených zmocnila srdcí, že nepozorovali, v němé tichosti sedíce, jak strašlivě v bezedné výsosti jejich poslední hodina zahřměla.

Nesmírné velikosti sněhová hruda, náhle nahoře se utrhnouc, skály trhajíc a lesy smahem porážejíc, valila se se vzteklou prudkostí na jejich hlavy. Pozdě se milující ze svaté vytrženosti proberou, nevyhnutelnou a ukrutnou se přihánějící smrt pozorují, pevně se obejmou, jeden druhého svým tělem zakrýti se snaží — ještě jediné okamžení — není jich více. — Společně putovaly jejich nevinné dušinky tam, kde není trápení, kde není rozdělení!! —

Utrápený otec dal na místě tom skvostnou postaviti kapli, v níž pochoval ostatky svých miláčků, v níž větší díl ostatního života svého trávil v žalosti tiché, a v ní mrtev jednoho jitra jsa nalezen, také pochován byl. Dodneška outlé citelnosti schopný poutník, vůkol putuje, všem outrpnosti obětuje slzu!

V Ousti nad Orlicí 1821
Dobroslav 3, 1822, sv. 1, s. 140-144

Z povídky Magdaleny Dobromily Rettigové Láska a přátelství. *Vydal spolu s* Domácí kuchařkou *Odeon ke 200. výročí autorčina narození r. 1986*

Jak číst pamětnickou knížku pro pamětníky aneb Vtipy dobré a laciné

V době, kdy se pražskému magistrátu zdá, že TGM by se nespokojil s tím, že se po něm jmenuje nábřeží, a staví nám jednou před Rudolfinum, jindy na Klárov, pak zase na Špejchar a nevím kam ještě k posouzení návrh jeho sochy (pravím: sochu do lapidária a do ulic činy), zakoupil jsem ve výprodeji „za dvě pětky" *Úsměvy Jana Masaryka.* Na obálce chybí jméno autora. Copyright praví: *Druhé doplněné vydání* (že by ne *druhé, doplněné?).* © *Vladimír Thiele 1969, 1991.* Z tiráže doplňujeme: vydalo Nakladatelství dopravy a spojů. Odpovědná redaktorka Helena Petrusková.

Ptáme-li se, proč taková kniha vyšla právě ve vydavatelství jízdních řádů, knížek o mašinkách ap. a proč ani Arbesovo knihkupectví nerozprodalo svou — sotva kdovíjak velkou — část třicetitisícového nákladu, pak se jako odpověď nabízí přejedenost prořídlého čtenářstva vším (znovu)zoficiálnělým. Ale nelze přehlédnout ani kvality textu, které předznamenává už první věta:

O nejútlejším věku ministra zahraničních věcí Jana Masaryka nám zachoval kratičkou zprávu Jan Herben ve své knize Masarykův rodinný život.

Uplatněme trochu pedanterie (podobné lapsy jsou totiž bohužel běžné) a uvědomme si, že ta věta by byla správně sestavená, kdyby byl JM ministrem zahraničí buď již v nejútlejším věku, nebo v okamžiku čtenářské konkretizace textu, anebo — s jistou licencí — aspoň v době vzniku textu.

A čteme-li dál? Objevují se Ameriky *(Jan Masaryk, ač je to k neuvěření, býval kdysi také patnáctiletým výrostkem)*, nacházíme bizarní pravopis *(ve Philadelfii, Hitschcock)* včetně vyslovených chyb *(jsem povinnován)*, nemohoucí hledání přiléhavého výrazu je korunováno výrazem pro cosi jiného *(že se jich bude ženit dvanáct najednou. Byla to slavná svatba. Hromadná, to je málo. Kolektivní, to se nehodí. Prostě na ty válečné poměry přímo báječná)*, pisatel se opakovaně a o to škrobeněji zove pisatelem (s. 92-3), leč nevidí si do pera na homonyma a nezamýšlené skladební dvojice *(Jistě jsem mnoho spolupracovníků zapomněl jmenovat, nechť mi odpustí. Také díky autorům kreseb a karikatur)* Drobná „uvtípnutí" se obalují tak, že na řízku je víc obalu než masa.

Nejvíc je nedostatků kompozičních: pointa se předem zabije uvedením v titulu (s. 65: *Domů nepůjdu, já poletím)*; táž informace vyjádřená týmiž slovy téhož mluvčího se objevuje na s. 118 a 121; mnohé věty po sobě jdoucí v lepším případě opakují sdělené *(Od chvíle, kdy britský ministr zahraničí sir Anthony Eden vybídl Jana Masaryka, aby* **pravidelně** *mluvil* **v rozhlase** *k svému národu, dal se Jan do těchto znamenitých rozprav* **v éteru** *s velikou chutí a vtipností jemu vlastní. Jeho* **pravidelné** *relace povzbudily k práci i dalšího mluvčího, sira Bruce Lockharta)*, v případě horším si mezi sebou nerozumějí (**Kdo znal** *Jana Masaryka* **zblízka, těžko uvěří, že by** *tento usměvavý a vždy veselý člověk, lidský humorista a dobrák od kosti,* **mohl někdy i zaslzet. Snad se to zdá** *na první pohled* **nemožné a nepravděpodobné, ovšem jen pro toho, kdo znal** *Jana Masaryka* **pouze z jeho** *veselých a lidsky laděných* **hovorů** *v rozhlasu,* **nebo** *z jeho veřejných* **projevů**).

Dopřejme si jednu historku z těch zdařileji zaznamenaných:

> * **Nová ministerstva** / *Mluvilo se jednou ve vládních kuloárech o členění nových ministerstev. Byl u toho také šéfredaktor Svobodných novin Eduard Bass, který měl na věc svérázný názor.*
> *"Podle mne by nová ministerstva měla vznikat dělením. Například ministerstvo dopravy by se mělo rozdělit na ministerstvo pro dopravu tam a ministerstvo pro dopravu zpátky."*
> *Byl u toho ministr Jan Masaryk, který dal Bassovi zcela za pravdu, dokonce jeho nápad ještě zdokonalil:*
> *"Správně," řekl. „Také se přimlouvám za to, že by bylo dobré po vzoru ministerstev obchodu vnitřního a zahraničního nahradit například ministerstvo výživy ministerstvem pro to, co jde tam, a ministerstvem pro to, co jde ven!"*

Ten příběh se zajisté dá vyprávět ještě dneska. Až na to, že slušný stylista nezařadí po *Byl u toho také* jen tak *Byl u toho.*

Co dělá (dnes) knížku nepřitažlivou, za to může tedy zřejmě především pan Thiele. Ale začteme-li se do autentického JM (knížka cituje jeho zápisky), nemůžeme se zbavit dojmu, že místy je kamenem úrazu i jeho vlastní žoviálnost, kterou čas přehodnotil v poněkud obnošená klišé:

> *Právě jsem se vrátil od jedné z československých perutí. Naši letci sokolíci pásou po ponorkách nad mraky a pod mraky, a když ji zmerčí, střelhbitě fičí dolů a trestají německé potápěcí walhallisty. Naši měli v poslední době výsledky výborné a velké kaluže oleje na slané vodě svědčily o jejich výkonnosti. Když jsem tuhle večer s hochy seděl — vzpomínali a doufali jsme spolu — napadlo mi, že Shakespeare měl přece pravdu, když v Zimní pohádce mluvil o českém moři. Břeh anglický je vpravdě naším břehem. Chrání-li jej naši chlapci proti Hitlerovým robotům, brání neméně československé luhy a háje.*

Buďme střídmí aspoň my. Knížka obsahuje bezděčnou sebecharakteristiku:

> *(...) jedny americké noviny přinesly z pera svého reportéra interview s Janem Masarykem. A byl to rozhovor víc než podivný.* **Upovídaný a ani ne moc vtipný.**

i návod, jak ji šlo udělat lépe:

> *O ministru Janu Masarykovi by se mělo psát pouze v jeho vlastním slohu — slohu svérázném, uměleckém, básnickém a moudrém. Neboť málokdo ze smrtelníků tvoří takovou dokonalou formální i obsahovou jednotku, že jeho způsob projevu, vyjadřování a styl věrně zrcadlí jeho myšlení, postoj k životu i politické názory.*
>
> *Dr. Mojmír Konečný*

Mělo tedy jít o přístup k látce: spíš úsměvný než neobratně pietní.

Ota Ornest slyšel na krajíčku Janova klukovského veselí pláč. Pokud snad pan Thiele chtěl, aby *Úsměvy* vyvolaly u čtenářů podobně smíšené pocity, pak se mu to bohužel podařilo. Ale pro to, abych tento (i pro mne trapný) soud vynesl, jsem kritiku nepsal. Ať je mementem pro ty, kdo sepisují a vydávají memoáry, biografie a fioretti [4], jakož i pro ty, kteří přese všechno pořád ještě knihy kupují: látka knížku nezachrání.

Josef Šimandl

---

[4] „kvítečka", česky spíš „perličky"; žánr sbírky úsměvných historek a vtipných výroků, jejichž aktérem je známá osobnost; tradičně se pořizovaly např. ze života papežů

Blahopřání k výhře

Není v posledních letech nic výjimečného, jestliže v poštovní schránce objevíme oznámení o nenadálém štěstí, o tom, že jsme od firmy či společnosti, jejíž jméno nám dosud bylo zcela neznámé, získali některou z řady báječných cen. Jedno takové oznámení máme na protější straně.

Už jsme si snad trochu zvykli přistupovat k těmto nečekaným zprávám obezřetně, přesto však doufám nebude neužitečné zastavit se u otázky, jak se na nás takové oznámení o výhře a blahopřání k ní snaží zapůsobit, jak chce být čteno a naopak jak je máme číst, abychom pochopili skutečný stav věcí.

Základní strategie autorů našeho blahopřání a podobných textů spočívá v tom, že se to, co je pouze možné a závislé na různých okolnostech a dodatečných činnostech, nejprve předkládá jako něco hotového. Proto do popředí vystupuje graficky zdůrazněné slovo *Blahopřejeme!* a vzápětí se čtenář dovídá, že ho čeká jeden z hlavních dárků. Teprve pak — po předpokládaném náporu euforie u čtenáře a jeho rozhodnutí, že příležitosti, jež se tak nabízí, je nutno využít — následují upřesnění, která situaci problematizují a komplikují.

Současně mají čtenáře ovlivnit další rysy textu. Je vynášen do sféry „velkého světa" (jméno cestovní společnosti, použití anglického názvu Španělska), podporuje se jeho touha po vyvolenosti: Z hlediska společnosti *World Holiday Investments* jde o Českou republiku jako celek (náš stát byl vybrán) a především pak o každého jednotlivého výherce — ten byl také vybrán, tentokrát počítačem. I zmiňovaná omezení — požadovaný věk, nutnost partnerského vztahu, nutnost včasné rezervace — vlastně podtrhují vyvolenost těch, kteří vyhrávají. K tomu se připojuje postup běžný v reklamách: každý čtenář je jedinečnou osobností, text se obrací, jak poukazuje velké písmeno u zájmen (*Vy*, *Váš*), přímo a právě k němu. Pomocným prostředkem jsou pak přívlastky sugerující úspěch a vítězství (*šťastný* pár, *šťastné* číslo, *hlavní* dárek), atraktivnost a přepych (*luxusní* rekreační středisko, *luxusní* dovolená, *diamantový* šperk) a také solidnost a úroveň společnosti (*dobré* jméno, *exkluzivní* prezentace).

Jak by měl naproti tomu k oznámení přistupovat čtenář? Přinejmenším by měl dodržovat dvě zásady: Se zmenšujícím se písmem se pravděpodobně zvětšuje závažnost podávané informace; i zdánlivě pominutelný detail může být velmi důležitý. O tom, jaké ceny výherce skutečně čekají, vypovídají v našem blahopřání dvě věci. Ve výčtu cen nenápadné *do*, z obou stran obklopené opakující se předložkou *v*, signalizuje, že sleva na luxusní dovolenou může být mnohem a mnohem nižší než hrdě uvedené tisíce marek, že může jít i o částku zcela symbolickou. A čísla skromně umístěná na samý konec blahopřání prozrazují, že právě tato co do své výše velmi nejistá výhra představuje výhru zcela

DODATEČNÁ NABÍDKA

Při každé prezentaci bude vylosován jeden šťastný pár, který získá týdenní pobyt v luxusním rekreačním středisku ve Španělsku nebo na Kanárských ostrovech.

WORLD HOLIDAY INVESTMENTS

Na základě výběru provedeného naším počítačem obdržíte jeden z našich hlavních dárků!
Mezinárodní cestovní společnost **„World Holiday Investments"** si vybrala Českou republiku za další zemi, ve které zamýšlí představit svou činnost a své dobré jméno.

Zorganizovali jsme pro Vás loterii, ve které každý z Vás získá jednu z následujících cen:

A	Čtrnáctidenní ubytování pro čtyři osoby na Floridě	v hodnotě	**10.000 DM**
B	Diamantový šperk	v hodnotě	**950 DM**
C	Kupón na slevu z ceny luxusní dovolené	do hodnoty	**2.500 DM**
D	Fotoaparát (35 mm)	v hodnotě	**100 DM**
E	Přenosný televizor	v hodnotě	**500 DM**

Jednu z cen získáte v případě, že se zúčastníte naší exkluzivní prezentace v naší kanceláři v Sněmovní 9, Praha 1.
Rezervaci můžete provést na telefonním čísle 2451 1785, 2451 1786
Naše úřední hodiny jsou v pondělí až pátek od 9 do 17 hodin.

Poznámka:
Máte-li zájem zúčastnit se prezentace, prosíme Vás o odpověď do 72 hodin po obdržení této pozvánky.

Vaše šťastné číslo je N°

Na prezentaci si s sebou, prosím, přineste tuto pozvánku, abychom podle Vašeho čísla mohli zjistit Vaši výhru.

Podmínky účasti: Nesmíte být členem „World Holiday Investments". Musíte být starší 25 let a mladší než 59 let. Musíte být ženatý/vdaná či žít se stálým partnerem/partnerkou - prezentace se musíte zúčastnit společně. Organizátor si vyhrazuje právo na změnu dárků a toto rozhodnutí je konečné. Pravděpodobnost výhry jednotlivých cen: A 1 : 25 000, B 5 : 25 000, C 24 944 : 25 000, D 25 : 25 000, E 25 : 25 000

převládající — ostatní ceny připadnou pouze malé skupině účastníků „exkluzivní prezentace" (přičemž šťastlivců s opravdu vysokou výhrou bude jen pár).

Nemůžeme tedy naše blahopřání přímo odsoudit jako lživé, resp. klamavé; všechny podstatné informace se tu vlastně uvádějí, zůstávají však někdy zastřeny, nejsou vyjádřeny plně, výslovně. Je proto třeba číst pečlivě a pozorně, hledat vzájemné souvislosti mezi sdělovanými údaji. Autoři takovýchto oznámení kalkulují právě s tím, že se zastavíme na lákavém povrchu.

Petr Mareš

* o čem přemýšlejí studenti bohemistiky * *

Horoskop jako kuchařský recept?

Co to vlastně „horoskop" je? Podle encyklopedického slovníku je to schematický obrazec, v němž jsou zakresleny pozice Slunce, Luny, planet a některých dalších horoskopických prvků ve dvanácti znameních zvěrokruhu a dvanácti domech v konkrétním čase a místě. Má sloužit k dešifraci povahy osobnosti, událostí či jiné skutečnosti a také jako podklad pro předvídání budoucnosti.

Nám půjde o slovní vyjádření horoskopického obrazce; takové, jaké najdeme na stránkách mnohých časopisů. Většina čtenářů neodolá pokušení nahlédnout do budoucnosti; horoskopy pro ně mohou znamenat jakousi berličku, pomoc při řešení životních situací a problémů. Nabízejí když už ne zrovna jistotu, pak tedy alespoň naději nebo oporu.

Horoskopy se obracejí ke konkrétnímu adresátovi a právě jeho zájmy určují jejich obsahovou i jazykovou stránku. Aby byl klient spokojen, musí se horoskop dotknout pokud možno co největšího počtu tematických oblastí, zejména soukromého života (láska, rodina, přátelské vztahy) a oblasti pracovní (zaměstnání, podnikání a hlavně finance).

Plocha k tomu určená je však většinou omezená, a tak často ve snaze obsáhnout co nejvíce a co nejstručněji se text rozpadne na jednotlivé věty nebo jejich úseky. Tomuto účelu vyhovují právě neslovesné konstrukce: *Období racionálního myšlení. Přemítání o budoucnosti, stanovení reálných cílů.* Někdy tak dochází i k významové dvojznačnosti: *Zvýšený zájem o rodinný život, hodně času stráveného doma. Potěší děti.* — Kdo nebo koho?

Účelem horoskopu je především „předpovědět" budoucnost každému člověku určitého znamení zvěrokruhu. Obecně platí zásada, že čím je horoskop „univerzálnější", tím je „lepší" neboli tím více lidí si v něm „najde něco pro sebe". Relativizující konstrukce jsou přesně to, co takový „pravdivý" horoskop potřebuje. Oblíbená jsou proto vyjádření

jako *máte-li nepřátele ... možná se necítíte ve své kůži ... u mnohých zrozenců tohoto znamení by nový vztah měl naznačovat obrat k lepšímu.* Častá obrazná vyjádření poskytují dostatečný prostor pro interpretaci, např.: *Měli byste mít vyčištěný stůl ... své resty vláčíte za sebou jako olověnou kouli, brání vám to v rozletu.* Pořekadla, rčení a přísloví dodávají soudům obecné platnosti. Tyto moudrosti stvrzené staletími znějí dostatečně věrohodně, aby čtenáři nedávaly šanci o „pravdivosti" horoskopů pochybovat, např.: *Pravda bývá mnohdy krutá. I mistr tesař se utne. Štěstí vám samo nespadne do klína. Žádné stromy nerostou do nebes.*

Snaha o zrelativizování výpovědi nezřídka zachází až do extrému, např.: *Máte-li trápení, neřešte je hned slzamy (!), ale všemožně se přinuťte odstranit jeho příčinu. Není-li to však možné, pak se musíte s touto situací raději smířit a utěšit se pořekadlem, že nejlepší lékař je čas.* Návod, jak k horoskopům obecně přistupovat, nám zřejmě poskytuje následující ukázka: *Někdo vám zprostředkuje posezení u kartářky. Pokud vás její slova nepotěší, neberte je vážně. I mistr tesař se utne!*

Horoskop dává přednost ustáleným slovním spojením, aktualizace vyjádření je spíše výjimkou: *Jde vám vše, na co sáhnete, a mohli by vás vyfotografovat do knihy „Spokojení lidé" ...*

Středem pozornosti samozřejmě zůstává čtenář. Horoskop je mu přímo adresován, oslovuje ho, liší se pouze jednotlivé stupně apelu — od dobře míněné rady *Neměli byste ...* až po přísný rozkaz: *Ať vás ani nenapadne sáhnout po alkoholu! Nebuďte nadmíru rozhazovační!* Jindy se situace pouze konstatuje, např. *Přitahujete pozornost osob opačného pohlaví.* Horoskop oslovuje většinou všechny čtenáře najednou, někdy však přímo vyděluje určité skupiny, např. milovníky cestování, svobodné a nezadané Střelce, smutné Vodnáře nebo zamilované.

Dlouhý úvod, krátký závěr: Do hrnce nakrájíme několik frází, vmícháme zmínky o penězích, práci a milencích/milenkách a zahustíme relativizujícími konstrukcemi. Necháme krátce podusit a nakonec dochutíme nějakým tím příslovím. Potom už nám nezbývá než popřát dobrou chuť při dalším listování v obecných pravdách a zjištění, že na těch horoskopech určitě něco musí být, protože kupodivu zase přesně „pasují" i na nás.

Mirka Komersová

* * o čem přemýšlejí studenti bohemistiky *

Můžete mít věc X

Polská lingvistka Katarzyna Skowronková se nedávno pokusila o analýzu reklamních textů s využitím teorie mluvních aktů (Reklama. Studium pragmalingwistyczne. *Kraków 1993). Záměry, předpoklady a postoje autora (zadavatele) reklamy lze podle jejích závěrů popsat takto:*

- říkám:
mám věc X,
můžete věc X ode mě mít,
věc X je pro vás dobrá;
- nevím, zda chcete tu věc mít;
- myslím, že chápete, že chci, abyste tu věc měli;
- chci, abyste uvěřili, že vlastnit tu věc je pro vás dobré;
- nechci, abyste věděli, že to je dobré pro mě;
- myslím, že jestliže to povím tímto způsobem, způsobím, že budete chtít věc X mít.

Jak tyto záměry realizují dnešní české reklamní texty? Alespoň pár příkladů:

Dvě třetiny povrchu zemského je pokryto vodou.
Zbytek letovou sítí společnosti Swissair.

Každá svíčka je zasazena ve třpytivém stylovém svícnu v Koloniálním stylu, odlitém v barvě mosazi. Jsou vysoké téměř 15 cm od základny po špičku baňky, rozlévají teplou, romantickou záři svíček k vašemu posezení — i když bez jakéhokoliv plamene!

Milý kamaráde
vítáme tě mezi fandy oplatků
KOUKOU-ROUKOU.

Zakoupením oplatků máš možnost zúčastnit se velké soutěžní hry.

Brzy bude nájemný asi velký vzájemný *anebo spíše* **Brzy bude nájemník asi velký zájem mít vyměnit byt za vlastní, každý večer o tom sní.** *Této zpívané rozhlasové reklamě není pořádně rozumět. Má-li někdo z čtenářů lepší čtení či vlastně „slyšení", ať nám je pošle.*

Tyčinka Deli Super: Pro den, který trvá 25 hodin *(tak dlouhý je právě jeden den v roce, den přechodu z letního na středoevropský čas).*

To ví už, každý správný muž.
Vezmi si svou Kinder.
Přátelské tatranky.
Mela o meloun.

-pm-

Pozn. red.
A nakolik platí pozorování polské lingvistky pro reklamy staré půl století?

(...) a viděl, jak ostatní dělníci ze šrotoviště odcházejí k baráčku, který si sestavili sami, k baráčku sestavenému z reklam zkastrovaných živnostenských firem. Ať se stydí, to je on, ten, co nezná Avion. Věz, že čokoláda Ego chutná výborně. Tafejtův Primeros dáme-li lidu, nepozná zklamání, nepozná bídu. Staré zlato, brilianty kupuji za ceny nejvyšší. Podprsenka od Famírové uchová tajemství vašich forem. Jediná jasnovidka Křížová – podle křišťálu. Dobrá práce, přitom láce, toť Kostkova ondulace. Srdce všech žen uchvátí župánek hedvábný, vyvatovaný, s dvojitou podšívkou, Eisner, Jindřišská 20. Matuše, Nekázanka 8, odborné síly, elegance, hygiena. Netrhej, nešlapej, květinka také cítí. Senzační vynález pro impotentní muže! Potencial. Karma uhodne a vyčte z ruky i z karet celý váš život.

Bohumil Hrabal, Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet, MF Praha 1967 [2], s. 92

-dl-

Čteme sami sebe
Sloh je hlavně čtení — část I.

Učitelé češtiny potřebují získat ve vyučování čas, aby žáci mohli získávat hlavně ty dovednosti, pro které do školy chodí: učit se vyjadřovat písemně i mluveně. Dobrou metodou je tu vykonávat právě to, co se učím: učím-li se psát, musím psát, učím-li se číst, musím číst. Zkuste někdy změřit, kolik minut týdně žáci opravdu píšou (nikoli zapisují, opisují, poznamenávají). Občasné „slohy" neboli „kompozice" kupodivu vůbec nestačí — posuďte, kolik žáků v nich až do konce školní docházky dělá chyby nejen pravopisné, ale hlavně právě kompoziční a stylistické. Až učitelé českého jazyka pochopí, že cesta od výkladů a cvičení k bezchybné vyjadřovací praxi je pro žáka ještě delší než pro ně jako pro lidi dospělé, snad se jim podaří vykázat gramatické výklady a cvičení do náležitých mezí: do role servisu pro mluvící a píšící žáky.

Mít dost času na čtení a psaní neznamená mít tolik minut, kolik stačí na vyhotovení rukopisu plus zběžné pročtení kvůli pravopisným chybám.

Nejdéle při psaní trvá **hledání dost úzkého tématu**, o kterém bych chtěl a uměl sdělit něco zajímavého nebo naléhavě důležitého svým adresátům. Kolem tématu, např. kolem příhody, která se autorovi stala, se navíc sřetězují rozmanité nápady, okolnosti, pocity. Oříškem bývá vybrat mezi nimi právě ty, které nesou děj a napětí nebo logiku věci, které dávají čtenáři možnost zakusit něco podobného tomu, co zažil autor, přiblížit plasticky situaci atd.

Například nad tématem „Netolerantnost mezi lidmi" by se žák (student) mohl rozmýšlet asi takto:

Napadl mě námět. Přemýšlím:

- Není moc široký, nebo naopak moc úzký? (Aby se o něm dalo psát dost konkrétně, ale zároveň aby o tom bylo dost co říkat.)

Vyberu si z námětu tu část, která vyhovuje následujícím otázkám:

- Vím o něm dost **podrobností**? (Koho všeho se týká a jak? Za jakých okolností? v jaké době? Dovedu si ho jasně představit tak, aby se mi vybavily i různé detaily?)
- Mám s tímto námětem vlastní **zkušenost**? (Týká se to i mě? Stalo se mi to někdy? Co jsem při tom zažil(a), jak jsem se cítil(a)?)
- Může takový námět **zajímat** i někoho druhého?
- Z jakého pohledu, stanoviska se budu na věc dívat?

Zpracování námětu v téma:

- *(Nápad:) Napadlo mě psát o netolerantnosti.*
Často se mi zdá, že lidi jsou hrozně netolerantní.
- *(Zúžení:) Co bych o tom měl vědět, aby se o tom dalo psát? Netolerantní je občas každý, já budu psát jen o netolerantnosti u starých lidí, aby to bylo dost krátké.*
- *(Podrobnosti:) Co je to netolerantnost? A koho myslím „starými lidmi"? Mají nepříjemné řeči, nebo jsou schopni i něco udělat? Proti čemu všemu namítají, co všecko vlastně nesnášejí? Jen mladé lidi, nebo novoty v životě, novoty v politice nebo v hudbě nebo v módě? Jak to oni sami zdůvodňují? Vím, jak se ta netolerantnost projevuje? Dokážu popsat jednání netolerantního člověka? Křičí? Mává rukama a cukají mu ve tváři, nebo jen nenávistně bublá a probodává ostatní očima? Nebo nutí lidi do nových věcí? Při jaké příležitosti? Anebo jen hází druhým klacky pod nohy, aby nemohli dělat to, čemu oni věří?*
- *(Zkušenosti:) Co je mně osobně do toho? Proč mi to vadí? Netoleroval někdo mé vlastnosti, chování, věci? Jaký to byl člověk, a co mi vytýkal, v čem mi bránil? Jak mi při tom bylo? Jak asi při tom bylo jemu? Jak se vlastně žije tomu, komu vadí odlišnost ostatních? A jak se žije těm, kteří vědí, že vadí někomu druhému?*
- *(Druzí:) Kdo může mít podobné zkušenosti a názory jako já? Kdo by se mnou asi nesouhlasil? Uměl bych o netolerantnosti říct něco takového, co by druhým nějak pomohlo nebo je potěšilo?*
- *(Pohled:) Budu netolerantnost odmítat, nebo ji třeba mám podporovat (někdy by třeba byla potřebná: vůči násilníkům, vůči devastaci přírody nebo kultury ap.)? Mám ji odmítat proto, že vadí mně, nebo proto, že škodí samotnému tomu, kdo je netolerantní? Mám o ní psát shovívavě, protože s tím u starých lidí stejně nehnu, nebo mám hledat rázné stanovisko, které mě samotného osvobodí od nepříjemných pocitů?*

Pak se zformuluje hlavní myšlenka — tvrzení a to, co k ní vede i co z ní vyplývá. Potom se bude text psát, přepisovat, konzultovat se spolužáky i s učitelem, přečte se, odloží se na týden do šuplíku, znova se přečte, přepíše, doopraví, opíše načisto a publikuje (ve školním nebo místním tisku).

Při pročítání textu je tedy zahrnut i čas potřebný na poradu sama se sebou. K tomu připočtěme čas nutný na poradu se spolužáky, s učitelem.

Pozn. Zdá se vám, že mnohem rychlejší je zadat žákům téma, a dokonce i žánr / slohový útvar: „Napište referát o nesnášenlivosti v našem městě"? Jenže tak se žáci právě nikdy nenaučí posuzovat, co stojí za sdělení a co druhé otravuje, nenaučí se poznávat, že totéž téma se podle záměru dá podat i jako popis nebo zpráva, např. když chci adresáty udržet vně problému, aby se mi do toho nemíchali, jindy jako vyprávění nebo výzva k akci, např. když chci, aby to prožili se mnou nebo mi pomohli, atd. Schopnost nalézat a podávat taková sdělení, která stojí ostatním za to vnímat, je možná důležitějším cílem vyučování než znalost rozdílů mezi češtinou a slovenštinou nebo zařazování slova do slovních druhů. Záleží na tom, co si kdo představuje pod pojmem vzdělaný člověk a také jestli chceme pečovat o to, aby zdejší národ obstál v budoucím propojeném světě. Možná že pár špatně napsaných -s-/-z- nebo neschopnost určit ve větě přívlastek neshodný bude vadit míň než neschopnost stručně a účinně se „vyžvejknout", přesvědčit partnery o výhodách svého návrhu nebo dojednat usmíření mezi stranami ve při.

Píšící žák se tedy potřebuje ve škole naučit něco, co se v běžném, mluveném užívání jazyka nedělá — potřebuje při produkci textu kontrolovat takové jeho vlastnosti, které u spontánních projevů (v rozhovoru nebo i v osobním dopise) nejsou zvlášť oceňovány ani kritizovány:

- Má se hodně držet věci a nebrat ji moc zeširoka. Čtenář nemá možnost autora napomenout a vyzvat, aby se držel věci. Autor nemůže nesystematicky přeskakovat od detailu k obecnému a nazpátek.
- Má jednotně uspořádat obsah sdělení podle uspořádání věci samé nebo podle svého pohledu na ni. Má seřadit důležité informace, k nim přiřadit ty méně závažné nebo rozhodnout o tom, že méně závažné vůbec vypustí. Nemůže se v textu vracet k opravě předchozích tvrzení, ledaže by to bylo obsahem sdělení ("jak jsem se poučil ze své chyby", „jak mi to došlo až za týden").
- Musí stále dbát o to, aby pozornost čtenáře udržel sám text, protože autor už nemůže čtenáře napomínat, upoutávat hlasem, osobním kontaktem.

V příštím čísle se podíváme na to, jaké otázky si píšící žák klade nad svým vlastním textem, aby jej učinil textem pro čtenáře.

Ondřej Hausenblas

ŽIJEME V KÝČI?

(UVAŽOVÁNÍ S PŘEMYSLEM RUTEM)

MCP: O křesťanství, umění a kýči budeme si vyprávět s Přemyslem Rutem, a to ne proto, že by byl teolog nebo historik umění nebo teoretik kýče, nýbrž jednak proto, že se zabývá pokleslou kulturou (nebo tou, která nikdy nepoklesla a byla vždycky) – a jednak proto, že se jeho vlastní texty někdy kýči docela rády blíží; viděno obráceně – s kýčem vědomě pracují. – Nuže, Přemysle, proč si myslíš, že je v křesťanském umění tolik kýče?

PR: Jako správný intelektuální kýčař začnu citátem

Jedno interpunkční znaménko...

... a z přemýšlivé otázky v názvu článku je vemlouvavé tvrzení, zopakované v záhlaví devíti stran — takže kdykoli budete listovat revuí *Souvislosti* 2/1994, uvidíte je zas a znova. Na těch devíti stranách (a v *Souvislostech* vůbec) se naštěstí přece jen přemýšlí.

-fš-

K praktickému procvičení stylizačních schopností:

Ústavu nikdo příliš nepotřebuje

(...) republikáni se zbytečnou námahou prosadí změnu ústavy, kterou nikdo příliš nepotřebuje a která může nebezpečně „rozhýbat" zákonné klima v USA

(LidN 17. 1. 95, s. 7)

Prekérní situace: na konci řídící věty jsou dvě substantiva v rodě ženském, navíc v dvouslovném pojmenování, takže přemístit je nelze, a přitom by mělo být jasné, že vztažné zájmeno míří k prvnímu z nich.

Kudy z toho ven, to ať si čtenář vyzkouší sám. Naše návrhy najde (pro kontrolu) na s. 45.

-im-

pět pod jednou střechou. A chvíli mi trvá, než si připomenu, že křesťanství – tedy doufejme i pan farář – má shovívavý vztah nejen ke kýči, ale také k umění. Oboje si udržuje v uctivé vzdálenosti od (mystického?) těla, obojímu však dává naději na spásu. A tohle stanovisko nepostrádá jisté moudrosti. Představa Bernanose, rozmlouvajícího v nebi s Xaverem Dvořákem, má pro mě svůj půvab, zvlášť s dodatkem, že při té rozmluvě vůbec nepřijde řeč na nepodstatné umělecké problémy.

MCP: To znamená, že to estetické je vůči te

* * o čem přemýšlejí studenti bohemistiky *

Kreativní (?) Slovo úvodem

Přestože doba podnikových zpravodajů již pominula, zdá se mi, že ten, který v polovině osmdesátých let vycházel v JZD „Priluki" Tutleky [5], by neměl zcela zapadnout, a to pro pravidelná Slova úvodem psaná předsedou družstva, jejichž frázovitost a eufemisticky řečeno jazyková neobratnost přesahovaly myslím dobový průměr. Text z léta 1987 začíná:

> *Prošlo první pololetí roku, které přírodními vlivy někde neblaze poznamenalo usilovnou práci zemědělců. Opožděná vegetace, velké výkyvy teplot, převážné mokro s posuvy půdy, zabezpečování krmení za zvýšeného vypětí i s částečnými škodami na pozemcích, to vše stěžovalo práci lidí i organizátorskou činnost funkcionářů.*

Nesmyslnost výčtu v podmětu druhé věty téměř zastiňuje jak hrubku *(stěžovalo)*, tak hezký kontrast mezi *prací lidí* a *činností funkcionářů*. Ponechme zatím ostatní charakteristické jevy bez komentáře a čtěme dále:

[5] Představte si, že zemědělské družstvo s takovým názvem opravdu bylo v Čechách. Tutleky jsou obec v okrese Rychnov nad Kněžnou. Priluki je město na Ukrajině, které bylo družebním městem Rychnova n. Kn. Nápad pojmenovat takto družstvo pochází také od autora, jehož budeme citovat.

I v našich případech se ukázalo, že záležitosti a opatření k zamezení příliš vysokých nákladů v poměru k výnosům, výrobě, mzdovým relacím se odlišují skutečnosti od stanoveného plánu.

Anakolut v této větě byl pravděpodobně způsoben zapomenutím předložky ve *(ve skutečnosti)*, ovšem spojení *záležitosti a opatření plánu* také příliš konkrétní smysl nedává, nehledě na naprostou vágnost výrazu *záležitostí*. Hromadění verbálních substantiv *(opatření k zamezení, zabezpečování krmení)* nás v podobných textech již ani nepřekvapuje. Za pozornost stojí méně nápadný, ale pro autora typický jev *i v našich případech...* Jde patrně o kontaminaci dvou obratů: *i v našem případě* a *v některých případech.*

Autor dále pokračuje:

Zvláště nepřízeň počasí ovlivňovalo celý postup prací v rostlinné výrobě a v živočišné samozřejmě i dopady v mléce. Na skutečné výsledky podložené množstvím papíru a tisíci čísel tak jak je vydá strojní početní stanice, si ještě nějaký den počkáme, ale již nyní je samozřejmé, že od samého počátku pololetí bude především více nutné se nesmiřovat v procesu řízení jen s pouhým konstatováním a výmluvou za neodvedenou kvalitní práci.

V první větě nás kromě dalšího anakolutu patrně nejvíce zaujme spojení *dopady v mléce.* Slova *dopad* se sice často užívá v abstraktním významu — *důsledek, vliv*, ovšem ve spojení s mlékem asociuje slovo *dopad* představy spíše konkrétní; navíc spojení *ovlivňovalo dopady* je vlastně pleonastické.

Vyjádření typu *skutečné výsledky podložené množstvím papíru* či *výmluvou za neodvedenou kvalitní práci* svědčí o tom, že autor má kromě problémů se syntaxí, slovosledem, stupňováním adjektiv atd. potíže i se samotným výběrem a spojováním slov tak, aby vůbec dávala smysl. Zatímco *neodvedená kvalitní práce* je svého druhu oxymoron, jinde spojuje autor substantiva a přívlastky způsobem, jímž dociluje zcela bezobsažných výroků: *Za poctivou a kvalitní práci patří i poctivé ocenění* nebo *Za vaše morální pochopení a občanskou povinnost vám děkuji.*

Rozebírat celý text do všech podrobností by bylo zbytečné. Ostatně autor sám připouští, že *za uplynulé období nelze se celkově uklidňovat s výrazem spokojenosti.*

Kamila Karhanová

* o čem přemýšlejí studenti bohemistiky * *

Číst se dá i na železnici. Nejen donesené texty. Nejen úřední vyhlášky a nejen jazykové kreace staničního personálu. Mimochodem: kdysi jsem se na (raději nejmenovaném) západočeském nádražíčku kochal několikaslokovou veršovánkou pro cestující, z níž si dodnes pamatuju:

Když je všude pořádek,
každého to blaží,
Papír hoďte do koše,
a ne na nádraží.

Číst si lze také ve značkách a znameních: ty jsou sice vypracovány do svébytného znakového systému, jímž se vypovídá o kvalitách trati (např. o jejím sklonu), signalizují se momentální provozní potřeby (např. že strojvůdce potřebuje zastavit, ačkoli podle grafikonu má projíždět) a přikazuje se, jak se po trati pohybovat (přitom nejde jen o průjezdnost trati a přípustnou rychlost, ale např. také o to, kde je konec nástupiště na malé zastávce nebo kde dávat při průjezdu zvukový signál).

My si však všimněme,

o čem vypovídají názvy vlaků

První pojmenované vlaky se patrně objevily v zemi, kde se s kolejovou dopravou začalo později než v Evropě — totiž v Americe. Vytouženými dálkami vonící název transkontinentálního expresu inspiroval později i naše trampy, aby vlaku jezdícímu po malebné trati mezi Čerčany a Vraným přezděli *Posázavský Pacific.* První vlakové jméno, které zavedla sama železnice, se na našem území objevilo roku 1915: byl to *Balkanzug* (Berlin-Praha-Wien-Istambul). Tento německý název byl však s koncem války a vznikem čs. státu zapomenut. Koncem první republiky začíná jezdit první vnitrostátní expres *Slovenská strela.* (Někteří dnes mají na dobu páry trochu svrchu — ale tratě byly tehdy v tak solidním stavu, že průměrná cestovní rychlost Slovenské strely v roce 1938 byla 97 km/h, zatímco dnes jezdí rychlíky 65 a vlaky EC 85 km/h.) Roku 1947 vyjíždí *Krakonoš* (Praha-Trutnov) a *Ostravan* (Praha-Bohumín).

Pojmenovaných vlaků značně přibylo v éře socialismu. Proti všemu očekávání bylo ideologizujících vlakových názvů pořídku. Dva z nich nám zbyly a dodnes vybočují z fundačně-motivačních typů: je to *Dukla* (Praha-Žilina-Košice-Moskva/St. Peterburg) — a *Hutník* (Praha-Ostrava-Bohumín; hutníci, horníci, dělníci, rolníci...). Zato ani visegrádské snahy neudržely při životě rychlík *Amicus* (Praha-Budapest), jehož název (latinsky Přítel)

měl snad oživovat pocity bratrské sounáležitosti zemí RVHP. Nečasovým se stal i *Progress* čili Pokrok [6] a byl zrušen.

Evergreenem jsou přehodnocené názvy obyvatelské *(Hradišťan)*, někdy v nářeční podobě: *Vsacan (*Žilina-Vsetín-Cheb). Dojemně reciproční jsou na trati Brno-Bohumín *Moravan* a *Slezan.* Několik názvů apeluje na přitažlivost folklóru: *Csárdás* (Malmö--Berlin-Praha-Bratislava-Budapest), *Šohaj* (Praha-Přerov-Hodonín-Břeclav), *Podlužan,* který směřuje z Prahy do Břeclavi přes Brno; toho Podluží ale *Šohaj* projede víc. Rovněž názvy hor a pohoří asociují turistiku a odpočinek: *Vysočina* (Praha-Havlíčkův Brod-Brno/Břeclav), *Javorina* (Praha-Brno-Trenčianská Teplá), *Vihorlat* (ale ten jede jen do Košic; do Medzilaborců pod Vihorlatem vás doveze *Laborec).* Zřídka vznikne vlakové jméno transflexí do maskulina v singuláru: *Beskyd, Krušnohor.* Ve druhém případě dochází navíc k vítané univerbizaci (vzniku jednoslovného pojmenování proti dvouslovnému *Krušné hory* nebo *Krušnohorský expres).*

Poměrně neutrálním regionálním signálem je využití jmen řek. Problémem tu bývá spíš návodnost: *Hron* (Zvolen-Žilina-Praha) projede daleko menší kus Pohroní, než by se čekalo; kdyby měl vlak *Berounka* sledovat tok řeky, musel by po trase Praha-Beroun zamířit do Rakovníka, a měl-li by dorazit do Plzně, musel by pokračovat klikatě, po vedlejších tratích a stejně mimo říční údolí; *Nisa* (Brno-Hradec Králové-Liberec) má s řekou společný právě jen ten Liberec. Po stejné trati jezdí i *Ještěd* — jenže hora tolik nemate.

Slabou výpovědní hodnotu mají také názvy obecně zeměpisné: *Meridian* (zrušený; Beograd-Malmö) by mohl jezdit po kterékoli trase v poledníkovém směru, *Metropolitan* může propojovat kterékoli metropole. To se týká i názvů příliš rozsáhlých oblastí: *Baltic* má trasu Praha-Wroclaw-Sczecin-Swinoujscie, ale starý *Balt-Orient-Expres* jezdíval k pobřeží německému a po restrikcích dokonce končí v Berlíně.

Již dlouhá léta jsou v oběhu také přehodnocená latinská toponyma, která vyhovují mezinárodnímu styku — a nadto znějí vznešeně: ani Sasko, ani Sachsen, nýbrž *Saxonia;* podobně *Vindobona, Hungaria, Pannonia.* Zato se jen minimálně uplatňují umělá slova, rádobymoderní, obchodnická „kompozita z trosek", jakým je *Karlex* (**ex**pres Berlin--**Karl**ovy Vary; může však jít i o *ex-* obecný, s vábně neurčitou připomínkou *ex*portu, *ex*celence nebo pitím na *ex* atd.). Ostatně už K. Čapek taková slova výstižně zhodnotil: jmenuje-li se výrobek *Vlasin,* je prý to zajisté nějaký **šmejd** na vlasy.

Vznešenost nelze upřít ani názvům, které připomínají známé stavební památky: *Petrov* (jede trochu klikatě, Košice-Ostrava-Brno) evokuje gotický katedrální kostel sv. Petra a Pavla na kopci před brněnským nádražím. V přesně zvoleném okamžiku lze

[6] otázka, která by dnes už měla jinou dimenzi: pokrok odkud kam? Praha-Berlin nebo Berlin-Praha?

z okna rychlíku *Karlštejn* (Praha-Plzeň-Dortmund) zahlédnout náš hradní klenot: to už vědí i Němci a na „Káštajn" dobře slyší. Zklamáni mohou být ti, kdo pojedou rychlíkem *Devín* (Praha-Bratislava-Štúrovo): památná zřícenina není trati na dohled.

S železničními fandy kupodivu mnoho názvů nepočítá. K jízdním kvalitám odkazuje kromě jmenované *Slovenské strely* už jen *Brněnský drak*, a i ten spíš bezděčně (původně měl odkazovat ke krokodýlu na staré brněnské radnici). Nově je zaveden rychlík *Jan Perner* (Praha-Bohumín). České dráhy tím připomněly stavitele železnic, který po zkušenostech v Rusku a Rakousku vybudoval trať Břeclav-Hranice, Pardubice-Praha a tzv. Negrelliho viadukt mezi dnešními nádražími Masarykovo a Praha-Bubny; dva měsíce po svých teprve třicátých narozeninách se u Chocně — na trati, kterou nestavěl — vyklonil z okna a zabil se o sloup návěstidla. Rodičům s dětmi a školním výpravám by se na tento vlak mohla poskytovat zvláštní sleva za podmínky, že jízdu využijí výchovně. Jinak ovšem název příliš atraktivní není, ať už o Janu Pernerovi něco víme, nebo — jako většinou — nikoli. Ostatně máte chuť jet *Valdštejnem* do Chebu?

Pojmenovávání vlaků po význačných osobnostech je trendem posledních let. Tyto názvy jsou tím návodnější, čím lépe sledují biografické skutečnosti. Například *Albert Einstein* jezdí po trati Praha-München-Zürich-Bern-Interlaken. *Carl-Maria von Weber* objíždí dvě místa, kde skladatel působil jako operní dirigent a ředitel (Praha-Dresden); končí v Hamburku, nepříliš daleko od šlesvického Eutinu, kde se skladatel narodil; nicméně weberovských míst je víc (Vídeň, Darmstadt; podmořský tunel sice zpřístupnil vlakům i Londýn, kde Weber zemřel, ale... srov. předchozí odstavec). Čteme-li, že *Sobieski* jezdí z Vídně do Varšavy, vzpomeneme si možná na prastará výslovnostní cvičení v němčině *(Sobieski, Sieger über die Türken)* a snad i na datum 12. září 1683, kdy se Vídeň za vydatné pomoci polského krále Jana III. Sobieského zbavila osmitýdenního obléhání tureckého. (Kdepak máme my *Radeckého?)* Jinak se ovšem do Vídně proniká hudbou: Poláci *Chopinem*, my *Smetanou* a *Antonínem Dvořákem*. *(Mozart* do Prahy nejezdí — jméno tohoto génia asi rakouské dráhy zúročují jinak.) Slovensko s Moravou spojují vlaky se jmény knížat velkomoravských: *Rastislav* a *Svätopluk* (Štúrovo-Břeclav-Bohumín). Někdy se motivace opírá jen o jednu z konečných stanic: *Leoš Janáček* vás zaveze do Českého Těšína, vyjíždí z Plzně. Příliš obecnou motivaci má *Comenius* (Berlin-Praha).

Tolik o typech názvů vlaků. K čemu dochází jejich používáním?

Jménem vlak vystupuje z anonymity číselného označení. Kromě toho už sama přítomnost jména signalizuje příslušnost k vyšší kategorii vlaků: jména nemají vlaky osobní a jen zřídka — zvlášť na severní Moravě — se dávají vlakům spěšným *(Ondráš:*

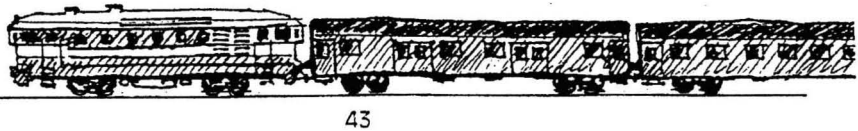

Nezamyslice — Kojetín — Valašské Meziříčí — Frýdek-Místek — Ostrava; podobně *Petráš;* spěšný vlak Bezdrev, Most — České Budějovice, je „pokleslý" rychlík). Zato u mezinárodních rychlíků, vlaků EC a IC se vlastní názvy stávají pravidlem. Umožňují snadnou, a přitom přesnou komunikaci, třeba i s personálem při rezervaci míst — porovnejme:

Čím pojedete?
- *tím po čvrt na devět z Hlavního*
- *rychlíkem dvěstějedna*
- *Silesií*

Snad si dráhy od jmen slibují i větší atraktivitu. Té samozřejmě dosáhnou daleko spíše kvalitami provozu — ale zkusme si představit na nádraží promítací panel, na kterém by se střídavě s krajinami, mapkami, portréty a za doprovodu přiléhavé hudby objevovalo:

Pro Vaše pohodlné cestování
nové vlaky

Vladislav Jagello (Kraków-Praha-Budapest)
Francisko Skoryna (Polack-Vilnius-Kraków-Praha)
Benedikt Ried (Kutná Hora-Praha-Louny)
Jan Amos (Sárispatak-Uherský Brod-Přerov-Leszno-Naarden)
Amadeus (Praha-Linz-Wien)
Beneš Knüpfer (Praha-Split), **Josef Navrátil** (Split-Praha)
Bohuslav Martinů (Polička-Praha-Paris)
Václav Havel (Trutnov-Praha)

vždy včas, čisté, s občerstvením

Nevím, zda bych odolal, kdyby letos vypravili rychlík *Šmilauer,* který by trasou z Prahy do Čierné nad Tisou připomněl šíři působení prof. Vladimíra Šmilauera (* 1895), geograficky rozpjatou od pražského sídla naší katedry až po slovenský vodopis. Ale bylo by takových nadšenců dost aspoň na jednu jubilejní jízdu s parní lokomotivou zvanou *papoušek?*

Josef Šimandl

***Pozn.** Tento článek jsem napsal z podnětu a k podnícení Bohumila Augusty, který studuje bohemistiku a přitom je zaměstnancem Generálního ředitelství Českých drah, s použitím některých jeho údajů.*

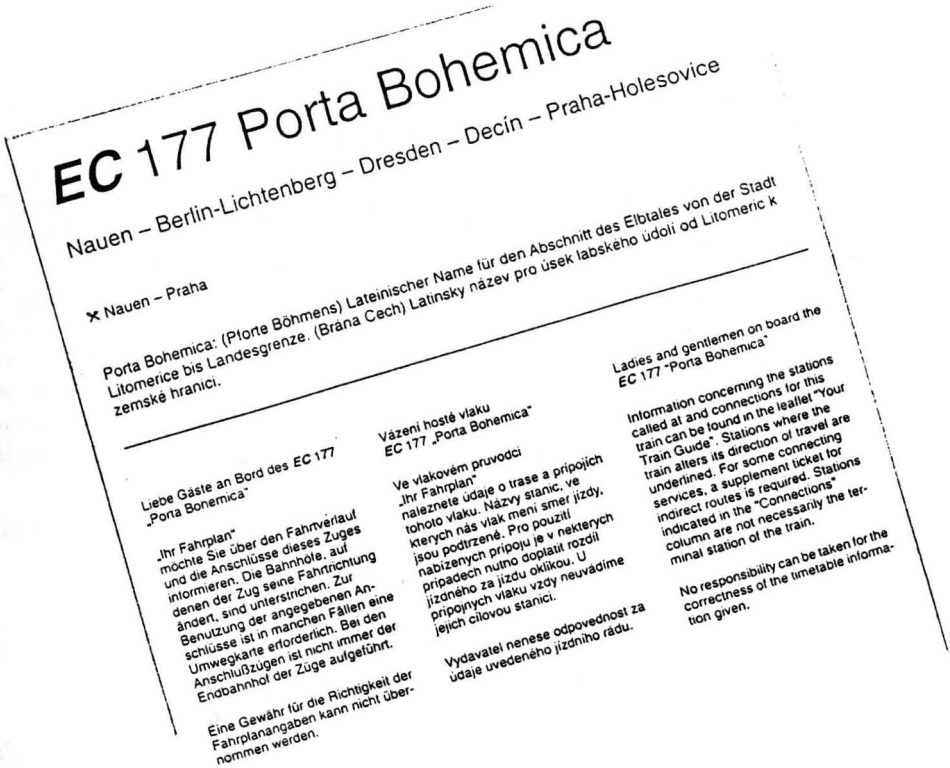

EC 177 Porta Bohemica

Nauen – Berlin-Lichtenberg – Dresden – Decín – Praha-Holesovice

✕ Nauen – Praha

Porta Bohemica: (Pforte Böhmens) Lateinischer Name für den Abschnitt des Elbtales von der Stadt Litomerice bis Landesgrenze. (Brána Cech) Latinský název pro úsek labského údolí od Litomeric k zemské hranici.

Liebe Gäste an Bord des EC 177 „Porta Bohemica"

„Ihr Fahrplan" möchte Sie über den Fahrtverlauf und die Anschlüsse dieses Zuges informieren. Die Bahnhöfe, auf denen der Zug seine Fahrtrichtung ändern, sind unterstrichen. Zur Benutzung der angegebenen Anschlüsse ist in manchen Fällen eine Umwegkarte erforderlich. Bei den Anschlußzügen ist nicht immer der Endbahnhof der Züge aufgeführt.

Eine Gewähr für die Richtigkeit der Fahrplanangaben kann nicht übernommen werden.

Vážení hosté vlaku EC 177 „Porta Bohemica"

Ve vlakovém průvodci „Ihr Fahrplan" naleznete údaje o trase a přípojích tohoto vlaku. Názvy stanic, ve kterých nás vlak mění směr jízdy, jsou podtržené. Pro použití nabízených přípojů je v některých případech nutno doplatit rozdíl jízdného za jízdu oklikou. U přípojných vlaků vždy neuvádíme jejich cílovou stanici.

Vydavatel nenese odpovědnost za údaje uvedeného jízdního řádu.

Ladies and gentlemen on board the EC 177 "Porta Bohemica"

Information concerning the stations called at and connections for this train can be found in the leaflet "Your Train Guide". Stations where the train alters its direction of travel are underlined. For some connecting services, a supplement ticket for indirect routes is required. Stations indicated in the "Connections" column are not necessarily the terminal station of the train.

No responsibility can be taken for the correctness of the timetable information given.

Ano, přátelé, chybějí tu háčky a kroužek nad ů, *není* ý — *ale zato se tu dovídáme, odkud se vzal název vlaku. Diakritických znamének je u nás pohustu; ale ve zdvořilosti vůči* cestujícím *a v péči o ně mají naše dráhy proč dobře se dívat přes západní hranici: tamní dráhy mají totiž* Fahrgäste, *„hosty při jízdě".* -man-

---

Řešení ke s. 38:

Možností je víc.

1. použijeme korelativum:
(...) prosadí takovou změnu ústavy, jaká může (...)

2. začneme nový větný celek deixí (je to méně pohodlné, ale jednoznačné):
(...) prosadí změnu ústavy. Tato/Taková změna (však) může (...)
Nechceme-li větný celek trhat, použijeme místo tečky středník nebo dvojtečku.

3. odstraníme sám kámen úrazu, totiž rozbijeme dvojí přívlastek neshodný tím, že užijeme přívlastek shodný *prosazení ústavní změny.*

-dl-

Návrh, jak nemuset psát a nenutit číst nepodstatné:

Jsou textové vzory užitečné?

Na to mohou být různé názory. Určitě nejsou univerzálním receptem, jak docílit efektivnější komunikace. Mohou však sloužit (a nepochybně někde řadu let již slouží) jako vodítko např. pro obchodní dopisy, pro korespondenci uvnitř jedné velké a rozvětvené instituce — a někdy i uvnitř instituce malé a nerozvětvené. Právě obchodní a „úřední" dopisy jsou takovými typy textů, v nichž se mnohé údaje opakují: proto někdy mluvíme až o standardizaci textů. Pisatel — jestliže sám nechce — nemusí samostatně formulovat své přání, návrh, žádost, stížnost, přihlášku do konkursu, oběžník či výpověď a může se přidržet vhodného textového vzoru. Podobně adresát nemusí v dlouhém textu vyhledávat jádro sdělení, případně si klást otázku, co vlastně pisatel navrhuje, o co žádá, na co si stěžuje a proč.

Uvádíme příklad jednoduchého a přitom dostatečně obecného textového vzoru, který je možné snadno přizpůsobit konkrétním potřebám.

Odesilatel: Truhlářství Josef Koudelka
Adresát: Karel Svačina, majitel hostince Na Rozcestí
Odvolávám(e) se na objednávku č. 158 **ze dne** 15. 9. 1994
Věc: Urgence platby za dřevěné obložení sálu hostince Na Rozcestí
Zdůvodnění (vysvětlení okolností) Práce byla dokončena 14. 10. 1994 a dodnes nebyla zaplacena.
Příloha: Kopie objednávky
Datum: 15. 12. 1994
Podpis:

Odesilatel: doc. Karel Kaše, vedoucí katedry přírodovědy
Adresát: prof. Jiří Žežulka, proděkan pro vědu a provoz
Odvolávám(e) se na poradu tajemníků kateder **ze dne** 10. 1. 1995
Věc: Žádost o mimořádné odměny pro dr. Miladu Sýkorovou a dr. Jana Vymazala
Zdůvodnění (vysvětlení okolností): Uvedení pracovníci naší katedry organizačně zajišťovali přípravu a průběh ornitologické konference.
Příloha: Program konference
Datum: 15. 1. 1995
Podpis:

Odesilatel: Martin Brouček, ředitel realitní kanceláře Pegas
Adresát: Jana Hovorková

Odvolávám(e) se na rozhovor **ze dne** 6. 1. 1995
Věc: Prodej činžovního domu v Kazimírově ulici čp. 838
Zdůvodnění (vysvětlení okolností): Podařilo se nám získat kupce, který akceptuje navrženou cenu. Vyžaduje však rychlé jednání. Očekáváme Vaši odpověď do 20. 1. 1995.
Příloha: Návrh smlouvy o prodeji domu
Datum: 15. 1. 1995
Podpis:

Tímto způsobem vedená korespondence má jak přednosti, tak i nevýhody. K jejím přednostem patří **úspornost, funkčnost, přehlednost.** Na druhé straně je však velmi neosobní (až odlidštěná), poskytuje minimální prostor pro vyjádření i jen formální zdvořilosti. Textové vzory by proto neměly být „povinné", nebudou patrně vyhovovat pisatelům, kteří k jazyku přistupují tvořivě, a adresátům, kteří to dovedou ocenit. Považujme je však za jednu z možností, jak přispět k věcnější a efektivnější komunikaci.

-in-

Jak vnímat jazyk cizinců

Marziina maminka byla Italka. Chodila jsem s Marzií do školy a hrozně jsem jí tu italskou maminku záviděla. Dostat takové exotické jméno. Umět bez námahy cvrlikat tou pěknou řečí. Jíst doma všelijaká zvláštní jídla, už jen ty názvy: pikantně znějící pizza, rafinovaně znějící ravioli, lazurově znějící lasagne verdi. A jezdit občas „dolů", jak se v rodině říkalo česky, a „giù", když se mluvilo italsky. Ta romantika obklopující Marzii poněkud opadla, když jsem se s ní víc skamarádila a stala se častým hostem rodiny. Pizza, jak dnes už každý ví, je takový slaný koláč s rajčaty, ravioli obyčejné taštičky s masem, a z lasagne verdi se vyklubaly široké nazelenalé nudle, jako když rusalky vaří vodní chaluhy, ale byly tak zelené proto, že se do těsta přimíchá trochu špenátu.

(...)

Marziina maminka měla — a ještě vlastně pořád má — jednu zvláštnost, která byla pro nás často zdrojem veselí, především však vnášela do atmosféry neustále jakousi milou hravost ducha. Naučila se totiž znamenitě česky, mluvila tím naším zapeklitým jazykem lehce a hbitě, jen se nadýchla a už to frčelo bez teček a čárek tatarata - tatatat - tototototo, mluvila česky bohatě a ráda nejspíš taky proto, že vůbec ráda a bohatě mluvila. Zvlášť milovala všelijaká šťavnatá slovíčka, nevšední obraty a pořekadla, slova, která ji upoutala svou podivnou vnitřní stavbou, jenže — a v tom právě byl ten vtip a neskonalý půvab — nereprodukovala je vždycky docela přesně, vykládala si po svém jejich původ, po svém si je zasazovala do souvislostí a taky je sama tvořila podle vlastního uznání, takže tím pořád jaksi vyjímala řeč z její netečné služby

všednímu dni, mohli jsme si ji pořád uvědomovat, osvěžovat, podivovat se jí a hlavně se smát, což je pro člověka, není-li zrovna ze zásady kakabus, to nejpříjemnější zaměstnání.

Její oblíbenou jazykovou pokroutkou bylo třeba úsloví „pozdě býka honit" a toho býka si nedala vymluvit, moc se jí líbil. Nebo napomínala pana Bezděka, svého muže, že už má moc boubelaté *břicho, o pěkně oblečených mladých dívkách říkala, že jsou to* elegantky, *a byla schopná se rozčilit, proč se věčně v kuchyni podél stěn* flákají *láhve od mléka a nikdo je neodnese. A když jsme se smáli, malinko ji to durdilo, ale nakonec vždycky i těšilo, protože měla ráda kolem sebe smích a dobrou náladu.*

Tímto citátem si připomeňme knížku Květy Koževníkové Aby řeč nestála *(Praha 1984), plnou úvah a historek o řeči a jazyku.*

-jš-

Pidgin Czech

Výrazy *pidgin* a *pidginizace* (snad si můžeme dovolit i počeštěné *pidžin* a *pidžinizace*) si obvykle spojujeme s jazykovými ději odehrávajícími se kdesi daleko za obzorem našeho každodenního života. Pidžinizaci (tj. zhruba řečeno změny, k nimž dochází v určitém jazyce, když se jím vlivem okolností začnou v některých situacích dorozumívat mluvčí jazyka jiného) si obvykle spojujeme s angličtinou a s Dálným východem. Odtud koneckonců pochází známý výraz *pidgin English* — původně označení pro obchodní hantýrku užívanou v minulém století v jihočínských přístavech a vzniklou živelným křížením anglické slovní zásoby s čínským hláskovým repertoárem a gramatikou. O jak podivuhodnou odrůdu angličtiny šlo, ukazuje do jisté míry už samo její jméno: *pidgin* totiž není nic jiného než pidžinizované anglické slovo *business*.

Jenže časy se mění a pidgin English, původně hantýrka s nulovou sociální prestiží, má dnes už i oficiálně uznávané varianty: jedna z nich dokonce byla roku 1977 prohlášena za úřední jazyk Nové Guineje. Nebývalá migrace obyvatel planety Země vede v současné době navíc k tomu, že pidžinizace zasahuje nejen angličtinu, ale i mnoho jiných jazyků a probíhá v různých koutech světa, v posledních letech ve zvýšené míře dokonce i u nás.

Jejími nositeli v Česku se staly zejména tisíce asijských (především čínských a vietnamských) obchodníků, jejichž stánky dnes tvoří nedílnou součást našich tržišť. Někteří z nich samozřejmě mluví česky velmi dobře, někteří naopak nemluví téměř vůbec, ale většina z nich komunikuje s Čechy (a většinou také se svými kolegy z jiných asijských zemí) právě něčím, co bychom mohli mezinárodně nazvat **pidgin Czech.** Jak tato nová varianta češtiny vypadá, ví patrně většina čtenářů z vlastní zkušenosti:

„Doblý den," praví čínský prodavač nerozlišující — tak jako ve své mateřštině — hlásky *r* a *l*.

„Kolik to stojí?" zeptáte se vy.

„Sto čicet," zní odpověď. „Ty koupí dva a já sleva plo ty, jo?" — A tak dále.

Pokud se konverzace pohybuje v nevelkém okruhu pozdravů, dotazů na cenu a na různé velikosti, barvy nebo druhy zboží, vše jde víceméně hladce a pidžinizovaná čeština funguje docela spolehlivě, s jen mírným poskřípáváním. Poskřípávání ovšem znatelně zesílí, když se vám takový asijský prodavač snaží sdělit něco, co je na hony vzdáleno jeho každodenní obživě a na co jeho obchodní čeština není vůbec stavěná. Jako vzorek takového barvitého projevu otiskujeme přepis vyprávění známého příběhu o lišce a vráně.

V domnění, že jde o bajku v Evropě neznámou, nám ho vyprávěla čínská obchodnice žijící přes dva roky v Praze, nemající už — na rozdíl od mnoha svých krajanů — větší potíže s rozlišováním *r* a *l*, a dokonce ani s výslovností *ř*. Pro snazší srozumitelnost čínských slov přepsaných grafikou *ujá* a *chuli* připojujeme obrázek.

Jeden chuli dólu. Jeden ujá sedet strom, jo, nahoru. Pusu má jeden veliký maso, jo? Chuli kuk ujá, moc myslí jíst maso. Chuli myslí, jak řekni ujá pro ty maso, jo?

Chuli řekni: „Ujá, ujá, ty umí moc dobře zpívá." Jo? „Prosím ty zpívá."

Ujá ne řekni, jo? Pusu má maso.

Chuli eště řekni: „Prosím, prosím, ujá, ty moc hezky zpívá." Jo?

Ujá moc šťastný, jo? A ocas nahoru, jo? Ujá zpívá: „Uá!"

Maso pryč. Chuli pusu maso a chuli taky pryč. Ujá smutný, jo? A já nevím, jak řekni, jo, protože ujá moc šťastný, moc chce poslouchat dobrý, jo? Už maso nemá. Chuli moc chytrý, no.

Na uvedeném vyprávění by se dala ukázat řada znaků typických pro podobné projevy i v jiných pidžinizovaných jazycích (všimněme si například užití citoslovce *kuk* místo slovesa *(po)dívat se*, absolutního užívání tvarů jako *řekni*, neustálého opakování

tázavého *jo*, jímž si vypravěčka ověřuje, že posluchači pochopili, co právě řekla, ap.). Současně však oceňme i jinou vlastnost — totiž vynalézavost, s níž si podobní mluvčí poradí tam, kde jim zcela chybí odpovídající výraz: v posledním odstavci naše vypravěčka evidentně postrádala slovo *samolibý* nebo *pyšný* — a tak ho se svou omezenou slovní zásobou opsala: *ujá moc šťastný, moc chce poslouchat dobrý, jo?*

Tolik ukázka spíše kuriózní a úsměvná. Vážně však na závěr dodejme, že by bylo na čase, aby se touhle variantou češtiny, která se u nás čile hlásí k životu a sílí už několikátý rok, začala zcela seriózně zabývat naše jazykověda.

Karel Kučera

KURS komunikace POZITIVNÍ

ROZHOVOR AŤ JE SPOLUPRÁCE MEZI PARTNERY

5

Co je to vlastně komunikativní chování? Existují / je možné identifikovat nějaké konkrétní rysy chování, podle nichž poznáme, že se právě k nám někdo (náš potenciální komunikační partner) obrací s nějakým sdělením, že s námi hodlá komunikovat? To je přístup z hlediska adresáta. Celý problém je ovšem možné nahlížet i z hlediska iniciátora komunikace (mluvčího): Existují nějaká pravidla, konvence či normy, které intuitivně zachováváme / podle nichž se nevědomky řídíme, chceme-li, aby naše chování bylo jako komunikativní přijímáno? Je možné tato pravidla popsat? Právě tento přístup se ukázal jako velmi nosný a byl v minulých desetiletích v odborné literatuře bohatě rozpracován: např. P. Grice, G. Leech, T. Herrmann, D. Sperber — D. Wilson aj.

Jak se tedy chováme, co konkrétně děláme, chceme-li, aby naše okolí nás přijímalo jako komunikačního partnera? A co bychom měli dělat, abychom vytvořili předpoklady pro komunikaci vstřícnou, pozitivní?

Spolu se svým komunikačním partnerem (partnery) bychom měli na vývoji rozhovoru **spolupracovat**. Tento způsob chování (kooperace) je založen na vstřícném postoji účastníků: je znám jako **kooperační princip**.

Formulace každé repliky je dána mnoha faktory. Z hlediska kooperačního principu zvlášť důležitým činitelem, který podstatným způsobem ovlivňuje, o čem mluvíme i jak to říkáme, je míra společných věcných znalostí o předmětu komunikace i o postojích

partnera k tomuto předmětu. V rozhovoru se projevuje především v **míře explicitnosti vyjádření.** Jestliže spolu hovoří např. kolegové o provozních problémech laboratoře, ve které oba pracují, mohou volit (a zpravidla také volí) velmi úsporné výrazové prostředky; opírají se o rozsáhlé sdílené znalosti daného předmětu komunikace, znají jak prostředí a osoby, tak široké souvislosti. Pro náhodného pozorovatele by jejich rozhovor mohl být až nesrozumitelný.

A: Tak je to snad všechno: vzorky, protokoly, formuláře.
B: Teda jestli Marie ty vzorky ještě jednou zkazí, tak ji šéf snad zabije.
A: Já bych ji zabil taky. Takový práce!

Když jeden z nich později vypráví o stejné záležitosti své nové přítelkyni, které je takové prostředí zcela cizí, musí volit podstatně explicitnější vyjádření s mnoha vysvětlujícími vsuvkami.

A: Dneska jsme dodělali takovou vlastně zbytečnou práci. Představ si, že naše skvělá laborantka omylem testovala tři tisíce vzorků ... no nebudu ti vysvětlovat čím, ale prostě je zničila.
C: Zničila? Úplně?
A: No úplně. Museli jsme to zahodit a těch tři tisíce pokusů udělat znova.
C: Jak dlouho vám to trvalo?
A: Ani se neptej. Nechápu, proč ji Koudelka, to je šéf, už dávno nevyhodil. Ona je strašně zbrklá. Jenže Koudelka je dost na ženský a Marie to s ním umí.

Účast v rozhovoru, jak již bylo řečeno, spočívá ve spolupráci (součinnosti) obou (všech) komunikantů, oba se (nevědomě nebo vědomě) podílejí na jeho plynulém a bezkonfliktním pokračování. Z tohoto hlediska každá replika je příspěvkem k této společné činnosti. Zapamatujme si slovo **příspěvek:** pro zdůraznění této spolupráce je v některých novějších pracích slovo *příspěvek* terminologizováno, nahrazuje se jím termín *replika.*

Podle některých odborníků má replika (nebo chceme-li, příspěvek) vždy dvě fáze: prezentační a akceptační. Účastník, který je iniciátorem repliky (aktuálně zastává komunikační roli mluvčího) nabízí (prezentuje, proto prezentační fáze) konkrétní dílčí aspekt předmětu rozhovoru (např. při vyprávění o náročném výletě řekne mluvčí: *Necítil jsem vůbec tu zimu, až když jsem nemoh otevřít ruksak).* Jeho partner dá najevo, že tomuto aspektu předmětu hovoru rozumí (že chápe, jak měl jeho partner zmrzlé ruce), umí si takovou situaci představit (že ho akceptuje) a nakonec iniciátor repliky (mluvčí) dá najevo (nejčastěji neverbálně), že tuto akceptaci přijímá. Uvedená vzájemná akceptace a její

manifestace v každé replice jsou důležitým prostředkem posílení důvěry mezi komunikanty i vůle vzájemně si porozumět. Právě vzájemná důvěra a dobrá vůle jsou nezbytnými předpoklady nepředstírané oboustranně vstřícné komunikace.

K nejznámějším teoriím založeným na vztahu spolupráce (součinnosti) mezi účastníky rozhovoru patří GRICEOVY KONVERZAČNÍ MAXIMY. Jedná se o **zásady, pravidla či normy, kterými se v rozhovoru intuitivně řídíme, máme-li zájem na jeho plynulém a bezkonfliktním pokračování.** Tyto maximy se týkají vždy jednoho příspěvku (repliky) se zřetelem k tomu, v jaké fázi rozhovoru je vysloven. Jinými slovy, explicitně formulovány jsou pro nás i určitým vodítkem, jak vhodně, přiměřeně pokračovat v rozhovoru s ohledem na situaci, partnera i na to, co již bylo v předchozích fázích rozhovoru řečeno. Maximy se zabývají **věcným obsahem rozhovoru**; nemůžeme je proto aplikovat na takové rozhovory, jejichž hlavním, popř. jediným cílem je kontakt mezi partnery.

1. MAXIMA KVANTITY: **Buď tak informativní, jak je v dané fázi rozhovoru třeba, ale ne více, než je třeba.**

Tato maxima bezprostředně souvisí s mírou sdílených znalostí mezi účastníky rozhovoru. Je nemyslitelné, aby za normálních okolností uprostřed hladce plynoucího rozhovoru kolegů o provozu jejich vlastní laboratoře jeden z nich do své repliky např. zařadil informaci o vedoucím laboratoře, o opakovaných potížích s laboratorním sklem a vyprávění příhody o omylem zničených výsledcích. Všechna tato fakta oba dobře znají a ve vzájemném rozhovoru by byla redundantní; jeden z partnerů by závažným způsobem porušil maximu kvantity, jeho replika by byla nadbytečně informativní, kolegu by mátla a celkově by narušovala nejen plynulý průběh rozhovoru, ale především komunikační soulad mezi partnery. Naproti tomu všechna tato fakta jsou nutná, když jeden z kolegů vypráví o problémech laboratoře své přítelkyni (viz výše). Kdyby je vynechal, jeho repliky by byly méně informativní, než je v dané fázi rozhovoru třeba, jeho přítelkyně by se v situaci nemohla zorientovat, protože míra sdílených znalostí obou partnerů o daném tématu je nízká. I v tomto případě by byl komunikační soulad narušen.

Jiným příkladem je následující rozhovor:

A: Petr jde dnes na večeři s jednou dámou.
B: A ví o tom jeho žena?
A: Samozřejmě. Ta dáma je jeho žena.

V první replice byl účastník A záměrně méně informativní, než bylo třeba (řekl *s jednou dámou* místo *se svou ženou).* Porušil tím maximu kvantity a vzbudil v účastníkovi B falešné očekávání. Nedorozumění se vysvětlilo v další replice, kdy byla dáma blíže

identifikována. Takovéto porušení kooperačního principu samozřejmě nemusí vést nutně k nedorozumění; většinou se v dalším průběhu rozhovoru vysvětlí. V tomto případě je záměrné, jeho funkcí je oživení či ozvláštnění konverzace.

2. MAXIMA KVALITY: **Říkej jen to, o čem jsi přesvědčen, že je to pravda.**

Tato maxima přispívá k udržení vzájemné důvěry mezi účastníky rozhovoru. Spolu s maximou čtvrtou vylučuje z přátelského rozhovoru nepřesné, neúplné a záměrně zavádějící informace (viz níže).

3. MAXIMA RELEVANCE: **Formuluj svůj příspěvek tak, aby byl vzhledem k dané fázi rozhovoru relevantní.**

Jestliže je maxima relevance oboustranně dodržována, oba účastníci spolupracují na plynulosti rozhovoru: základní téma rozhovoru je postupně myšlenkově zpracováváno, dílčí témata na sebe plynule navazují až do jejich vyčerpání. V praxi to znamená především požadavek nevracet se znovu a znovu k dílčímu tématu, které bylo v předchozích replikách dostatečně prohovořeno, neopakovat, co již bylo řečeno, nebo co je účastníkům známé (co patří mezi jejich sdílené znalosti). Jsou ale i jiné způsoby porušování maximy relevance. Poruší ji i účastník rozhovoru, který neodpoví na položenou otázku, protože myslí na něco jiného:

A: Nevíš, kde je Karel?
B: Já jsem někde nechal klíče.

Porušením maximy relevance je též nečekaný přechod k jinému tématu, kdy replika nenavazuje na předchozí rozhovor.

A: Já už jsem vyzkoušela snad všechny možný diety, ale stejně jsem nezhubla.
B: Asi to chce taky se víc pohybovat.
A: Na to vůbec nemám čas.
B: O sobě můžu říct, že jsem na to hlavně líná.
A: Naše Lucka už začala chodit do tanečních.

Poslední replikou začala účastnice A bez jakéhokoli přechodu nové téma, které nijak nesouvisí s předchozím. Její komunikační partnerka je na rozpacích, hledá souvislost s tématem předchozím a teprve dodatečně, na základě sdílených znalostí, si uvědomí, že účastnice A nechce už o svých neúspěšných redukčních pokusech mluvit a začne klást doplňující otázky k novému tématu. Rozhovor se znovu stává plynulým a vstřícným.

Maxima relevance tak spolu s maximou kvantity zabezpečují, že témata rozhovoru jsou v jednotlivých příspěvcích přiměřeně obohacována.

4. MAXIMA ZPŮSOBU: **Vyjadřuj se jasně, srozumitelně a jednoznačně, vyvaruj se mnohomluvnosti (rozvláčnosti), nepřehlednosti.**

Účastník rozhovoru má tedy dbát na to, aby jeho příspěvky byly stručné (viz i maxima kvantity), logicky přehledně vystavěné, neobsahovaly výrazy (formulace) pro partnera obtížně srozumitelné, má dbát i o jednoznačné vyznění svých replik. Případná nejednoznačnost se netýká ani tolik lexikálního významu slov a slovních spojení, ale toho, jaký má replika pro komunikačního partnera smysl, jak se začlení do soustavy znalostí, postojů a hodnot uložené v jeho mysli.

A: Chutná ti to víno?
B: Připomíná mi tokajské.

Příspěvek účastníka B není z hlediska jeho komunikačního partnera jednoznačný: verbálními prostředky nedává svému partnerovi najevo, zda hodnotí víno kladně nebo záporně, protože účastník A neví, zda mu chutná tokajské.

Uvedená pravidla vstřícné konverzace, kdy partneři během rozhovoru spolupracují, samozřejmě nepůsobí izolovaně, každé zvlášť. Jestliže např. jeden z účastníků rozhovoru příliš rozvláčně vykládá nějakou historku, můžeme takový příspěvek považovat jak za porušení maximy kvantity, tak za porušení maximy způsobu.

Kromě toho pozorný čtenář jistě už dávno namítá, že v každodenních rozhovorech často uvedené maximy porušujeme, a přesto mezi námi vládne soulad. Ostatně, jak již bylo řečeno, Griceův kooperační princip má racionální základ, takže konverzace, která by uvedené maximy striktně dodržovala, by byla prosta vší nápaditosti, rafinovanosti, chyběla by v ní metafora, ironie, nadsázka, zkrátka byla by poněkud „suchá". Pravidla, zásady a normy plynulé a vstřícné komunikace jsou přece jenom složitější, nevejdou se do takto jednoduchých schémat; naše rozhovory jsou formovány jemnou souhrou mnoha faktorů. Porušování komunikačních maxim však není úplně libovolné.

A: Co budeme dělat večer?
B: Zítra mám náročný den.

C: Zdá se, že máme málo benzínu.
D: Určitě tu je někde blízko pumpa.

E: Jdeš zítra do školy?
F: Dnes je sobota.

Ve všech uvedených případech porušil druhý účastník maximu relevance. Přesto jsou tyto rozhovory plynulé, srozumitelné a dostatečně vstřícné. Je to dáno vysokou mírou sdílených znalostí mezi účastníky; to jim umožňuje informační mezeru překlenout. Např. konstatování účastníka C o nedostatku benzínu chápe jeho partner jako potřebu vyhledat co nejrychleji benzínovou pumpu. Proto se replika D jeví jako naprosto přiměřená. Účastník B svou odpovědí dává najevo, že o žádný večerní program nemá zájem a hodlá se připravovat na následující den. Větší informační mezeru překlenuje replika F: vychází ze znalostí obou komunikantů, že po sobotě následuje neděle a v neděli není ve škole vyučování. Odpovědi by patrně nerozuměl (a tedy porušení maximy relevance pociťoval) účastník z takového kulturního prostředí, v němž neděle není dnem odpočinku.

Nepřípustným porušením kooperačního principu jsou i odpovědi v následujících rozhovorech:

A: Dobrý den, je tam prosím pan Dvořák?
B: Ano, je.

Jde o telefonní rozhovor; účastník A formuluje svoji žádost o informaci zdvořile jako otázku, účastník B odpoví a položí sluchátko. Z každodenní zkušenosti víme, že komunikační normy vyžadují, aby účastník B pokračoval větou *Hned vám ho zavolám* nebo *předávám* apod.

C: Prosím vás, nevíte, kdy jede vlak do Pardubic?
D: Vím.

I v tomto případě je třeba, aby mluvčí D pokračoval v replice a žádanou informaci poskytl.

Odpovědi účastníka B i účastníka D jsou méně informativní, než je v dané fázi rozhovoru třeba (porušují maximu kvantity), žádanou informaci nesdělují; jejich chování nemůžeme považovat za vstřícné, naopak, ke komunikačnímu souladu mezi partnery rozhodně nepřispívá.

K souladu ovšem nepřispívá ani replika nadměrně informativní. Vraťme se k rozhovoru dvou kolegů z laboratoře:

A: Tak je to snad všechno: vzorky, protokoly, formuláře.
B: Teda jestli Marie ty vzorky ještě jednou zkazí, tak ji šéf snad zabije.
A: Já bych ji zabil taky. Takový práce!
B: Jenže jemu se Marie líbí.

A: Je jí asi pětadvacet, vypadá dobře, je hovorná a veselá. Práce ji ale moc nebaví, snaží se ji rychle odbýt a věnovat se zábavě.

Poslední příspěvek účastníka A je v dané situaci prakticky nemyslitelný. Jeho komunikačního partnera by musel naprosto zmást, protože bezdůvodně uvádí informace, které oba dobře znají. Účastník A porušil jak maximu kvantity, tak maximu relevance.

Iva Nebeská

* o čem přemýšlejí studenti bohemistiky * *

TV se směje za vás

Televizní divák požaduje (vědomě i nevědomě), aby pořady na obrazovce naplnily jeho očekávání, aby byl „bez nebezpečí" pasivně uspokojen ustálenými modely zábavy. To se obecně ví. Chtěl bych se letmo dotknout toho, jak se tato tendence stává konstrukčním prvkem pořadů soutěžního a zábavného typu.

Pro naše účely zjednodušme komunikační model na schéma akce — reakce, vtip — smích, odpověď na soutěžní otázku — reakce na odpověď.

Na obrazovce před námi probíhá „živá" akce, soutěžící objasňuje detaily porodu vačnatců, anebo některý z výtečníků amerických seriálových rodin řekne vtip. Následuje předtočený potlesk publika, předtočený smích různé intenzity. To je reakce umělá, čistě formální. Je zbavena svěžesti a aktuálnosti; zato uspokojuje diváky: hlavně tím, že je jí naplněno očekávané komunikační schéma.

Popsaná praxe vytváření některých televizních pořadů se kvalitativně liší od pořadů, které se ve studiu natáčejí přímo s diváky, k nimž herci adresují své šprýmy. Liší se právě v tendenci, kterou sleduje naše zamyšlení: v tendenci formalizovat složky komunikace, formalizovat reakci. Vysíláním „hotového" smíchu a potlesku se komunikační model přesouvá z osy TV — divák na osu TV — TV. Jako by divák zlehka vykračoval z komunikace a jen ji sledoval.

Někdo by mohl namítnout, že do komunikační osy domácí divák — jeviště je vlastně jen vsouvána osa studiový divák — jeviště, že diváku doma vlastně stačí přidat se ke svým studiovým kolegům a bavit se za jejich smíchové podpory. Nakonec to tak převážně také dělá, pokud není pohoršen tím, že TV podceňuje jeho schopnost poznat, kdy se smát. Ale onu nově se objevující formalizaci předtočených reakcí nemůžeme přehlédnout. Tady přece nejde již jen o to, že v sounáležitosti se smíchovou podporou posilujeme své vlastní emoce. Vtip, který nás dříve zasahoval přímo nebo skrze smích živého publika, k nám teď přichází s doprovodem „chladné", z hlediska struktury očekávané, formalizované reakce.

Byla by asi trochu laciná ironie napsat, že civilizace trochu pokročila, takže televizní obrazovka se směje a diví za nás. Ale zkusme v této větě zbavit sloveso pokročit *jeho ironického nádechu. A podíváme-li se na televizní zábavu takto objektivně, objektově, jako na objekt, který je mimo nás: není to krok k postupnému odumírání tradičních komunikačních schémat? Bylo by to koneckonců příznačné pro dnešní nenápadnou přeměnu většiny starobylých hodnot. Nelze však vyloučit, že až z komunikace vystoupíme, přestane nás bavit televizní hra na komunikaci. Nebo snad televize vůbec?*

S poděkováním televizi nova

Zdeněk Chodora

* * o čem přemýšlejí studenti bohemistiky *

Kravata a číslovky

V pohnutém konci roku 1989 se v Praze pořádal *Koncert pro všechny slušný lidi;* nespisovný tvar v jeho názvu signalizoval, že „slušný lidi" nemůžou mít se spisovnou češtinou, zdiskreditovanou nomenklaturníky komunistického režimu, nic společnýho.

V únoru 1995 lze politikovi vystoupit na obrazovce bez spisovné češtiny asi právě tak málo jako bez kravaty. Snaží se i pan premiér Klaus. V televizních Událostech (ČT1) 17. 2., snad ze samých obav před nespisovnejma *těma mladejma pánama,* místo **ku dvěma** řekl (zcela zřetelně a bez opravy) **ku dvěmi.** Však i s kravatou míváme občas potíže... Anebo má Václav Klaus — jako vždycky — předstih? (Před kodifikací.)

-im-

Test hroší kůže

Jdete do parku na procházku. Hned na prvním stromě uvidíte připřipínáčkovaný (ano, přichycený připínáčky) níže přetištěný text.

Pomiňme nejčastější eventualitu, že člověka na procházce takové vývěsky nezajímají, ani když ho přímo oslovují, a připusťme, že jste se zastavili a čtete ji. Čeho si při čtení všimnete? Napište nám o tom.

VÁŽENÍ NÁVŠTĚVNÍCI,

-man-

V RÁMCI DLOUHODOBÉHO POSTUPNÉHO PLÁNU OBNOVY NÁRODNÍ KULTURNÍ PAMÁTKY OBORA HVĚZDA SE PROVÁDĚJÍ PĚSTEBNÍ OPATŘENÍ, PŘI KTERÝCH DOJDE K ODSTRANĚNÍ INTRODUKOVANÝCH DŘEVIN.

NEZBYTNÉ KÁCENÍ JE PODMÍNKOU PRO ZDÁRNÝ RŮST NOVÝCH VÝSADEB STROMŮ A ZLEPŠENÍ ŽIVOTNÍCH PODMÍNEK KEŘŮ VHODNÝCH DRUHŮ. VÝSADBY BUDOU PROVÁDĚNY NEPRODLENĚ PO ODSTRANĚNÍ STROMŮ TAK, ABY V CO MOŽNÁ NEJKRATŠÍ DOBĚ DOŠLO K PLNÉMU ESTETICKÉMU A HYGIENICKÉMU PŮSOBENÍ NOVÝCH DŘEVIN.

REALIZACE PLÁNU OBNOVY JE KAŽDODENNĚ KONTROLOVÁNA PRACOVNÍKY ODBORU OCHRANY PROSTŘEDÍ.

PLÁN OBNOVY - REŽIM PÉČE BYL VYPRACOVÁN V R. 1994 ODBORNOU FIRMOU FLORART-ŠIMEK A SILVEX - BORUSÍK, KONZULTOVÁN ODBOREM OCHRANY PROSTŘEDÍ MAGISTRÁTU A POTVRZEN ZÁVĚREČNÝM PROTOKOLEM LESNÍHO HOSPODÁŘSKÉHO PLÁNU NA LÉTA 1994-2003.

Ing. Kateřina Vaculová
ODBOR OCHRANY PROSTŘEDÍ
MAGISTRÁT HL. MĚSTA PRAHY

Magistrát hl. m. Prahy
Mariánské nám. 2
/63/

Co můžeme číst v deníku MLADÁ FRONTA **DNES**

Ve spojitosti s nelegálním užíváním softwaru *přichází stát i o velké daňové úniky.* 7. 10. 1994, s. 21

Policie *ani* sociální úřady však proti tomu *mohou* těžko zasáhnout. 21. 11. 1994, s. 4

Předseda slovenského parlamentu včera sice popřel, že Evropská unie EU vyjádřila prostřednictvím diplomatické demarše *obavy z demokratického vývoje na Slovensku,* ale někteří politici toto tvrzení potvrdili. 26. 11. 1994, s. 9

Kdo si namazal na Štědrý den skráně medem, *všichni ho měli po celý rok rádi.* 23. 12. 1994, s. 7

Česká republika v minulém roce na mezinárodní scéně opět spíše jen *kapírovala,* než by iniciativně zasahovala do světového dění. 31. 12. 1994, s. 12

S rychlostí, jakou *značku McDonald's nahradily rudé hvězdy* na budovách maďarské metropole, vytlačují hamburgry langoše, kdysi nejoblíbenější maďarské rychlé občerstvení. 10. 1. 1995, s. 10

Méně průbojnější cestující se tak do vnitrozemí vraceli až nočními spoji. 14. 1. 1995, s. 3

Ochránci se snaží prosadit, aby bylo přivzování [!] slonů řetězy za nohu *považováno jako* týrání zvířat. 14. 1. 1995, s. 7

Navíc budeme svědky *křestu* nové desky Petra Kalandry. 14. 1. 1995, s. IX

Význam Ruska na světové šachovnici nepřestává být přes jeho oslabenou pozici jako velmoci *kýčový,* i proto, že stále má k dispozici rozsáhlý jaderný arzenál i velkou konvenční armádu. 19. 1. 1995, s. 9

-pm-

Pozn. red. *Oni jsou nejčtenější — tak co by se snažili, že?*

Tisk DNES

Tahle učebnice, to je jiná písnička

Příručky češtiny pro cizince na základě angličtiny se poslední dobou u nás i v zahraničí množí jako houby po dešti. Módou, která se už pár let nosí hlavně v USA, je komunikativní přístup. K nejzdařilejším pokusům o příručku nejen komunikativní, ale i moderní a praktickou patří **Czech for Americans.** A Beginning Level Competency-Based Course (Čeština pro Američany. Začátečnický kurs orientovaný na jazykovou kompetenci [7]) Olgy Kovářové-Campora, kterou vydalo Center for Appplied Linguistics (Středisko pro aplikovanou lingvistiku) ve Washingtonu, D.C., v roce 1994. Příručka je určena pro dospělé studenty i lidi z praxe, kteří se potřebují naučit česky v běžné denní komunikaci. Lze ji používat s jinými učebnicemi v prvním ročníku češtiny na univerzitě či samostatně v intenzivním kursu zaměřeném na mluvený projev. Proto se důraz klade na řečové a poslechové dovednosti.

Czech for Americans obsahuje devět kapitol (v rozsahu 422 stran) skládajících se celkem ze čtyřiačtyřiceti oddílů. Každý oddíl nabízí základní fráze, slovní zásobu a minimální syntaktické struktury. Oddíly jsou orientované situačně, co do pořadí jsou samostatné, vzájemně na sebe nenavazují. Cílem každého oddílu je rozvíjet dovednosti bezprostředně použitelné při mluvení. Texty jsou vybrány tak, aby vedly studenta dál než ke znalosti o jazyce nebo k pouhému opakování naučených dialogů. Každý oddíl obsahuje devět částí: seznámení s hlavním komunikačním cílem, situační dialog(y), nové fráze a gramatiku nutnou k dosažení komunikačního cíle, přehled frází, „sólo" (= žák má sólo; takto neškolsky jsou označena cvičení) a „bonbónek" (= krátký text, kreslený vtip, křížovka, doplňovačka nebo písnička, přinášející kulturní informace a reálie). Formulace cílů je pragmatická a zároveň motivačně účinná — např. *„Po zvládnutí tohoto celku budete schopni: 1. představit se a používat základní pozdravy, 2. odpovídat a klást otázky týkající se vaší národnosti, 3. popsat svou rodinu a rodinné vztahy, 4. klást otázky týkající se povolání, 5. informovat ostatní o své znalosti češtiny"* (celek číslo 1).

Témata devíti kapitol pokrývají základní komunikační situace: první společenský kontakt, jazyk společenské konverzace, jídlo, bydlení, doprava, nakupování, pošta a telefon, zdraví, zábava. Referenční kapitola poskytuje reálie a fakta, především odlišná u nás a v USA, uváděná v minimálním kontextu či vazbě, např. přehledy zemí a národností, číslovky, dny, roky a období, tabulky měrových přepočtů, peníze, známky a poštovné, udávání času, mapy apod. Na konci knihy je klíč ke cvičením, přehled základních gramatických pravidel, gramatické tabulky a seznam všech frází z jednotlivých kapitol.

---

[7] Jazykovou kompetencí se v americké jazykovědě od časů Noama Chomského rozumí schopnost mluvčího vytvářet v daném jazyce „správné", přijatelné věty.

Východiskem aktivity v každém celku je dialog. Autorka v předmluvě nabízí podrobný metodický návod, jak s dialogy pracovat. Navrhuje pět etap: vytvoření „scény" (s cílem poskytnout kulturní informace), modelové předvedení dialogu učitelem a zadání kontrolních otázek (studenti mají zavřené učebnice), opakování dialogu (postupně po frázích a s narůstající rolí studentů), drilování (např. jednotlivých frází) a prezentace celého dialogu (dialogy nejsou určeny k memorování, věty slouží jako model).

Za výhodné a praktické považuji osamostatnění gramatiky od učebního, komunikačně orientovaného textu jednotlivých dialogů. Na gramatický jev se upozorní vytčením fráze/věty z kontextu do rámečku,

Help yourself, please.

Posluž si, prosím. *informal*
Poslužte si, prosím. *formal*

Note
1. **posloužit si** (literally: to serve yourself) belongs to the 5th class of verbs.
2. **ochutnat** (to taste) belongs to the 4th class of verbs.

Examples

Ochutnám to.	I'll taste it.
Jak to chutná?	How does it taste?
Hořce.	Bitter.
Kysele.	Sour.
Ostře.	Spicy.
Sladce.	Sweet,
Slaně	Salty.
Trpce.	Tart.

Want to know more? See **Gramatika**, Rule 6.4

A Czech Beginning-Level Competency Based Course **113**

do kterého se zároveň vejde stručný komentář o příslušné komunikační situaci, anglický překlad, poznámka o stylové charakteristice či frekvenci a výskytu a odkaz na příslušnou kapitolu v gramatickém přehledu nebo tabulce na konci učebnice. Tím se neodvádí pozornost od obsahu dialogů a plnění komunikačního záměru, a přitom se gramatika z výuky a studia neztrácí. Nutno dodat, že i tady autorka citlivě působí na čtenáře: nepřikazuje mu stroze *„viz s. XY"*, nýbrž zvyšuje zvědavost otázkou *„Chcete vědět víc?"*. Účinné je i přehledné uvádění protikladů a věcně souvisejících pojmenování bezprostředně vedle sebe, např. do tabulek (srov.: *je horko, zima, oblačno, slunečno; nefunguje lampa, lednička, roleta, sprcha, světlo, televize* atd.) nebo porovnávání slovníkové a komunikačně

nejužívanější formy (např. ve dvou sloupcích vedle sebe se uvádí nominativ a genitiv názvů druhů ovoce, zeleniny, masa atd.).

Dialogy i všechny texty jsou živé a široce aplikovatelné. O tom se studenti přesvědčí ještě před vlastní četbou, dozvědí-li se např., že se ocitnou na první party s českými studenty, kde se vzájemně představují, nebo na ruzyňském letišti, kde se snaží získat informace o hotelu, či omylem hledají v knihkupectví jazykovou školu. Slibně znějí i oddíly uvozené frázemi, jako *Chceš si mě vzít?, To je vynikající večeře!, To je smůla, Umírám hladem, Kde je nouzový východ?, Můžu platit kreditkartou?, Byli jsme přerušeni, Mám naražené zápěstí.* Živost češtiny dokazuje časté užívání hovorových výrazů a běžných frází a idiomů. Jejich podstatu studenti lépe pochopí a zároveň si je lépe zapamatují, mohou-li si je nejen srovnat s odpovídajícími anglickými ekvivalenty, ale i s doslovným českým překladem, který jim osvětlí gramatickou výstavbu a rozšíří slovní zásobu. Posuďme sami: tam, kde v češtině *stará láska nerezaví*, v angličtině *neumírá;* to, co *nám leze krkem* a *uteče jako voda*, se v angličtině *zmocňuje naší kozy* a *uletí dřív, než to poznáme;* my *jsme bábovky, míváme hlad jako vlk* a *je nám pod psa*, angličtí mluvčí jsou ve stejné situaci *kuřata, hladoví jako medvěd / mohli by sníst koně* a *je jim pod počasí.* Odolali byste takovému pokušení srovnávat?

Výkladový oddíl o gramatice začíná českou abecedou a stručným poučením o české výslovnosti. Gramatická pravidla jsou řazena v rámci jednotlivých slovních druhů, jichž se týkají. Předkládají se paradigmata pravidelných typů jmen a sloves, běžná a užitečná nepravidelná slova, abecední seznam nejpoužívanějších českých předložek s uvedením příslušného pádu a příkladem užití ve větě.

Při pročítání nové příručky Olgy Kovářové-Campora, při diskusích s autorkou o práci na ní i s ní v hodinách češtiny na George Washington University ve Washingtonu, D.C., jsem nabyla přesvědčení, že existuje způsob, jak spojit gramatickou tradici s novými trendy, potřebami a dnes již také návyky či algoritmy studentů, osvojenými z jiných předmětů, např. z jiných cizích jazyků. Lze to dělat zábavně, přitažlivě a zároveň náročně. A tak se mi chce konstatovat, že by titul této recenze vyzníval v doslovném překladu z angličtiny poněkud slabě (*jiná povídka* nebo *velká zpráva*), a tak raději zůstanu u českého pochvalného: *To je paráda...*

Ivana Bozděchová

Česko-polské jazykové příručky

Podíváme-li se na česko-polskou lingvistickou produkci — ať už lexikografickou, z různých pohledů srovnávací či pouze učebnicovou —, zdá se, jako by se již delší dobu nepokládalo bližší poznávání jazyků natolik příbuzných za nezbytné. Ponechme nyní stranou otázku, čím to je, že nám celou řadu let chybějí příručky, které jsou naprosto běžné, jedná-li se o jiné dva jazyky (nejen světové): zda je to tato pokřivená optika či pouhá nedbalost anebo jiné důvody. Bližší poznání jazyka země, s níž nás pojí bohatá tradice, je potřebné a zcela přirozené. Spoléhat přitom na to, že se Češi a Poláci jaksi domluví, je alibismus z lingvistického hlediska naprosto neudržitelný. Nepočítáme-li vysokoškolská skripta T. Bešty, dále učebnici vzniklou pro potřeby výuky polštiny ve Středisku polské kultury, kapesní slovník a kapesní konverzaci (poslední dva tituly snad ani nestojí za zmínku), nezbývalo donedávna už vůbec nic, co by náš lingvistický trh mohl nabídnout.

Tuto poněkud neutěšenou situaci na našem trhu změnily dva tituly, které vyšly loni těsně po sobě. Je to jednak gramatika T. Bešty *Základy polské mluvnice*, zdařilý pokus o soustavný popis současného úzu polského spisovného jazyka. Autor ji navíc opatřil velmi vyčerpávající a rozsáhlou polonistickou bibliografií, seřazenou podle jednotlivých jazykovědných disciplín, jakožto i méně rozsáhlou bibliografií děl polsko-českých. Dále je to první ze dvou svazků *Polsko-českého slovníku* (80.000 hesel) K. Olivy, vzniklý na základě bohaté mnohaleté autorovy excerpce, zahrnující i výrazy z mluveného jazyka a z mnoha oblastí odborné slovní zásoby, kterých si zatím žádný z menších dvojjazyčných polsko-českých slovníků nevšímal. Olivův slovník má dokonce větší rozsah než *Česko-polský slovník* J. Siatkowského a M. Basaje (Warszawa 1991).

Situace v polské lingvistické produkci je však celkově mnohem méně tristní. Již před léty, v roce 1981, vyšel jako vysokoškolské skriptum Slezské univerzity v Katovicích *Frazeologický česko-polský slovník* M. Basaje a D. Rytelové (kolem 5.000 frazémů). V této tradici se pokračuje: r. 1993 vyšel v Lublinu *Česko-polský frazeologický slovník* (5700 frazeologických výrazů) Haliny Pietrak-Meiserové. V stejném roce vydali v Poznani dva autoři — M. Szałek a J. Nečas — sice útloučkou (1600 hesel), ale velmi užitečnou publikaci pod názvem *Česko-polská homonymie.* Před dvěma lety (v rámci projektu Jagellonské univerzity v Krakově, zaměřeného na vydání učebnic polštiny v různých evropských centrech s ohledem na tamní uživatele) vyšla první učebnice polštiny pro Čechy *Czy Czechów jest trzech?* K. Pösingerové a A. Seretnyové.

Vloni v létě varšavská Wiedza powszechna vydala další takovou učebnici — *Mówię po polsku* (učebnice polštiny pro Čechy) — Z. Tarajło Lipowské. Zofia Tarajło, poznaňská bohemistka, působila před několika lety v Praze na FF UK jako lektorka. Její dlouholetá praxe s vyučováním českých studentů polštině je patrná i při zběžném listování učebnicí. Autorka ji založila na komparativním přístupu, přičemž ve výkladu, postupném výběru jazykových jednotek a jejich procvičování klade hlavní důraz na ty jevy, které Čechům — vzhledem ke zrádné blízkosti obou jazyků — působí největší potíže. Učebnice je opatřena základním slovníkem, klíčem k obtížnějším cvičením, který umožňuje samostatné studium, i celou řadou velmi přehledných tabulek. Jistě stojí za povšimnutí také snaha uvádět frazeologické obraty a lexikální prvky mluveného jazyka, spontánní reakce na běžné

situace. O cílech učebnice a metodických postupech se dovídáme již v úvodu psaném česky. Ten sám o sobě svědčí o tom, nakolik je obtížné překonat jazyková úskalí blízce příbuzných jazyků. Zdá se, že nejschůdnější cestou k jejich překlenutí by mohla být meziuniverzitní spolupráce — jako v případě učebnice „Czy Czechów jest trzech?".

Obě učebnice polštiny pro Čechy, které jsou naštěstí k dostání i v našich knihkupectvích, stejně jako i další zmíněné publikace, snad už konečně prolomily ledy mnohaleté publikační netečnosti a velmi zdařile zaplnily mezeru, kterou jsme u nás již delší dobu pociťovali.

Ana Adamovičová

První slovník makedonštiny a češtiny

Ivan Dorovský — Dragi Stefanija, Česko-makedonský a Makedonsko-český slovník, Brno 1994, 312 s.

Několik málo jazyků našeho kontinentu dosud nemá překladové slovníky do češtiny a z ní. Bylo by dobré postupně tyto mezery zaplnit. O odstranění jednoho z takovýchto mank se pokusili dva makedonisté, brněnský Ivan Dorovský a lublaňský Dragi Stefanija. Slovník vyšel malým nákladem jako publikace Masarykovy univerzity. Bylo by žádoucí, kdyby vyšel ve větším rozsahu, neboť makedonština je jazykem, který mnoho dvojjazyčných slovníků nemá, a našeho slovníku by mohly využívat i národy jiné. Važme si toho, že máme dlouhou slovníkářskou tradici sahající až ke Klaretovi a že tradice dvojjazyčných slovníků byla ve vývoji české bohemistiky systematicky rozvíjena.

Česko-makedonská část obsahuje téměř 10 000 hesel, makedonsko-česká je rozsahem poloviční. Malý rozsah makedonsko-české části byl ovlivněn i tím, že existuje podstatně větší slovník makedonsko-ruský, kdežto opačný u nás dostupný slovník není. K česko-makedonské části je připojen stručný přehled české mluvnice; ten je však nejslabším místem díla. Jsou v něm hrubé formulační chyby, např.: **samohláska** *u* může být také s kroužkem *(ů);* v češtině rozlišujeme **jména** ohebná a neohebná (v prvním případě jde o písmeno, ve druhém není jasné, o jakých slovech je řeč: *Honšú, bordó, jejich...).* Tento přehled je nesrozumitelný Nečechům a zvláště Makedoncům, neboť vychází z pojetí měkkosti souhlásek, deklinačních a konjugačních typů i celých gramatických kategorií tak, jak se to učí v českých základních školách.

Úplně chybí poučení o rozdílech ve slovesném vidu v češtině proti makedonštině (pro Makedonce je např. nepochopitelné, že Čech neužije tvarů typu *budu přečíst*), o pravidlech tvoření infinitivu (Makedonec stěží pochopí, proč *nese* má infinitiv *nést,* kdežto *maže mazat,* a nikoliv *mazt* či *mažat,* když obojí patří do stejného časování; v makedonštině infinitiv není) a imperativu (pro Makedonce je nepochopitelné, že ke *čtu, číst* zní imperativ *čti, čtěte,* když pravidelný tvar imperativu je např. *nes, neste* nebo *ber, berte,* a všechno jsou slovesa I. třídy). Asi by bylo vhodnější, kdyby přehled české mluvnice zpracoval Nečech a přehled makedonské mluvnice Čech.

Asi jen tiskovou chybou je vysvětlitelné, že na s. 7 z výčtu českých souhlásek vypadla souhláska *b*, ale už nikoli za tiskovou chybu lze považovat absenci informace, že česká *i* a *y* jsou jen dvě písemné varianty jediné vyslovované samohlásky (na rozdíl od východoslovanských jazyků).

K makedonsko-české části byl napsán přehled makedonské gramatiky, i ten je však pro Čechy značně neúplný a s chybami, např. tvar *mene me* je interpretován jako „genitiv" bez poučení, jak se vyjadřuje akuzativ, a už vůbec chybí poučení o předložkách jako slovním druhu, ač je známo, že v makedonštině existují předložky v jiných slovanských jazycích neznámé, např. *kaj* (toto heslo není ani v abecedě!), *kon, niz, sproti, sprema* (slovník zná jen subst. *sprema*, nikoliv i stejně znějící předložku). Jejich významy nejsou Čechům snadno osvojitelné.

Vzhledem k tomu, že se jedná o vůbec první česko-makedonský a makedonsko-český slovník, jsou některé nedostatky, o nichž zde pojednáváme, nutným průvodním jevem toho, že se autoři nemohli opřít o žádný vzor. Oceňujeme proto průkopnickou práci sestavovatelů slovníku a pevně věříme, že se dočkáme slovníků rozsáhlejších.

Vladimír Šaur

Občanská škola Pika

V této rubrice nabízíme pomoc těm učitelům češtiny na základních školách, kteří se přidali k Piťhovu a Helusovu projektu občanské školy z r. 1994 a chtějí ho aplikovat na výuku češtiny. Autorský tým soustředěný kolem katedry českého jazyka FF UK Praha (která je vydavatelkou tohoto časopisu) zpracoval v r. 1994 jak osnovy školy občanské, tj. pro 6.-9. ročník povinné školní docházky, tak osnovy pro školu obecnou, tj. pro ročník druhý až pátý. (Jiné osnovy mateřštiny pro první stupeň škol zpracoval o rok dříve O. Hausenblas s jiným kolektivem.)

Uvítáme ohlasy, připomínky i příspěvky pro tuto rubriku od učitelů češtiny i jiných odborníků. Náš přístup není revoluční, nýbrž evoluční. Chceme zachovat z dosavadní praxe to nejlepší, ale i obohatit výuku češtiny zvl. o tolik potřebnou komunikační výchovu. Věrni slibu danému účastníkům porady o výuce češtiny na občanské škole v únoru 1995[8]*, otiskujeme názor doc. dr. Jana Horáka z VŠP v Hradci Králové na to, jak v 6. ročníku učit pravopis.*

[8] Kdo dřív přijde, ten dřív mele: splnění slibu daného v dubnu 1995 účastníkům instruktáže pořádané nadací STUDNA, že v čísle 1/95 vyjde obsáhlý materiál k přijímacím zkouškám na FF UK — obor čeština, musíme odsunout do čísla 3/95.

„Pravopis" v 6. ročníku občanské školy

Uvozovky v nadpise nemají zpochybnit podíl této složky vyučování českému jazyku: pravopisný výcvik je důležitou složkou kultivování písemných prací jedenáctiletých žáků. Uvozovkami chci naznačit, že vyučování dovednostem grafického záznamu textu nemá být chápáno samoúčelně, jako se to mnohdy dosud děje, nýbrž v rámci účelně chápané a integrované výchovy jazykové a komunikační.

Občanská škola navazuje na školu obecnou, v případě češtiny na variantu osnov zpracovanou kolektivem při KČJ FF UK Praha *(Čeština v obecné škole. Druhá možnost.* MŠTMT ČR, nakl. Portál, Praha 1994). Tam najdeme jak označení *pravopis*, tak i pojmy širší:

> "Žáci by měli být postupně vedeni k poznání, že písemný projev s gramatickými a pravopisnými chybami je nevhodný (nefunkční), snižuje jejich prestiž u adresáta stejně jako písemný projev obsahově chybně vystavěný, s nezřetelným komunikačním cílem, či projev s nevhodně volenými jazykovými prostředky." Dále se podtrhuje, že „pravopis se vyučuje systematicky" a že „výuka pravopisu je sice v zásadě součástí komunikační výchovy, souvisí však se zvládnutím příslušných poznatků o jazyce". (s. 18)

Osnovy českého jazyka a literatury pro obecnou i občanskou školu nesou přídomek „integrované", srov. *Návrh učebních osnov občanské školy.* MŠMT ČR, nakl. Portál, Praha 1994, s. 26-57. Integrovanost učiva se týká všech jazykových rovin. Některé tyto jevy jsou dobře známy z dřívějška, k jiným v osnovách — a v budoucích učebnicích — obracíme učitelovu i žákovu pozornost. Např. důraz na grafickou stránku projevu, společenskou nepřijatelnost pravopisné chyby apod. je nutno vyvážit zdůrazňováním významu a funkce spisovné výslovnosti.

Pro případ, že učitelé 6. ročníku, kteří s námi v rámci ověřování osnov občanské školy spolupracují, nemají po ruce integrované osnovy českého jazyka pro obecnou školu, se pokusíme o jakousi hrubou inventuru obtížnějších **učebních faktů, jež by měl ovládat absolvent 5. ročníku obecné školy.** Vynecháváme ovšem obecně známé jevy, jako je kupř. zvuková realizace písmena *ě: dě-, vě-, mě-*, odlišování jmen vlastních od obecných, formální vyznačování větných celků apod.

Z pravopisných jevů lexikálních předpokládáme rozlišování písmen, po nichž se píše *i* x *y*, tedy tzv. tvrdých, měkkých a obojetných písmen (zjednodušeně místo *písmen, po kterých se píše...;* nikoliv tedy souhlásek!), znalost řad vyjmenovaných slov a dovednost vztahovat k nim slova příbuzná, tj. vesměs odvozená, ale i „výjimky" u běžných slov přejatých, kde tato charakteristika písmena neplatí *(kino, cyklistika, diafilm, pyramida aj.),* dále pak rozdíly mezi graafickou a zvukovou podobou slovních tvarů u spodoby a neutralizace znělosti *(shodil sch- i zh-, plod* apod.).

V obecné škole se budují základy celého rozsáhlého tvaroslovného systému češtiny s jeho pravopisnými důsledky. Jde o koncovky tvarů frekventovaných podstatných jmen,

přídavných jmen tvrdých, měkkých a přivlastňovacích, některých zájmen, o gramatické pojetí životnosti apod.

Syntaktické pravopisné jevy jsou v učivu obecné školy zastoupeny daleko méně a často v návaznosti na tvarosloví: jednoduché případy shody přísudku s podmětem a přívlastku s jeho podstatným jménem, interpunkce u tvarů 5. pádu; dále jde o interpunkci v několikanásobném větném členu nebo uvnitř přehledných, nesložitých souvětí a o vyznačování přímé řeči a věty uvozovací.

To je ve zkratce vklad, s nímž bychom měli počítat na počátku 6. ročníku občanské školy. Pokud tento vklad vymizel, nebo pokud dokonce nikdy neexistoval, nezbývá než znalosti třídy vyrovnávat a vyrovnat. V 6. ročníku je ovšem třeba se příležitostně vracet i k pravopisu vyjmenovaných slov a frekventovaných slov od nich odvozených, protože jejich zapamatování, založené na mechanické paměti, postupně „vyhasíná". Předpokládáme proto propojení tohoto učiva s látkou o slovotvorné analýze. Pravopisné vyústění má samozřejmě rovněž podstatná část učiva z oblasti tvarosloví; jde zvl. o koncovky podstatných jmen, přídavných jmen a zájmen. I pravopisná část skladebního učiva znamená upevňování elementárních poznatků ze školy obecné, např. poučka, že přísudek je gramaticky podřízen podmětu. K pravopisu vyústí také vysvětlení přístavku jako větného členu i vztahu: blíže určuje svůj člen řídící, ale je od něho vždy interpunkčně oddělen — apod.

Vlastní pravopisné učivo 6. ročníku je v osnovách občanské školy formulováno dosti heslovitě; věříme však, že ho spolu s upevňováním výše uvedených poznatků zkušení učitelé realizovali i dříve.

Znalost abecedního řazení je klíčem k rychlému vyhledávání nejen v Pravidlech českého pravopisu a v Slovníku spisovné češtiny, ale i v různých encyklopediích, v telefonním seznamu apod. Dodejme ještě, že přestože se známý Dodatek k Pravidlům českého pravopisu ze srpna 1994 ve většině případů patrně učiva 6. ročníku nedotkne, protože se týká jen psaní slov přejatých, je nezbytné, aby se s ním učitelé dobře seznámili a byli schopni zodpovědět případné dotazy, srov. tradiční příklad: *kurz* nebo *kurs?; balonek* nebo *balónek?* aj.

Osnovy občanské školy pro češtinu rozeznávají učivo standardní (pro všechny žáky) a nadstandardní. Tzv. nadstandardní učivo nemusí být určeno jen pro žáky nižších tříd víceletého gymnázia. Poskytuje možnost vysvětlit většině žáků občanské školy, že pravopis není jazyk sám, ale jen dohoda o jeho zaznamenávání. Můžeme tu ukázat kupř. na tradiční charakter protikladu *ú : ů*, avšak i na jeho funkci v lexikální struktuře. Srovnáním se známými polskými slovy (třeba *Jerzy, Warszawa)* pak máme příležitost srovnat náš diakritický pravopis se spřežkovým. Všecko toto spolu s poznáním dvojí funkce pravopisu (zaznamenávací, pro píšícího obtížné, a vybavovací, usnadňující naopak vnímání textu) přispěje k širší orientaci v jakýchkoliv i budoucích diskusích o pravopisných změnách.

V osnovách češtiny pro obecnou školu *Druhá možnost* je ve srovnání s „možností" první daleko větší objem učiva, a to i „pravopisného". Na první pohled by se mohlo zdát, že je to návrat ke starým poměrům. My se však domníváme, že nevytížit dostatečně a vhodnými postupy dítě, které je v tomto věku otevřeno vzdělávání, by naopak bylo neodpustitelnou chybou. Totéž platí i pro školu občanskou. Pravopis jako každá jiná společenská konvence staví před žáka-občana požadavek zvládnout jej na příslušné úrovni. Bude-li tento požadavek

organicky začleněn do celého úsilí obecné a občanské školy, mohou tak vznikat konečně i předpoklady pro postupné proporční a přirozené začlenění „pravopisu" do jazykového vyučování i — postupně — do jazykového povědomí dospělých uživatelů češtiny.

Jan Hořák

Přetiskujeme

DODATEK
ke školnímu vydání Pravidel českého pravopisu z roku 1993

UPOZORNĚNÍ ŠKOLÁM

Používání Pravidel českého pravopisu - školní vydání
(Pansofia, Praha 1993)
schválených MŠMT ČR dne 4. 3. 1993, čj. 12 502/93-22
je podmíněno současným používáním tohoto Dodatku.

Schválilo MŠMT ČR dne 5. 8. 1994, čj. 20931/94-22
jako dodatek k Pravidlům českého pravopisu - školní vydání
(Pansofia, Praha 1993)
schváleným MŠMT ČR dne 4. 3. 1993, čj. 12 502/93-22

Tato Pravidla českého pravopisu (dále jen Pravidla 1993) zavádějí u některých slov přejatých z cizích jazyků podoby odlišné od těch, teré obsahovala Pravidla z roku 1958 a jejich reedice. To se týká jak úvodu (nazvaného Pravopisná pravidla), tak pravopisného slovníku. Vzájemný vztah těchto pravopisných podob vyžaduje vysvětlení; **je třeba výslovně upozornit na to, že psaní *s* a dlouhých samohlásek v případech, kdy Pravidla 1993 uvádějí jen *z* a samohlásky krátké, je také správné.** Tím se prakticky rozšiřuje počet kodifikovaných dublet o podoby uváděné předchozími Pravidly. Mezi dubletami jsou však v některých případech rozdíly stylové.

Uvedené upozornění se týká následujících jevů:

1. Ve slovech zdomácnělých, kde původní *s* se vždy čte jako *z* (srov. úvod k Pravidlům 1993, paragraf 48, odst. a), jsou také správné podoby se *s*, přičemž se podoby se *z* považují za základní (stylově neutrální).

To se týká např. dublet jako *analýza — analysa, azyl — asyl, bazilika — basilika, dimenze — dimense, epizoda — episoda, exkurze — exkurse, exploze — explose, expozice — exposice, fantazie — fantasie, filozofie — filosofie, fyzika — fysika, geneze — genese, gymnázium — gymnasium, iluze — iluse, intenzita — intensita, invaze — invase, izobara — isobara, izolace*

— *isolace, muzeum — museum, oáza — oasa, organizace — organisace, pauza — pausa, penze — pense, plazma — plasma, poezie — poesie, prezentace — presentace, prezident — president, próza — prosa, revize — revise, rezoluce — resoluce, riziko — risiko, televize — televise, trezor — tresor, tuberkolóza — tuberkulosa, univerzita — universita, úzus — usus; konzerva — konserva, konzervativní — konservativní, konzervatoř — konservatoř, konzul — konsul, konzulát — konsulát, konzultace — konsultace, konzumace — konsumace; deziluze — desiluse, dezinfekce — desinfekce.*

2. Ve slovech zakončených v 1. pádě na skupinu vyslovovanou [-ns, -rs, -ls], v ostatních pádech a ve slovech odvozených vyslovovanou [-nz-,- rz-, -lz-] (tamtéž, ost. b), je správné také psaní *s*, a to bez stylového rozlišení. Jako dublety se tedy hodnotí např. podoby *diskurz — diskurs, dispenz — dispens, exkurz — exkurs, impulz — impuls (impulzní — impulsní ...), konkurz — konkurs, kurz — kurs (kurzista — kursista, kurzovné — kursovné, kurzovní — kursovní), pulz — puls (pulzace — pulsace, pulzační — pulsační, pulzní — pulsní, pulzovat — pulsovat), rekurz — rekurs, reverz — revers.*

3. Ve slovech s příponou vyslovovanou jako [-izmus] a ve slovech zakončených na [-zmus] a [-zma] se píše *s* i *z* (tamtéž, odst. d), přičemž za základní se považují podoby se *s*, např. *impresionismus — impresionizmus, mechanismus — mechanizmus, organismus — organizmus, racionalismus — racionalizmus, realismus — realizmus, symbolismus — symbolizmus; spasmus — spazmus, charisma — charizma.*

4. Ve slovech, kde se jako spisovná připouští dvojí výslovnost, [s] i [z], a Pravidla 93 uvádějí psaní dublet (tamtéž, odst. c), se za slohově neutrální považují podoby se *s;* jako dublety se tedy hodnotí dvojice slov jako *diskuse — diskuze, disertace, dizertace, renesance — renezance, resort — rezort, režisér — režizér.*

5. Ve slovech, kde Pravidla 1993 uvádějí jen psaní se samohláskou krátkou a předchozí Pravidla jen se samohláskou dlouhou (paragraf 32, ost. bb a bd), je psaní se samohláskou dlouhou rovněž správné. Jsou to slova se zakončením na **-en,** např. *acetylen — acetylén,* se zakončením na **-in,** např. *benzin — benzín, glycerin — glycerín, penicilin — penicilín,* se zakončením na **-iv,** např. *archiv — archív, masiv — masív,* se zakončením na **-iva,** např. *defenziva — defenzíva — defensiva, ofenziva — ofenzíva — ofensiva,* se zakončením na **-ivum,** např. *pasivum — pasívum, reflexivum — reflexívum,* se zakončením na **-ivní,** např. *archivní — archívní, masivní — masívní, pasivní — pasívní,* se zakončením na **-emie,** např. *blasfemie — blasfémie, leukemie — leukémie,* se zakončením na **-erie,** např. *bakterie — baktérie, baterie — batérie, bižuterie — bižutérie, drogerie — drogérie, galerie — galérie,* se zakončením na **-on,** např. *balkon — balkón, balon — balón, bonbon — bonbón, citron — citrón, milion — milión, salon — salón, stadion — stadión, špion — špión, vagon — vagón,* se zakončením na **-onek,** např. *balonek — balónek, citronek — citrónek, salonek — salónek,* se zakončením na **-ona,**

např. *fazona — fazóna, sezona — sezóna,* se zakončením na **-onka,** např. *fazonka — fazónka,* se zakončením na **-ped,** např. *ortoped — ortopéd.*

Pozn. Tam, kde je v jednom slově spojeno více dubletních možností, je třeba dbát na to, aby se jejich slohový příznak shodoval. Píše se tedy *teze* nebo *these* (ale ne *theze), báze* nebo *base* (ale ne *báse), vízum* nebo *visum* (ale ne *vizum,* ani *vísum*) atd.

Pravopisná příručka nezastupuje soustavné výklady a charakteristiky tvaroslovných jevů v mluvnicích; v tomto případě jsou směrodatné současné mluvnické příručky a jazykové výkladové slovníky.

S pravopisnými jevy uvedenými v Pravidlech a v tomto Dodatku by se měli žáci seznamovat postupně a osvojovat si je procvičováním na konkrétním jazykovém materiálu. Výběr tohoto materiálu by měl být uvážlivý. Mělo by se přihlížet nejen k frekvenci užívání slov a k míře jejich „zdomácnění", ale stejně významně i k věku žáků, jejich jazykové zkušenosti, potřebám a zájmům i vzdělávacím aspiracím. Od počátku, především však ve vyšších ročnících základní školy a na školách středních, by měli být žáci vedeni k tomu, aby pochopili, že dvojí či dokonce trojí způsob psaní některých slov neznamená pravopisnou libovůli. Jinými slovy — žáci by měli porozumět tomu, že volba některého z možných způsobů (variant) psaní toho kterého slova záleží do značné míry na znalosti jeho významu (významů), jeho původu, na stylové neutrálnosti či příznakovosti, vhodnosti jeho užití v mluveném či psaném projevu, vhodnosti jeho užití vzhledem k adresátovi apod.

Práce s novými Pravidly včetně Dodatku k nim by neměla vést k přeceňování pravopisného výcviku, k odříkávání jednotlivých pravidel, k pamětnímu učení se celých škál slov, výjimek a výjimek z výjimek. V žádném případě by se pravopisné znalosti neměly stát rozhodujícím kritériem (měřítkem) pro hodnocení celkových výsledků žáka v jeho jazykovém vzdělávání. Zvláště pravopisné jevy obsažené v Dodaktu by se v tomto smyslu neměly stát předmětem speciálního zkoušení, testování, přijímacích zkoušek na střední školy apod.

Cílem výchovy a vzdělávání v mateřském jazyce je postupné utváření žádoucí jazykové kultury žáků. Ta spočívá zejména ve schopnostech správným a vhodným způsobem jazyka užívat, umět pohotově reagovat v různých situacích, přehledně, jasně a srozumitelně se umět vyjadřovat v mluvených i písemných projevech, osvojovat si i náležitou řečovou etiketu. Součástí této jazykové kultury by mělo být ovládnutí hlavních zásad Pravidel a umění poradit si i v případech méně běžných.

Tolik Dodatek. Redakce ČDS připojuje...

a) retrográdní rejstřík zakončení s dubletními podobami

-iva / -íva
-onka / -ónka (ale **kolónka** raději ne)
-sma / -zma
-ona / -óna
-ped / -péd
-emie / -émie
-erie / -érie
-ize / -ise
-oze / -ose
-ivní / -ívní
-onek / -ónek
-ivum / -ívum
-en / -én
-in / -ín
-on / -ón
-ls / -lz
-rs / -rz
-(i)smus / -(i)zmus
-iv / -ív

b) abecedně uspořádaný přehled výslovně uvedených dublet

acetylen — acetylén
analýza — analysa
archiv — archív
archivní — archívní
azyl — asyl
bakterie — baktérie
balkon — balkón
balon — balón
balonek — balónek
baterie — batérie
bazilika — basilika
benzin — benzín
bižuterie — bižutérie
blasfemie — blasfémie
bonbon — bonbón
charisma — charizma
citron — citrón
citronek — citrónek
defenziva — defenzíva — defensiva
deziluze — desiluse
dezinfekce — desinfekce
dimenze — dimense
disertace — dizertace
diskurz — diskurs
diskuse — diskuze
dispenz — dispens
drogerie — drogérie
epizoda — episoda
exkurz — exkurs
exkurze — exkurse
exploze — explose
expozice — exposice
fantazie — fantasie
fazona — fazóna
fazonka — fazónka
filozofie — filosofie
fyzika — fysika
galerie — galérie
geneze — genese
glycerin — glycerín
gymnázium — gymnasium
iluze — iluse
impulz — impuls
impulzní — impulsní
impresionismus — impresionizmus
intenzita — intensita
invaze — invase
izobara — isobara
izolace — isolace
konkurz — konkurs
konzerva — konserva
konzervativní — konservativní
konzervatoř — konservatoř
konzul — konsul
konzulát — konsulát
konzultace — konsultace
konzumace — konsumace
kurz — kurs

kurzista — kursista
kurzovné — kursovné
kurzovní — kursovní
leukemie — leukémie
masiv — masív
masivní — masívní
mechanismus — mechanizmus
milion — milión
muzeum — museum
oáza — oasa
ofenziva — ofenzíva — ofensiva
organismus — organizmus
organizace — organisace
ortoped — ortopéd
pasivní — pasívní
pasivum — pasívum
pauza — pausa
penicilin — penicilín
penze — pense
plazma — plasma
poezie — poesie
prezentace — presentace
prezident — president
próza — prosa
pulz — puls
pulzace — pulsace
pulzační — pulsační
pulzní — pulsní
pulzovat — pulsovat
racionalismus — racionalizmus
realismus — realizmus
reflexivum — reflexívum
rekurz — rekurs
renesance — renezance
resort — rezort
reverz — revers
revize — revise
režisér — režizér
rezoluce — resoluce
riziko — risiko
salon — salón
salonek — salónek
sezona — sezóna
spasmus — spazmus
špion — špión
stadion — stadión
symbolismus — symbolizmus
televize — televise
trezor — tresor
tuberkolóza — tuberkulosa
univerzita — universita
úzus — usus
vagon — vagón

-jl-

Na shledanou v létě:

Čeština v létě aneb léto s češtinou

Léto je doba prázdnin, doba, kdy bývají školní budovy uzavřeny a žáci, studenti i jejich pedagogové odpočívají. Ne vždy to ale musí být pravda. V létě se totiž už řadu let konají téměř po celém světě letní jazykové kursy pro cizince. I o loňských prázdninách se zahraničním zájemcům o češtinu nabídla celá řada možností, jak zdokonalit své znalosti české gramatiky a konverzace — a to nejen na území České republiky. Jen na FF UK Praha uspořádaly v roce 1994 letní školu hned tři instituce: kromě Ústavu bohemistických studií (tradiční Letní škola slovanských studií) to byl Ústav jazykové a odborné přípravy a do třetice Studentská rada. Letní školy a kursy pořádaly dále FF MU v Brně, FF UP

v Olomouci, JčU v Českých Budějovicích, ZčU v Plzni a Akademie J. A. Komenského v Podkrkonoší. V Berlíně proběhlo již čtvrté Berliner Bohemicum/Slovacicum.

LETNÍ ŠKOLA SLOVANSKÝCH STUDIÍ NA PRAŽSKÉ FILOZOFICKÉ FAKULTĚ má nejdelší tradici: loni (29. 7. — 26. 8.) se konal již její XXXVIII. běh. Zúčastnilo se ho celkem 186 účastníků. Účastníci přijeli celkem z 28 zemí: vysokoškolští učitelé češtiny a slavistiky, překladatelé, studenti a postgraduální studenti slavistiky a bohemistiky i další zájemci o studium češtiny např. z podnikatelských či novinářských kruhů a také Češi žijící v zahraničí.

Skupina **začátečníků** měla denně pětihodinový intenzívní jazykový kurs. **Mírně pokročilí** se učili 3 hodiny v základním, převážně gramaticky zaměřeném kursu; další dvě hodiny si mohli vybrat mezi kursy konverzace, literárního čtení či kursy gramatiky a jazykové kultury pro krajany. **Pokročilí** měli dvě hodiny základního kursu a dále jednu hodinu výběrovou: mohli navštěvovat buď konverzaci, nebo literární seminář, seminář lexikologický, seminář českých reálií, srovnávací bohemisticko-rusistický seminář či speciální jazyková cvičení pro nejpokročilejší studenty, ale i výběrový seminář slavistický, který vedl prof. Milan Fryščák z USA. Další dvě hodiny pokročilí poslouchali přednášky.

Pražská Letní škola klade důraz na širší pojetí bohemistických a slavistických studií a nesoustřeďuje se pouze na výuku jazyka. **Přednáškový program** je koncipován tak, aby účastníky seznámil s nejnovějšími poznatky z oblasti široce chápané bohemistiky a s výsledky bádání v české jazykovědě, literární vědě a historii, v českých dějinách i v oblasti hudební, divadelní a filmové vědy, dějin umění, filozofie a politologie. Přednášky probíhaly ve třech paralelních cyklech: 1. jazykovědném, 2. literárněvědném a kulturně historickém, 3. kulturně historickém v angličtině nebo němčině. Celkem bylo proneseno 42 přednášek. — Na výukový program navazoval **program kulturní a společenský**, jehož cílem bylo podat pokud možno ucelený přehled o našem kulturně historickém vývoji a současnosti. Exkurze, výlety i další komponenty tvořily integrální součást kulturního působení Letní školy.

Čtrnáctidenní, resp. třítýdenní kurs BERLINER BOHEMICUM/SLOVACICUM pořádá Ústav slavistiky Humboldtovy univerzity v Berlíně (tým vede prof. Manfred Jähnichen) v úzké spolupráci s českým a slovenským vyslanectvím v Berlíně, s Českým centrem v Berlíně a Ústavem bohemistických studií FF UK v Praze.

Po dva týdny probíhá intenzívní výuka v Berlíně; lze pokračovat týdenní pracovní exkurzí do Prahy. Loňského kursu se zúčastnilo na sedmdesát studentů, ale i překladatelů a zájemců z obchodní a podnikatelské praxe z celého Německa, z Rakouska a Švýcarska. I tam byli bohemisté rozděleni podle úrovně znalostí do tří skupin. Přednášeli významní

slavisté a bohemisté z německých univerzitních pracovišť. Program doplňovaly i podvečerní diskuse (např. s E. Kantůrkovou, F. P. Künzelem či s českým a slovenským vyslancem v Berlíně a jejich spolupracovníky), filmová představení v Českém centru, besedy nad novou německou bohemistickou a slovakistickou literaturou či zpěv českých lidových písní u klavíru.

Pracovní exkurze do České republiky (24.—30. 9.) se zúčastnilo téměř třicet zájemců. Program pro ně zajišťoval Ústav bohemistických studií. Kromě výletů do Jihlavy, Telče, Slavonic a Červené Lhoty zahrnoval především každodenní dvouhodinovou výuku konverzace a odborné přednášky o české kultuře a historii i o problematice česko-německých kulturních vztahů.

Obě prázdninové akce splnily svůj účel a přispěly k propagaci českého jazyka, české literatury a kultury i České republiky ve světě.

Zájemci, kteří by se na vlastní náklady chtěli zúčastnit XXXIX. běhu Letní školy slovanských studií v Praze, se mohli do 1. května 1995 přihlásit (zkusit to ovšem mohou ještě teď, anebo v jubilejním běhu 1996) na adrese: **Letní škola slovanských studií, Filozofická fakulta UK, nám. Jana Palacha 2, CZ 116 38 Praha 1,** tel./fax: (42 2) 2319645. Cena za interní účast je 900 USD, za externí 380 USD. Přihlášky na Berliner Bohemicum/Slovacicum adresujte na **Institut für Slawistik, Humboldt-Universität zu Berlin, Unter den Linden 6, D 10099 Berlin,** tel: (49 30) 20932169, fax: (49 30) 20932156.

Jiří Hasil

čeština doma a ve světě 1/95
Téma čísla: Jak číst? Čeho si při čtení všímat?

Dvojí motto 1
Šlapali jste parket v Alfě v roce 1962? (J. Hoffmannová) 2
Gramatická rozmlženost básnického textu (O. Hausenblas) 6
Jak číst — rady staré sedmdesát let (pm) 8
Bohumil Hrabal uvádí: Pražské pavlačové anekdoty (T. Hoskovec) 9
Kritiky, polemiky, ohlasy
O vulgárnosti v jazyce a v psýše, jakož i o Babičce Boženy Němcové (O. Uličný) 12
Musí vulgární být nízké? (J. Janáčková) 15
K Vaňkovu Švejkovi (J. Šimandl) 16
Jak se v Nových knihách skládají slova do vět (O. Uličný) 17
Inventura jedné literární kritiky (man) 18
Sladkokyselá Francie aneb Kečup je príma (P. Ouředník) 19
Poznámka k polemice (K. Kučera) 23
Tisk dnes: Aféry (J. Šimandl) 24
Hajaja (dl) 25
Pozvánka do kina (pm) 26
Jsme připraveni vychutnat starý text? 26
Jak číst pamětnickou knížku pro pamětníky aneb Vtipy dobré a laciné (J. Šimandl) 27
Blahopřání k výhře (pm) 30
O čem přemýšlejí studenti bohemistiky („očpsb"):
Horoskop jako kuchařský recept? (M. Komersová) 32
Reklama — Můžete mít věc X (pm) 34
Čteme sami sebe: Sloh je hlavně čtení (O. Hausenblas) — část I. 35
Jedno interpunkční znaménko... (fš) 38
K praktickému procvičení stylizačních schopností:
Ústavu nikdo příliš nepotřebuje (im) 38
očpsb: Kreativní (?) Slovo úvodem (K. Karhanová) 39
O čem vypovídají názvy vlaků (J. Šimandl) 41
Návrh, jak nemuset psát a nenutit číst nepodstatné:
Jsou textové vzory užitečné? (in) 46
Jak vnímat jazyk cizinců (jš) 47
Pidgin Czech (K. Kučera) 48
Kurs pozitivní komunikace 5: Rozhovor ať je spolupráce mezi partnery (Iva Nebeská) 50
očpsb: TV se směje za vás (Z. Chodora) 56
Kravata a číslovky (im) 57
Test hroší kůže (man) 58
Tisk dnes: Co můžeme číst v deníku MF Dnes (pm) 59
Recenze: Tahle učebnice, to je jiná písnička (I. Bozděchová) 60
Česko-polské jazykové příručky (A. Adamovičová) 63
První slovník makedonštiny a češtiny (V. Šaur) 64
Občanská škola 65
„Pravopis" v 6. ročníku občanské školy (J. Horák) 66
Přetiskujeme Dodatek ke školnímu vydání Pravidel českého pravopisu z roku 1993 68
Na shledanou v létě: Čeština v létě aneb léto s češtinou (J. Hasil) 72